‘Zorgleerlingen naar het Museum’ receptieve beeldende vaktherapie

Auteurs
Marije ter Maat
mail: maatmarijeter@gmail.com
studentnummer: 475454

Femke de Haas
mail: femkedehaas@hotmail.com
studentnummer: 480462

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Begeleider: Bettina Klein

Abstract

De vraag waarop binnen dit onderzoeksverslag antwoord op wordt gegeven, is:
‘Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs ervaren?’.
In dit onderzoek wordt allereerst een behandelproduct gevormd aan de hand van vakliteratuur. Het behandelproduct richt zich op het in contact komen met het kernzelf en het vertrouwen hierop. Een behandeling volgens het behandelproduct is voornamelijk in de receptieve en deels actieve beeldend vaktherapeutische vorm. Na het schrijven van het behandelproduct is een pilot bij dit behandelproduct opgezet en uitgevoerd met de leerlingen uit groep 5/6 van basisschool Kunstrijk te Arnhem.
Om de ervaringen van de vijftien pilotdeelnemers en drie betrokkenen bij de pilot te duiden zijn kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden ingezet. Zo hebben de deelnemers achteraf aan de pilot open vragen beantwoord. Alvorens en achteraf aan de pilot gaven zij antwoord op scorevragen en namen zij deel aan de tekentest ‘Teken jezelf.’. Eén betrokkene beantwoordde eveneens de scorevragen per deelnemer. Met de betrokkenen zijn achteraf aan de pilot open interviews afgenomen.
De resultaten van dit onderzoek laten zien dat zowel de deelnemers als betrokkenen positieve ervaringen hebben met de pilot. Eveneens spreken beide partijen verbeterpunten uit. Verder is er een lichte stijging op de vlakken ‘empowerment’ en ‘zelfvertrouwen’ bij de deelnemers waarneembaar.
Geconcludeerd wordt dat een behandeling volgens het geschreven behandelproduct uitvoerbaar is. Een dergelijke behandeling brengt voornamelijk positieve ervaringen met zich mee en laat een kleine vooruitgang op de doelstellingen zien.
In een vervolgonderzoek is het is aan te raden om de verbeterpunten te verwerken in het behandelproduct en de pilot. Hiermee wordt de kwaliteit van de behandeling gewaarborgd. Men kan wederom de ervaringen van deelnemers en betrokkenen bij een pilot onderzoeken. Ook kan men ervoor kiezen om zich te richten op een effectmeting van de behandeling.

Inhoudsopgave

Abstract 2
Voorwoord 5
1. Inleiding 6
1.1. De aanleiding 6
1.2. De onderzoeksvraag en deelvragen 9
1.3. Hypothesen 10
1.4. Begripsverduidelijking 10
2. Methoden 11
2.1. Deelnemers en betrokkenen 11
2.2. Dataverzamelingstechnieken 11
2.2.1. Opzet interviews 11
2.2.2. Opzet tekentesten 12
2.2.3. Afname interviews 13
2.2.4. Afname tekentesten 13
2.3. Data-analysetechnieken 13
2.3.1. Interviews 13
2.3.2. Tekentest 14
3. Resultaten 15
3.1. Deelvraag 1: Vorming behandelproduct 15
3.2. Deelvraag 2: Vorming en uitvoering pilot 19
3.2.1. Doelgroep, doelen en oefeningen 19
3.2.2. Locatie 21
3.2.3. Tijdsindeling 21
3.3. Deelvraag 3: Ervaring pilot bij deelnemers 23
3.3.1. Algemene ervaringen bij de pilot 23
3.3.2. Specifieke ervaringen bij de pilot 24
3.3.3. Het effect van de pilot 24
3.4. Deelvraag 4: Ervaring pilot bij betrokkenen 26
3.4.1. Beoordeling van de pilot 26
3.4.2. Voorbereiding van de pilot 26
3.4.3. Uitvoering van de pilot 27
3.4.4. De reactie van de deelnemers 28
3.4.5. De effecten en stagnaties 28
4. Conclusie 30

5. Discussie en aanbevelingen 32
Dankwoord 33
Referenties 34
Bijlagen 36
1. Bij inleiding: 'Use or Ornament?' 36
2. Bij inleiding: 'Arteffact' 37
3. Bij inleiding: 'Museums, Health and Well-Being' (1) 38
4. Bij inleiding: 'Museums, Health and Well-Being' (2) 39
5. Bij methoden: format dataverzameling deelnemers 42
6. Bij methoden: vragenlijst interview betrokkenen 45
7. Bij methoden: format tekenanalysen 47
8. Bij methoden: supervisieverklaring 48
9. Bij resultaten: onderbouwing behandelproduct 49
10. Bij resultaten: bouwstenen van de hechting 53
11. Bij resultaten: pilot 54
12. Bij resultaten: opdrachtenkaartjes en werkbladen bij pilot 56
13. Bij resultaten: antwoorden open vragen deelnemers 62
14. Bij resultaten: antwoorden scorevragen deelnemers en betrokkene 64
15. Bij resultaten: grafieken scorevragen 3 en 4 65
16. Bij resultaten: grafieken scorevragen 1 en 2 bij deelnemers en betrokkene 66
17. Bij resultaten: tekenanalysen 67
18. Bij resultaten: tabel tekentest plus scorevragen 1 en 2 75
19. Bij resultaten: uitgewerkt interview betrokkene Scheper 76
20. Bij resultaten: uitgewerkt interview betrokkenen Hogenbosch en de Boer 82

Voorwoord

Dit is het onderzoeksverslag ‘Zorgleerlingen naar het Museum’. In dit verslag wordt ingegaan op de ervaringen van deelnemers en betrokkenen bij een receptief beeldend vaktherapeutisch behandelprogramma voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs.

Wij zijn Marije ter Maat en Femke de Haas. Samen studeren wij Creatieve Therapie Beeldend aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen te Nijmegen. In onze praktijkstages hebben wij ervaring opgedaan met kinderen en jongeren. Zo bood Marije beeldende vaktherapie aan in het jenaplanonderwijs aan kinderen tussen vier en twaalf jaar met diverse problematieken. Femke verzorgde beeldende vaktherapie in het speciaal voortgezet onderwijs voor jongeren tussen de twaalf en twintig jaar met een cluster 4 indicatie (kinderen met psychiatrische stoornissen en ernstige gedragsproblemen).

Aansluitend op onze praktijkstages volgden wij de minor Kunst en Cultuur. Tijdens deze minor maakten wij kennis met verschillende aspecten van kunst- en cultuur(educatie). Bij het bezoek aan het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) werden wij op de hoogte gebracht van het museumprogramma ‘Onvergetelijk Stedelijk’ in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Dit programma poogt kunst toegankelijk te maken voor mensen met Alzheimer (en andere vormen van dementie) en hun mantelzorgers. Tijdens een rondleiding in het museum bekijken de deelnemers kunstwerken en gaat men hierover in conversatie. Ook worden er laagdrempelige creatieve opdrachten geboden. De ervaringen met dit museumprogramma zijn erg positief. Dit enthousiasme leidde tot het uitvoeren van een wetenschappelijk onderzoek ter onderbouwing van deze ervaringen (Stedelijk Museum Amsterdam, Onvergetelijk Stedelijk, 2013b).
Door de positieve ervaringen met deze vorm van kunstbenadering bij het Stedelijk Museum is het programma Overgetelijk Stedelijk een inspiratiebron geworden voor dit onderzoek. De affiniteit die wij hebben met het werken met kinderen en jongeren zorgde voor een zoektocht naar programma’s met een therapeutisch karakter in musea voor deze doelgroep. Er zijn veel programma’s aanwezig in musea voor deze doelgroep, echter zonder een directe link naar beeldende vaktherapie. Dit gaf voor ons de doorslag om een combinatie tussen kunstwaarneming en deze therapie te creëren voor de doelgroep zorgleerlingen van het passend basisonderwijs. Vanuit eigen initiatief benaderden wij verschillende basisscholen in de omgeving. Hierop werd met veel enthousiasme gereageerd door basisschool Kunstrijk te Arnhem. Deze school stond open voor deelname aan het onderzoek met de combinatiegroep 5/6. Met deze klas van zestien zorgleerlingen met een leeftijd van acht tot en met elf jaar werd een behandelproduct opgezet en een pilot uitgevoerd. Bij dit alles hebben wij ondersteuning mogen ondervinden van Museum Arnhem, welke als opdrachtgever fungeerde.

Bij het schrijven van deze publicatie waren de taken verdeeld. Marije is bezig geweest met schrijven van de inleiding en het abstract. Femke heeft de methoden, het voor- en dankwoord uitgeschreven. Hiernaast is er een verdeling gemaakt binnen de deelvragen. Het beantwoorden van de eerste en vierde deelvraag was aan Marije toegewezen en Femke heeft deelvraag twee en drie beantwoord. De overige onderdelen van dit verslag zijn in samenwerking geschreven.

1. Inleiding

1.1. De aanleiding

Het begrip 'kunst' laat zich niet in één omschrijving vatten. Het woordenboek Van Dale (2014a) verwoordt vijf betekenissen: "*verkregen vaardigheid in het een of ander, het vermogen om te scheppen en esthetisch genot op te wekken, kunstwerken, vaardigheid/handigheid, rare streek/frats*". Het puzzelwoordenboek (Mijnwoordenboek, 2014) geeft onder andere artistieke vaardigheid, artistieke uiting en een middel om wijzer te worden als omschrijving.
Kunst wordt ingezet in verschillende vakgebieden. Zo bestaan er binnen de psychologische zorgsector verschillende therapieën waarbij een kunstvorm het behandelmiddel is. Beeldende therapie is één van deze therapieën. Beeldende therapie wordt in het beroepsprofiel van de beeldend therapeut (Kruijt et al., 2011, p. 4) als volgt omschreven:

> "*Beeldende therapie is een vorm van behandeling waar, in wisselwerking tussen cliënt, therapeut en beeldende middelen, op methodische wijze naar specifieke behandeldoelen wordt toegewerkt. De beeldend therapeut werkt ervaringsgericht met de therapeutische mogelijkheden die de beeldende middelen bieden. Het doel is om op emotioneel, cognitief, sociaal of lichamelijk gebied een wenselijke verandering, ontwikkeling, stabilisatie of acceptatie bij de cliënt te bewerkstelligen*."

Naast beeldende therapie bestaan er meer specialismen: dramatherapie, muziektherapie, danstherapie en psychomotorische therapie. Deze specialismen vallen samen onder de term 'vaktherapie'. Vaktherapie wordt ook wel 'creatieve therapie' genoemd.
Kunst kan in verschillende vormen benaderd worden. Zo zijn er actieve-, receptieve- en reflectieve vormen van kunstbenadering. Bij de actieve vorm wordt men vooral aangespoord om zelf te vormen. De receptieve vorm houdt het waarnemen van kunst in. Hierbij gaat het om het beleven en ervaren van de kunst. De reflectieve vorm kan plaatsvinden naast de actieve en receptieve benadering van kunst. De reflectie omvat innerlijke processen waarbij het individu zijn of haar denken en handelen beschouwt, analyseert en hieruit conclusies trekt (Biene et al., Kansen in kunst, 2010).

Steeds meer wordt het receptief benaderen van kunst beschouwd als een therapeutisch goed. Zo wordt er in Nederland op dit moment de museumprogramma's 'Onvergetelijk Stedelijk' en 'Onvergetelijk van Abbe' voor alzheimerpatiënten aangeboden door het Stedelijk Museum in Amsterdam en door het van Abbemuseum in Eindhoven. Deze programma's voor alzheimerpatiënten bestaan uit een interactieve rondleiding, waarbij de deelnemer uitgenodigd wordt om zich te uiten en in dialoog te gaan met de omgeving. Het programma lijkt een positief effect te hebben op de kwaliteit van leven en op (de relatie met) de mantelzorger. Daarbij komt de alzheimerpatiënt in contact met lotgenoten. De programmabeschrijving (Stedelijk Museum Amsterdam, Onvergetelijk Stedelijk, 2013b) bevat onder andere de volgende woorden over het effect van het programma:

> "*Kijken naar kunst biedt de mogelijkheid om ideeën uit te wisselen zonder terug te hoeven vallen op het korte termijn geheugen en biedt toegang tot het lange termijn geheugen en persoonlijke ervaringen. Bovendien stimuleert kijken naar kunst de hersenen door middel van cognitieve oefening.*"

In het boek Art as Therapy (2013, p. 6) beschrijven Alain de Botton en John Armstrong hun filosofie dat kunst een therapeutisch medium is dat ons kan begeleiden, vermanen en troosten, waardoor we in staat zijn betere versies van onszelf te worden. De filosofen

beschrijven zeven functies van kunst, namelijk: herinneren, hoop, leed, weer in balans komen, zelfinzicht, ontwikkeling en waardering. De Botton en Armstrong stellen dat niet de herkomst van een schilderij van belang is, maar de emotie die het oproept. Deze theorie brengen zij in de praktijk door vorm te geven aan het tijdelijke museumprogramma 'Art is Therapy' in het Rijksmuseum (2014). In dit programma ervaart de bezoeker bij het lezen van grote beschreven memo's wat kunst voor hem of haar kan betekenen.
Internationaal bestaan er eveneens soortgelijke museumprogramma's. Zo worden er in het Museum of Modern Art (MoMA) te New York faciliteiten en programma's aangeboden aan mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een ontwikkelings- of leerachterstand en leerlingen van het speciaal onderwijs. In de beschrijving van het museumprogramma 'K-12 Students and teachers', aangeboden aan het speciaal onderwijs, verwoordt MoMA (2014b) de overtuiging dat het kijken naar kunst en het maken van kunst van belang zijn in de ontwikkeling van kinderen. Hierbij stelt MoMA dat kunst het leven van kinderen kan veranderen en verrijken. Ook zegt men dat kunst bijdraagt aan het bouwen van zelfvertrouwen en het ontwikkelen van de kritische denkvaardigheid.
Deze museumprogramma's hebben allen één duidelijke overeenkomst met beeldende vaktherapie in de receptieve vorm, namelijk het benaderen van kunst en het koppelen van de persoonlijk beleving hieraan.

Er wordt veel gespeculeerd over de therapeutische effecten bij het receptief benaderen van kunst. Zo worden er verschillende effecten aangekaart in de programmaomschrijvingen van de museumprogramma's Onvergetelijk Stedelijk/Onvergetelijk van Abbe, Art is Therapy en K-12 Students and teachers. Echter zijn deze effecten niet gekoppeld aan een nader toelichtend onderzoek. Dit mogelijk met reden dat het onderwerp erg actueel is en onderzoek nog afronding moet krijgen. Een voorbeeld hiervan is het wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van het museumprogramma Onvergetelijk Stedelijk (Stedelijk Museum Amsterdam, 2013a).
Wel is er in Nederland onderzoek gedaan naar de beleving van mensen bij receptieve kunstdeelname. Dit onderzoek heet 'Kunstminnend Nederland?' en is uitgebracht door het Sociaal en Cultureel Planbureau (Broek, 2013). Het onderzoek maakt onderscheid tussen kunstvormen, namelijk canonieke kunstvormen (klassieke muziek, beeldende kunst, toneel en dans) en populaire kunstvormen (popmuziek, film, cabaret). De resultaten van dit onderzoek wijzen uit dat deelnemers ontspanning ervaren, aan het denken worden gezet en aan het lachen/blij/vrolijk zijn geworden. Ook gaven de deelnemers aan dat de receptieve kunstdeelname hen nieuwe energie bracht, vertroostend was, ontroerend/emotioneel was en het gevoel gaf ergens bij horen.
Internationaal is er meer onderzoek gedaan naar de therapeutische effecten van de receptieve kunstbenadering. Zo beschrijft Matarasso in zijn publicatie 'Use or Ornament?' (1997) positieve effecten van kunstdeelname (te lezen in bijlage 1, p. 36). Deze gevolgen zijn procentueel uitgedrukt en verdeeld onder de zes thema's: personal development, social cohesion, community empowerment and self-determination, local image and identity, imagination and vision en health and well-being. Kritiek op het onderzoek van Matarasso is het gebruik van diverse meetinstrumenten bij variërende groepen deelnemers op verschillende locaties.
Neal (2012) vormde met het onderzoek 'Arteffact' een project van tien bijeenkomsten geleid door een kunstenaar. Deelnemers van dit onderzoek waren achttien jaar of ouder. Het project werd uitgevoerd door vier musea. Onderzocht werd hoe de geestelijke gezondheid

en het welzijn van de deelnemers relateerden aan hun museumbetrokkenheid. Dit gebeurde aan de hand van interviews en de Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale (WEMWBS) (2006). Arteffact resulteerde tot uitdrukking van therapeutische effecten van een dergelijke behandeling op de korte en lange termijn. Deze effecten zijn te vinden in bijlage 2, p. 37.
Het onderzoek 'Museums of the Mind' (Wood, 2008) gaat in op het verband tussen emotioneel welzijn en musea. Culture Unlimited interviewde 37 museummedewerkers met een werkfocus gericht op de geestelijke gezondheid van de bezoeker. Hierbij zijn observaties van verschillende projecten meegenomen. Een analyse van deze data leidde tot een duiding van terugkerende thema's.
In het onderzoek 'Heritage in Hospitals' (Ander et al., 2012) werden museumobjecten aangereikt als therapeutisch middel in ziekenhuizen en verzorgingstehuizen. De effecten van deze interventie werden onderzocht aan de hand van twee onderzoeksmethoden, namelijk middels de Positive Affect Negative Affect Scale (PANAS-X) (Watson & Clark, 1994) en twee visueel-analoge maatstaven ter beoordeling van subjectief welzijn en geluk. Aan dit onderzoek namen in totaal 158 cliënten deel.
Davenport en Corner (2011) schreven het 'Review of Policy and Research Evidence Relating tot the Ageing, Health and Vitality Project'. Hierin beoordelen zij een reeks museumprogramma's en naslagwerken welke betrekking hebben tot de relatie tussen de culturele sector en oudere volwassenen.
De auteurs van de drie onderzoeken; Museums of the Mind, Heritage in Hospitals en Review of Policy and Research Evidence Relating to the Ageing, Health and Vitality Project, laten soortgelijke onderzoeksresultaten zien. Deze zijn te lezen in bijlage 3, p. 38.
Op basis van literatuur is een raamwerk (Ander et al., 2011, p. 96-98) samengesteld. In dit raamwerk wordt per dimensie van gezondheid en welzijn de potentiële waarde van musea geformuleerd. Hierbij vermelden de auteurs dat de beschrijvingen onder voorbehoud zijn en een uiteindelijk kader op toekomstig onderzoek gebaseerd zal moeten worden. Het raamwerk is te vinden in bijlage 4, p. 39-41.

De bovenbeschreven onderzoeken proberen allen therapeutische effecten van receptieve kunstbenadering te duiden. De onderzoeksgroepen zijn hierbij variërend. Er is echter weinig bekend over de therapeutische effecten van receptieve kunstbenadering bij jongere doelgroepen. In diverse musea worden er programma's vanuit de therapeutische invalshoek geboden. Musea richten zich hierbij veelal op de leeftijdscategorie achttien jaar of ouder. Een dergelijk museumprogramma voor de jongere doelgroep is vrijwel onvindbaar.
In dit onderzoek 'Zorgleerlingen naar het Museum' wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een programma voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs. Het programma richt zich op het in contact komen met eigen positivisme en kracht (empowerment) en het vertrouwen op zichzelf (zelfvertrouwen). Verondersteld wordt dat een dergelijk behandelprogramma een positieve uitwerking zal hebben op de ontwikkeling van de deelnemer. Het is derhalve van belang dat er gedegen onderzoek wordt gedaan naar de ervaringen van de deelnemers en betrokkenen bij deze behandeling.

Met een programma voor zorgleerlingen wordt aangesloten op de regeling passend onderwijs. Deze regeling verplicht scholen een passende onderwijsplek te bieden aan leerlingen die extra ondersteuning behoeven. Deze regeling doet zijn intrede onder andere in het basisonderwijs vanaf schooljaar 2014/2015 (Rijskoverheid, z.d.). Door tijdens het vormen van het programma af te stemmen op het passend basisonderwijs en één museum

kan deze in de toekomst mogelijk onderdeel uitmaken van het passend basisonderwijs en uitgevoerd worden in musea door beeldend therapeuten.

1.2. De onderzoeksvraag en deelvragen

Het algemene doel van het onderzoek 'Zorgleerlingen naar het Museum' is het weergeven van de ervaringen van deelnemers en betrokkenen bij een pilot receptieve beeldende vaktherapie. Aan dit doel is de volgende onderzoeksvraag gekoppeld:

'Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs ervaren?'

De onderzoeksvraag wordt gepoogd te beantwoorden aan de hand van een aantal deelvragen. Hiervoor wordt het onderzoek opgesplitst in vier onderdelen. Het eerste onderdeel bestaat uit het ontwikkelen van een behandelproduct. De tweede deel is het ontwikkelen van een pilot bij het behandelproduct. Het derde deel omvat het onderzoeken van de ervaringen van deelnemers bij de pilot. Het onderzoeken van de ervaringen van betrokkenen bij de pilot vormt het vierde deel. Elk onderdeel werd getoetst aan de hand van een deelvraag:

1 – Hoe kan een behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs worden gevormd?
2 – Hoe kan een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs worden gevormd?
3 – Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs door deelnemers ervaren?
4 – Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs door betrokkenen ervaren?

In dit onderzoek wordt er aan de hand van (vak)literatuur een behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs ontwikkeld. Hierbij wordt een pilot uitgeschreven voor zorgleerlingen uit groep 5/6 van basisschool Kunstrijk te Arnhem. Deze pilot wordt uitgevoerd in de schoolsituatie en in het Museum Arnhem. Om erachter te komen wat de ervaringen van de deelnemers bij deze pilot zijn, worden aan hen open interviewvragen en scorevragen gesteld. Verder wordt er een voor- en nameting met betrekking tot de doelstellingen van de behandeling gedaan. Middels deze meting wordt gepoogd zicht te verkrijgen in hoeverre deze doelstellingen behaald zijn. Hiernaast maken de deelnemers voorafgaand en achteraf de pilot een tekening van zichzelf. Deze tekeningen worden per deelnemer geanalyseerd en vergeleken. De analyseconclusies zijn mogelijk een toevoeging aan de voorgenoemde meting. Om te weten te komen wat de ervaringen van betrokkenen bij de pilot zijn, worden er met hen interviews gehouden.

1.3. Hypothesen

Verwacht wordt dat de resultaten van de deelvraag 1 en deelvraag 2 een behandelproduct en een uitgevoerde pilot zijn. Hiernaast wordt verwacht dat de uitkomsten van deelvraag 3 en deelvraag 4 zowel plus- als verbeterpunten van het behandelproduct en van de pilot in kaart brengen. Verder wordt verwacht dat er middels de voor- en nameting met betrekking tot de doelstellingen van de pilot, een lichte stijging zichtbaar wordt in het empowerment en het zelfvertrouwen van de deelnemers. Dit gegeven wordt mogelijk ondersteund door de analyseconclusies van de tekentest.
Al met al wordt vermoed dat dit onderzoek met de onderzoeksvraag 'Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het basisonderwijs ervaren?', een behandelproduct en pilot receptieve beeldende vaktherapie zal opleveren. Verder zal dit onderzoek mogelijk plus- en verbeterpunten van de pilot duiden. Verwacht wordt dat de pilotbehandeling een lichte stijging met betrekking tot de doelstellingen bij de deelnemers teweeg zal brengen. Hierbij wordt verwacht dat in de toekomst aan het behandelproduct en de pilot gesleuteld dient te worden om een behandeling volgens het behandelproduct te optimaliseren.

1.4. Begripsverduidelijking

Er komen een aantal begrippen terug in het onderzoekverslag. Een verklaring van deze begrippen vooraf bevordert het leesgemak van deze publicatie.

- Behandelproduct: de bijlage 'Producttypering: schema en toelichting' bij Handboek Beeldende Therapie (Schweizer, 2009b, p. 1-8) laat zien dat een behandelproduct een raamwerk voor vaktherapeuten is waarin de aspecten van een therapeutische behandeling beschreven staan. Een behandelproduct kan gebruikt worden door de therapeut als kader bij het vormen en uitvoeren van een vaktherapeutische behandeling.
- Pilot: het woordenboek Van Dale (2014b) omschrijft een pilot als iets wat als test dient, bijvoorbeeld een proefuitzending van een nieuw tv-programma. In deze publicatie is de pilot een proefuitvoering van een behandeling volgens het behandelproduct.
- Zorgleerling: het Algemeen Nederlands Woordenboek (2014) omschrijft een zorgleerling als een leerling die speciale zorg en begeleiding nodig heeft omdat hij bijvoorbeeld een leerachterstand, gedragsproblemen of andere problemen heeft.

2. Methoden

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksmethode van dit onderzoek toegelicht. Als eerste worden de deelnemers aan het onderzoek beschreven. Vervolgens worden de dataverzamelingstechnieken uitgelegd. Als laatste worden de data-analysetechnieken beschreven.

2.1. Deelnemers en betrokkenen

De doelgroep die meewerkt aan het onderzoek zijn zestien zorgleerlingen van Basisschool Kunstrijk te Arnhem. Deze kinderen bevinden zich in groep 5/6 en hebben leeftijden tussen de acht en de elf jaar. De groep is multicultureel. De leerlingen behoeven allen extra individuele aandacht en hebben persoonlijke doelen in de groep. Deze doelen richten zich met name op het aangeven van grenzen, het aanleren van structuur, het beleven van positieve ervaringen en het vergroten van de zelfstandigheid en samenwerking.
In het onderzoek vormen deze personen de groep 'deelnemers' in het onderzoek. Voor deze benaming is gekozen wegens de deelname aan de pilot. Bij de eerste afname van data was één deelnemer afwezig. Naar aanleiding van de ontbrekende begindata van deze deelnemer is besloten dat de gegevens van desbetreffende deelnemer niet meegenomen worden in de resultaten van het onderzoek. De resultaten worden geformuleerd op basis van de data van de resterende vijftien deelnemers.
Naast deze jonge deelnemers nemen drie volwassenen deel aan dit onderzoek. Te noemen:
- Marinus Scheper, leerkracht groep 5/6 van Basisschool Kunstrijk te Arnhem;
- Femke Hogenbosch, medewerker afdeling Educatie bij Museum Arnhem te Arnhem en tevens opdrachtgever van dit onderzoek;
- Simone de Boer, studente kunstgeschiedenis te Nijmegen en stagiaire bij Museum Arnhem.

In het onderzoek omvatten deze drie personen de groep 'betrokkenen'. Voor deze benaming is gekozen wegens de betrokkenheid bij de pilot.
Scheper observeert de deelnemers tijdens de uitvoering van de pilot en geeft feedback op de pilot en het behandelproduct. De Boer zal eveneens aanwezig zijn tijdens de uitvoering van de pilot en feedback geven op de pilot en het behandelproduct. Hogenbosch zal vanuit het museum feedback geven op de pilot en het geschreven behandelproduct.

2.2. Dataverzamelingstechnieken

In het onderzoek wordt bij zowel de deelnemers als de betrokkenen gebruik gemaakt van interviews dienend als dataverzamelingstechniek. Naast interviews worden er bij de deelnemers tekentesten afgenomen voorafgaand en achteraf aan de pilot.

2.2.1. Opzet interviews

Aan de deelnemers worden enkele interviewvragen gesteld. Twee scorevragen zijn erop gericht om het empowerment en het zelfvertrouwen van het kind in beeld te krijgen. Om in te spelen op de belevingswereld van de deelnemers worden de vragen beantwoord aan de hand van een meetlat. Deze meetlat heeft het principe van een temperatuurmeter. In figuur 2.1 wordt de meetlat weergegeven. De waarden waarin de deelnemer kan scoren lopen in kwarten op van 0 tot 5. 0 wordt hierin gezien als laagste score, 5 als hoogste score.

Figuur 2.1

De antwoorden op de vragen worden door de interviewer genoteerd in een format (zie bijlage 5, p. 42-44). De vragen worden voorafgaand en achteraf aan de pilot gesteld en zijn als volgt geformuleerd: 'Hoe blij ben jij met jezelf?' en: 'Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?'. Deze vragen worden tevens aan Scheper gesteld om een referentiekader te creëren. Scheper beantwoordt de vragen per deelnemer op eenzelfde wijze met de meetlat.
Om de beleving van de deelnemers bij de pilot (voor de deelnemers verwoord als 'kunstprogramma') in beeld te krijgen, worden na afloop de volgende scorevragen aan hen gesteld: 'Hoe was het kunstprogramma?', en: 'Zou je het kunstprogramma nog een keer willen doen?'. Naast de scorevragen waarop geantwoord wordt middels de meetlat, worden er na afloop van de pilot open interviewvragen gesteld aan de deelnemers. Deze luiden als volgt: 'Wat vond je leuk aan het kunstprogramma?', en: 'Wat vond je niet leuk aan het kunstprogramma?', en: 'Hoe voelde het om op deze manier met kunst bezig te zijn?', en: 'Welke titel zou je het kunstprogramma geven?'. Uit antwoorden op deze vragen wordt opgemaakt hoe de deelnemers de pilot hebben ervaren. De antwoorden op deze vragen worden eveneens in het format genoteerd.
Het verzamelen van data bij betrokkenen wordt gedaan middels twee open interviews. Tijdens de interviews wordt gebruik gemaakt van een interviewvragenlijst met hierin vragen ingaand op de inhoud en het verloop van de pilot en het behandelproduct. Deze vragenlijst wordt gebruikt als leidraad van het interview en hiervan mag afgeweken worden. De vragenlijst is te vinden in bijlage 6 op p. 45-46. Het is mogelijk dat er nieuwe vragen ontstaan als gevolg op de bestaande vragen, waardoor het interview een open karakter krijgt. Op deze manier wordt de maximale informatie verkregen. Er is ruimte voor het geven voor de meningen en inzichten van geïnterviewde. Doordat er gebruik wordt gemaakt van een vragenlijst waarbij de vragen gerangschikt zijn in een bepaalde volgorde is er sprake van een gestructureerd open interview. De houding van de interviewer speelt hierbij een rol. Deze houding dient open en belangstellend te zijn. De geïnterviewde wordt ruimte geboden om te spreken over persoonlijke meningen en inzichten. Het aandachtig luisteren is eveneens van belang zodat de geïnterviewde zich gehoord voelt en er verdiepende vragen kunnen worden gesteld door de interviewer. Deze houdingsaspecten zorgen voor een goede basis in het interview en leiden tot het winnen van waardevolle informatie (Migchelbrink, 2010).
De vragenlijst, die als leidraad dient bij de interviews is onderverdeeld in verschillende onderwerpen. In het eerste deel van het interview wordt ingegaan op de algemene ervaring van de pilot. Op deze manier wordt er met een breed beeld gestart. Vervolgens wordt er dieper ingegaan op de inhoud en de uitvoering van de pilot door middel van toegespitste vragen. Het gesprek eindigt met een korte reflectie over het behandelproduct. Op deze manier wordt er vanuit de diepgang weer breed geëindigd.

2.2.2. Opzet tekentesten

De House-Tree-Person-test (HTP-test) van Buck (1948) is een tekentest waarbij eigenschappen van de personaliteit van een persoon worden gemeten. Tijdens de test worden drie tekeningen gemaakt: een huistekening, een boomtekening en een persoonstekening. De manier waarop informatie over personen verkregen wordt middels deze test, is een inspiratiebron geworden voor dit onderzoek.
Middels een tekentest wordt bekeken in hoeverre er een verandering heeft plaatsgevonden in het empowerment en het zelfvertrouwen van de deelnemers. De opdracht luidt 'Teken jezelf.'. De deelnemers voeren de opdracht uit voor en na de deelname aan de pilot. De tekeningen worden los van elkaar geanalyseerd. Een vergelijking van de analysen en

tekeningen per deelnemer leidt tot een conclusie. De conclusie bevat gegevens over eventuele veranderingen in het empowerment en zelfvertrouwen van de deelnemer.

2.2.3. Afname interviews

De interviews met de deelnemers worden afgenomen in een leeg lokaal binnen basisschool Kunstrijk. Marije ter Maat en Femke de Haas zullen de interviews met de deelnemers afnemen in een één-op-één opstelling in hetzelfde lokaal. De deelnemers worden met de rug naar elkaar toe geplaatst zodat er minimale afleiding is van beide kanten. Voor de interviewvragen is er vijf minuten gereserveerd. Bij individuele vervroegde afronding is er voor de deelnemer de mogelijkheid om een vrije tekening te maken. Bij gezamenlijke vervroegde afronding worden de deelnemers naar de klas gebracht.
Het interview met de betrokkene Scheper zal eveneens plaatsvinden binnen basisschool Kunstrijk. Voor de afname van het interview wordt een afgesloten personeelsruimte ter beschikking gesteld. Tijdens het interview heeft Marije de rol van interviewer en Scheper de rol van geïnterviewde. Met verbale toestemming van Scheper is een opname van het interview gemaakt. Deze opname duurt 44 minuten en 27 seconden.
Het interview met de betrokkenen Hogenbosch en de Boer zal plaatsvinden bij Museum Arnhem in een open personeelsruimte. Femke heeft hierin de rol van interviewer en stelt de vragen aan Hogenbosch en de Boer. De vragen met betrekking tot de voorbereiding van de pilot en het overkoepelende behandelproduct worden gesteld aan Hogenbosch. De vragen met betrekking tot de uitvoering van de pilot worden gesteld aan de Boer. Het interview is met verbale toestemming van Hogenbosch en de Boer opgenomen en duurt 46 minuten en 53 seconden.

2.2.4. Afname tekentesten

Het eerste gedeelte van de tekentest wordt één week voor de pilot afgenomen. Het tweede gedeelte wordt vier dagen na de pilot afgenomen. De deelnemers worden per tweetal uit de klas gehaald en opgevangen in een lokaal. In dit lokaal staan voor elke deelnemer twee aan elkaar geschoven tafels met op één tafel een wit vel papier, formaat 69,5 cm x 50 cm. Er wordt wascokrijt in de volgende kleuren aangeboden: bruin, lichtbruin, groen, lichtgroen, rood, donkerrood, oranje, geel, blauw, lichtblauw, zwart en wit. De deelnemers worden op enige afstand met de rug naar elkaar toe gezet om eventuele afleiding te voorkomen. Na een smalltalk krijgt de deelnemer de opdracht ‘Teken jezelf.’. Voor de tekentest is tien minuten gereserveerd per deelnemer. Wanneer een deelnemer eerder dan de geplande tijd klaar is met het afleggen van de test, wordt er gestart met de afname van de interviewvragen. Bij de uitvoering van deze tekentest en het aansluitende interview kon één van de vijftien deelnemers niet aanwezig zijn. De tekentest en het interview zijn bij deze deelnemer afgenomen op een later moment.

2.3. Data-analysetechnieken

2.3.1. Interviews

Het analyseren van de antwoorden op de open vragen van de deelnemers en de interviews met de betrokkenen verloopt middels coderen. Thema’s en categorieën die belangrijk zijn voor het onderzoek worden bestempeld met een code. Om er bijvoorbeeld achter te komen welke oefeningen aansluiten bij de doelgroep tijdens de pilot, is het belangrijk om alle informatie over de oefeningen een code te geven. Het woord ‘Oefeningen’ kan hierbij dienen als code. Wanneer deze thema’s of categorieën worden benoemd in het interview

wordt de bijbehorende code in de kantlijn gezet van het Word-document met het uitgetypte interview zodat uiteindelijk de relevante informatie overblijft die op het onderzoek van toepassing is. Strauss en Corbin (1998) beschrijven drie typen codering: open coderen, axiaal coderen en selectief coderen. Deze typen worden stapsgewijs in dit onderzoek gevolgd. Bij open coderen wordt de informatie die verzameld is, direct zorgvuldig gelezen en gefragmenteerd. Er wordt nog niet of nauwelijks op relevantie geselecteerd, omdat nog niet duidelijk is wat er eventueel nog gaat komen in de loop van het onderzoek. De geselecteerde fragmenten krijgen een samenvattende naam, dit is de code. Bij axiale codering worden de verzamelde codes bij het open coderen opnieuw bekeken. Er wordt onderzocht of de fragmenten nog steeds onder de goede codes vallen. De codes worden eventueel samengevoegd in overkoepelende categorieën. Er wordt meer structuur aangebracht in de gegevens en onderscheid gemaakt tussen de belangrijkste (hoofd)codes en de minder belangrijke (sub)codes. Een hoofdcode voor dit onderzoek kan bijvoorbeeld 'De uitvoering van de pilot' worden. 'Oefeningen' zou een subcode binnen deze hoofdcode kunnen zijn. Bij het selectief coderen worden er verbanden gelegd tussen de verschillende codes en categorieën die zijn ontstaan in de eerste twee coderingsfasen.
De antwoorden op de scorevragen worden per deelnemer genoteerd in een Excel bestand. Wanneer alle data is ingevoerd worden hier grafieken van gevormd. Daarnaast zal er met behulp van tabellen een overzicht gevormd worden van alle uitkomsten per deelnemer.

2.3.2. Tekentest

Voor de analyse van de tekentest die bij de deelnemers is afgenomen, wordt een format ontwikkeld. Bij de persoonstekening van de HTP-test zijn interpretaties van verschillende aspecten geformuleerd om de eigenschappen van de persoon te kunnen lezen uit de tekening. De aspecten die betrekking hebben op empowerment en zelfvertrouwen zijn in het format verwerkt. Hierbij kan er gedacht worden aan de gezichtsuitdrukking van de persoon in de tekening en de houding van het getekende figuur. Een kind met weinig zelfvertrouwen zal bijvoorbeeld minder snel veel ruimte van het tekenvel innemen.
De betekenissen van details in kindertekeningen werden ook meegenomen in het format. Foks-Appelman (2009) beschrijft deze betekenissen in het boek Kinderen geven tekens. Het analyseformat is te vinden in bijlage 7 op p. 47. Aan de hand van dit format worden de tekeningen geanalyseerd. Hierop volgend wordt er per tekening een analysesamenvatting geschreven. In de samenvatting komen belangrijke observaties en interpretaties aan bod. De volgende stap is het vergelijken van de twee tekeningen per deelnemer. Ook wordt er een vergelijking gemaakt tussen de analysesamenvattingen. De vergelijkingen resulteren in één conclusie per deelnemer. Deze conclusie maakt duidelijk in hoeverre de pilot effect heeft gehad op het empowerment en het zelfvertrouwen van de deelnemer. De tekentest dient als aanvulling op de uitkomst van de scorevragen welke betrekking hebben op het empowerment en het zelfvertrouwen van de deelnemers.
Het observeren van beeldaspecten, het interpreteren van de observaties en het formuleren van een analyseconclusie wordt gedaan onder supervisie van orthopedagoog Renske ter Maat. Als orthopedagoog is zij bevoegd om de HTP-test af te nemen en hieruit een conclusie te trekken. Vanwege de vele overeenkomsten van de tekentest met de HTP-test is zij bij dit onderzoek betrokken geraakt. Er is een supervisieverklaring opgesteld en ondertekend door ter Maat. Deze verklaring is te vinden in bijlage 8 op p. 48. Het supervisietraject vergroot en waarborgt de kwaliteit van de tekentest.

3. Resultaten

3.1. Deelvraag 1: Vorming behandelproduct

Het onderzoek omvat de hoofdvraag 'Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het basisonderwijs ervaren?'.
De eerste stap tot het antwoord op deze vraag is het vormen van het behandelproduct. Hieruit is de eerste deelvraag geformuleerd; 'Hoe kan een behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs worden gevormd?'.
Een behandelproduct is een raamwerk voor vaktherapeuten waarin de aspecten van een therapeutische behandeling beschreven staan. Een behandelproduct kan gebruikt worden door de therapeut als kader bij het vormen en uitvoeren van een vaktherapeutische behandeling. De bijlage 'Producttypering: schema en toelichting' bij boek Handboek Beeldende Therapie (Schweizer, 2009b, p. 1-8) omschrijft dat een behandelproduct dient te bestaan uit: een beschrijving van het zorgprogramma, de prototype werkvorm, de rationale, de indicaties, de contra-indicaties, de doelen, de interventies, de rol van de therapeut, de activiteit, het materiaal, de randvoorwaarden, eventuele behandelsubtypen, de behandelduur en frequentie en de eindtermen.
Het behandelproduct is mede tot stand gekomen door het raadplegen van (vak)literatuur. Er is verwezen naar verschillende literaire bronnen in zowel het behandelproduct als de uitleg bij het behandelproduct. Verschillende aspecten van het behandelproduct zijn gevormd in afstemming met de betrokkenen vanuit Museum Arnhem en basisschool Kunstrijk. Een voorbeeld hiervan is de duur en de frequentie van de behandeling.
Het gebruiken van relevante vakliteratuur en hierbij aansluitende literatuur maakt het behandelproduct vakinhoudelijk onderbouwd. De afstemming met Museum Arnhem en basisschool Kunstrijk komt ten goede aan de kwaliteit van een behandeling aan de hand van het behandelproduct.
Op de volgende drie pagina's (p. 16-18) is het behandelproduct geplaatst. Het behandelproduct is het resultaat van de eerste deelvraag. De uitleg bij het behandelproduct is te vinden in bijlage 9 (p. 49-52).

Receptieve (en actieve) steunende en re-educatieve beeldende therapie bij kinderen van het passend basisonderwijs, gericht op het in contact komen met- en het vertrouwen op het kernzelf.

Femke de Haas, Marije ter Maat

Zorgprogramma Kinderen van het passend basisonderwijs
Prototype werkvorm Receptief (en actief) steunend en re-educatief

Rationale
Mensen beschikken over een kernzelf met een kernbewustzijn dat bewust, maar niet-denkend, verbeeldend, voelend 'weet' (Schweizer, 2009, p. 67). Het analoog-procesmodel gaat er vanuit dat er een analogie bestaat tussen het innerlijke gevoel en de uiterlijke waarneming. Hierbij komt een gevoelskwaliteit tot uitdrukking in een waarnemingskwaliteit (Smeijsters, 2008, p. 268). In dit product gaan wij er vanuit dat de gevoelskwaliteit niet enkel tot uitdrukking komt in de waarnemingskwaliteit (actief), maar ook door de waarnemingskwaliteit (receptief). Bij het waarnemen van beeldende kunst ervaart de cliënt zijn gevoelens, gedachten en mogelijk identificatie. De cliënt ontdekt wat juist wel of niet bij hem past en maakt hierin keuzes. Op deze manier komt het kind in contact met zijn kernzelf. De positieve ontwikkelingen bieden de cliënt vertrouwen in zichzelf en zorgen ervoor dat de cliënt vanuit intrinsieke motivatie gaat handelen. Deze theorie koppelt aan de eerste twee bouwstenen van hechting 'basisveiligheid' en 'toevertrouwen' (Bakker-van Zeil, 2004, p. 13).

Indicaties
- Kinderen uit deze groep zijn weinig in contact met het eigen positivisme/kracht (empowerment). Dit is de kern van persoonlijke- en/of groepsproblematiek.
- Kinderen uit deze groep hebben weinig vertrouwen in zichzelf en/of laten dit weinig zien. Dit is de kern van persoonlijke- en/of groepsproblematiek.

Contra-indicaties
- Acting-out gedrag binnen de therapie (door verbaal en/of fysiek geweld).

Doelen
- Algemeen - Het kind heeft meer vertrouwen in zichzelf;
  - Het kind laat meer intrinsieke motivatie zien.
- Specifiek - Het kind ervaart zijn gevoelens en gedachten bij de waarneming van kunst;
  - Het kind maakt eigen keuzes;
  - Het kind ervaart identificatie met bepaalde kunstwerken;
  - Het kind maakt gebruik van eigen fantasie/verbeelding.

Interventies
Rol therapeut
- De therapeutische houding biedt vertrouwen, empathie, uitnodiging en een voor het kind heldere basisstructuur in de therapie;
- De cliënt wordt in therapie centraal gesteld en kan een leidende rol op zich nemen, de therapeut en andere begeleiders stellen zich (onder)steunend op.

- De therapeut intervenieert zowel verbaal als non-verbaal in het proces, hierbij gericht op de ontwikkeling van zelfvertrouwen en eigenheid.
  Passende interventies zijn:
  * het bieden van sturing, structuur en overzicht;
  * het aanreiken van benodigdheden en voorbeelden;
  * stimuleren, motiveren en complimenteren;
  * afstemmen, spiegelen en meebewegen;
  * verwoorden, luisteren, duiden.
- Het proces van de therapie is inzichtelijk voor alle betrokkenen en derden door verslaglegging en gesprekken.

Activiteit

- Receptieve steunende therapie:
  Steunende therapie is gericht op het creëren van ontspanning en veiligheid, handhaven van het evenwicht en afstand nemen van klachten. Steunende therapie valt onder de supportieve werkwijze (Smeijsters, 2008). Over deze werkwijze in de receptieve vorm schrijft Smeijsters (2008, p. 57): 'Tijdens of na de waarneming van het product de emotionele kwaliteiten van de afzonderlijke elementen (vorm en inhoud van het product) benoemen.' en: 'Reflecteren op keuze van product. De therapeut vraagt bijvoorbeeld wat cliënt van het product vindt en wat het uitdrukt volgens hem.'
  Activiteiten passend bij deze werkwijze:
  * beeldwaarneming voor kinderen, gericht op de objectieve en subjectieve waarneming.
- Receptieve en actieve re-educatieve therapie:
  Over deze werkwijze schrijft Smeijsters (2008, p. 59): 'Bij re-educatieve creatieve therapie gaat het om datgene wat de cliënt hier in nu met de therapeut en medecliënten beleeft. Receptieve werkvormen kunnen evenzeer ingezet worden als actieve werkvormen.'. Bij het toepassen van deze werkwijze dient de therapeut de 'psychologie van het medium' (Smeijsters, 2008, p. 61) in acht te houden.
  Activiteiten passend bij deze werkwijze:
  * associatieoefeningen;
  * tonende oefeningen;
  * beeldwaarneming voor kinderen, gericht op de objectieve en subjectieve waarneming.
- De werkwijzen worden door elkaar en tegelijkertijd toegepast.

Materiaal

- De therapeut biedt werkbladen en bijbehorende benodigdheden, gevormd aan de hand van bovenbeschreven receptieve activiteiten.
- De therapeut biedt materialen (zoals wascokrijt, stiften, potloden, ecoline), gebaseerd op de bovenbeschreven actieve activiteiten.

Randvoorwaarden

- Het kind krijgt een passende vorm van onderwijs;
- De ouders/verzorgers verlenen toestemming voor de therapie.

Behandelduur en frequentie
Drie maal één sessie van één klokuur te verdelen over twee weken. De middelste sessie omvat het museumbezoek. Naast de drie vastgestelde klokuren dient reistijd en zelfwerktijd ingecalculeerd te worden.

Eindtermen

- Het kind laat meer eigen impuls zien.
  Het laten zien van de eigen impuls is het gevolg van een verhoogde intrinsieke motivatie. Aan de verhoogde intrinsieke motivatie ligt een verhoging van het zelfvertrouwen ten grondslag. De impulsen zijn waarneembaar tijdens de behandeling en in andere settingen achteraf aan de behandeling.

Algemene informatie
Dit product is tot stand gekomen in het kader van Onderzoek en Innovatie bij Bachelor opleiding Creatieve Therapie aan Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Bij het tot stand komen van dit beeldend therapeutische behandelproduct ondersteunden B. Klein – Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, F. Hogenbosch – Museum Arnhem en M. Scheper – basisschool Kunstrijk Arnhem.

3.2. Deelvraag 2: Vorming en uitvoering pilot

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de tweede deelvraag: 'Hoe kan een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs worden gevormd?'.
Een pilot dient als proefuitvoering (Van Dale, 2014b) om een indruk te krijgen wat de werking is van het behandelproduct, zie deelvraag 1, p. 15-18 en bijlage 9, p. 49-52. De pilot wordt geschreven voor een specifieke doelgroep, namelijk de leerlingen van groep 5/6 van basisschool Kunstrijk. Voorafgaand aan het ontwerpen van de pilot hebben gesprekken plaatsgevonden met de heer Scheper van basisschool Kunstrijk en mevrouw Hogenbosch van Museum Arnhem. Scheper biedt inzicht in de persoonlijke doelen van de kinderen en de overkoepelende doelen van de klas. Hogenbosch heeft als hoofd van de afdeling Educatie bij Museum Arnhem veel ervaring met kunst- en cultuureducatie en verzorgt cultureel aanbod voor kinderen binnen het museum. De professionele opinies van Scheper en Hogenbosch hebben een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de pilot. Marije en Femke hebben eveneens eigen ervaringen en theoretische onderbouwingen vanuit de opleiding ingezet bij het ontwikkelen van het behandelproduct en de pilot. Dit zorgt voor een goede samenhang tussen de verschillende professionalismen.
Het antwoord op de deelvraag is onderverdeeld in drie delen: Doelgroep, doelen en oefeningen, daarna de locatie en als laatste de tijdsindeling. Per categorie wordt het ontwerp van de pilot uitgelegd, gevolgd door een beschrijving van de daadwerkelijke pilotuitvoering en welke eventuele aandachtspunten hierbij aan de orde zijn gekomen.
De pilot staat beschreven in bijlage 11, p. 54-55.

3.2.1. Doelgroep, doelen en oefeningen

De doelgroep bestaat uit zestien zorgleerlingen van groep 5/6 van basisschool Kunstrijk. De meesten van hen hebben geen ervaring met kunst. Een aantal kinderen zijn weleens in een museum geweest of hebben kunstboeken bekeken op school. De zorgleerlingen hebben binnen de groep allen individuele doelen op sociaal en emotioneel gebied. Deze doelen variëren van het duidelijk aangeven van grenzen tot het leren samenwerken, het aanbrengen van structuur of het ontwikkelen van de identiteit. De doelen van het behandelproduct zijn geformuleerd in deelvraag 1, p. 15-18 onder de kop 'Doelen'. Deze doelen hebben een receptief steunend en een receptief en actief re-educatief karakter. In het behandelproduct zijn verschillende activiteiten beschreven die ten grondslag liggen aan de werkwijze die wordt toegepast. Deze zijn te vinden in het behandelproduct in deelvraag 1, p. 15-18 onder 'Activiteit'. Naar aanleiding van deze activiteiten zijn de oefeningen van de pilot gevormd. Deze oefeningen zijn te vinden in bijlage 11, p. 54-55 vanaf 'Oefeningen en indeling van de sessies'. De pilot is in overleg met Scheper en Hogenbosch onderverdeeld in twee sessies. Scheper achtte het waardevol om een introductie over kunst te realiseren op de schoollocatie. Dit gegeven heeft geleid tot het ontstaan van de eerste sessie van de pilot: de schoolsessie. De school heeft een digitaal schoolbord tot beschikking. Dit maakte het mogelijk om een PowerPoint met afbeeldingen van kunstwerken uit Museum Arnhem te presenteren. Naast de digitale kennismaking met kunst worden afbeeldingen van de kunstwerken gebruikt. In bijlage 11, p. 54-55 onder 'Kunstwerken' staan de titels en kunstenaars van de betreffende kunstwerken. Het inzetten van kunstwerken uit het museum tijdens de schoolsessie zal voor herkenning zorgen bij de deelnemers wanneer zij het museum bezoeken.

De oefeningen worden tijdens de gehele pilot gezamenlijk uitgelegd. Hierbij is er ruimte voor vragen. Naast de gezamenlijke uitleg worden de oefeningen op instructiekaartjes afgedrukt. Elke deelnemer krijgt één kaartje per oefening. Dit zorgt ervoor dat er teruggevallen kan worden op de uitleg van de oefening, bijvoorbeeld wanneer de deelnemer de oefening vergeet. Op de kaartjes staat eveneens vermeld hoeveel tijd de deelnemer heeft voor de oefening. De instructiekaartjes zijn te vinden in bijlage 12, p. 56-61. Bij een aantal oefeningen zijn ook werkbladen ontworpen. Deze werkbladen bevinden zich eveneens in bijlage 12.
Naast de rol van beeldend vaktherapeut hebben Marije en Femke de taken om de oefeningen uit te leggen en de deelnemers te begeleiden. Scheper observeert de deelnemers en Marije en Femke tijdens de eerste sessie. Daarnaast heeft Scheper een begeleidende rol.
Het museumbezoek vormt de tweede sessie. Voor het bezoek aan het museum is de groep onderverdeeld in vier subgroepen van vier kinderen. Hiervoor is gekozen wegens het begeleidersaantal van vier tijdens de tweede sessie. Er is één begeleider per subgroep beschikbaar. De taak van de begeleider is het ondersteunen van deelnemers bij onduidelijkheden in de oefeningen en bij andere vragen. Daarnaast schept de begeleider orde en biedt hij of zij structuur. Scheper is de begeleider van één van de subgroepen. De moeder van één van de leerlingen begeleidt één andere subgroep. Naast dat Marije en Femke een therapeutische rol hebben, begeleiden zij tijdens de tweede sessie twee subgroepen. Binnen de subgroepen zijn door Scheper tweetallen gecreëerd. Ieder kind heeft op deze manier een buddy waar hij of zij op terug kan vallen.
Tijdens het museumbezoek worden de kunstwerken op locatie als basis ingezet bij het uitvoeren van de oefeningen. Bij verschillende oefeningen hebben de kinderen mogelijkheid om zelf te tekenen. Hiervoor zijn werkbladen ter beschikking. De werkbladen worden op clipboards vastgemaakt. Deze clipboards worden met grijspotloden per tweetal uitgedeeld.

Tijdens de eerste sessie op schoollocatie was één kind afwezig. Deze sessie is gevolgd door vijftien kinderen. De uitvoering van de oefeningen verliep tamelijk rumoerig. Er was minder structuur aanwezig dan nodig bleek. Het grote verschil in werktempo maakte het veelvoorkomend dat een deelnemer snel klaar was met een oefening, of juist langer de tijd nodig had dan gepland was. De kinderen die eerder klaar waren, vertoonden onrustig gedrag. Voor deze wachtende kinderen was op dat moment geen alternatief beschikbaar. Dit conflict werd opgelost door de kinderen vrij te laten tekenen. Hier is geen oefening aan gekoppeld, wat zorgde voor een minder serieuze werkhouding bij betreffende deelnemers. Naast deze aandachtspunten zijn er ook positieve punten te melden. De leerlingen hebben iedere oefening volgens de uitleg volbracht. Het maken van een combinatie tussen een schilderij en de eigen manier van tekenen vonden de meeste leerlingen de fijnste oefening.
Tijdens de tweede sessie van de pilot in Museum Arnhem werd in tweetallen gewerkt. Ieder kind had een buddy. Eén van de kinderen werd door de moeder naar het museum gebracht, waardoor een ander kind tijdens de reis naar het museum geen buddy had. Dit gat werd gedicht door de stagiaire van Scheper.
De manier van begeleiden verliep anders dan gepland. Tijdens de museumsessie was de begeleidende moeder voornamelijk gericht op de begeleiding van haar eigen kind. Scheper begeleidde samen met zijn stagiaire de rest van de groep. Marije en Femke hebben therapeutisch geïntervenieerd en boden hiernaast algemene begeleiding. De interventies zijn terug te vinden in het behandelproduct (deelvraag 1, p. 15-18) onder 'Interventies'.

Marije en Femke zijn het aanspreekpunt voor de oefeningen geweest. In het begin verliep dit naar planning, maar wanneer tweetallen eerder klaar waren konden deze deelnemers starten met de volgende oefening. De verschillen in werktempo zorgden ook hier voor een verminderde structuur en onrust bij de deelnemers. Vele nieuwe indrukken die de deelnemers kregen in het museum versterkten de onrust. Sommige deelnemers wilden vrij rondlopen en hebben zodoende minder aandacht besteed aan de oefeningen. Dit gegeven is eveneens een positief punt: de deelnemers keken bewust naar kunst en benoemden wat hen wel of juist niet aansprak.

3.2.2. Locatie

Tijdens de pilot wordt er op twee locaties gewerkt. In overleg met Scheper en Hogenbosch worden de sessiedata en tijden vastgesteld. De eerste sessie wordt uitgevoerd op basisschool Kunstrijk te Arnhem. Op deze locatie zijn niet alle benodigdheden aanwezig die nodig zijn voor het uitvoeren van de oefeningen. De ontbrekende benodigdheden worden verzorgd door Marije en Femke. De deelnemers voeren de oefeningen uit aan hun eigen tafel. De tweede sessie wordt uitgevoerd in Museum Arnhem. Hierbij is gekozen om gebruik te maken van één ruimte met de vaste collectie. Het vervoer naar het museum wordt per bus gedaan. Hogenbosch tipte om de reis te maken met de 'Kunstbus'. Met één kaartje voor de Kunstbus kan de klas via het openbaar vervoer reizen naar een culturele instantie in de Stadsregio Arnhem Nijmegen. Via een aanvraag op het internet wordt één kaartje besteld. Vervolgens kan er in groepsverband tussen de bushalte bij de schoollocatie en de bushalte bij de museumlocatie gereisd worden (Ervaar het OV, 2014). Scheper heeft kenbaar gemaakt de looproute van de school naar de bushalte te oefenen met de kinderen.

Het werken op de school werd door de deelnemers eenvoudig bevonden. Omdat ieder zijn eigen plek heeft, hoefde er weinig aangepast te worden. Dit zorgt ervoor dat de kinderen zich in een veilige en vertrouwde omgeving bevonden. Wanneer de deelnemers materiaal behoeften, was er weinig aansturing nodig. Door deze structuur verliep het begeleiden van de deelnemers tijdens de eerste sessie soepel.
Tijdens de tweede sessie verliep het lopen naar de bushalte naar behoren. Scheper oefende de route met de deelnemers, zodat de kinderen wisten wat zij konden verwachten en wat er van hen werd verwacht. Het gebruik van de buskaart was erg eenvoudig. Het laten zien van het kaartje was voldoende om de kinderen in te laten stappen. Het rijden in de bus verliep luidruchtig. Hierbij had het enthousiasme van de deelnemers de overhand. Scheper wist op het juiste moment structuur te bieden waardoor de deelnemers kalmeerden. Het museum was voor vrijwel alle deelnemers een nieuwe locatie. Dit zorgde voor veel eerste indrukken en nieuwsgierigheid. De deelnemers waren enthousiast en konden zich moeilijk focussen. In sommige gevallen zorgde dit voor onrust en overlast bij andere museumbezoekers. De terugreis verliep gemoedelijk. Eenmaal teruggekomen in de klas werd er nagepraat en getekend over het museumbezoek.

3.2.3. Tijdsindeling

In overleg met Scheper en Hogenbosch is er gekozen voor twee sessies met de tijdsduur van één klokuur. Hierbij is de reistijd naar het museum tijdens de tweede sessie niet inbegrepen. Er is een schema opgesteld waarin de tijd per oefening staat beschreven. Het schema is onderdeel van de pilot in bijlage 11, p. 54-55, vanaf 'Oefeningen en indeling van de sessies'. De geplande werktijd per oefening staat eveneens vermeld op de instructiekaartjes.

Zoals eerder beschreven onder de kop ‘Doelgroep, doelen en oefeningen’ is het werktempo bij de zorgleerlingen verschillend. Dit maakte dat in beide sessies deelnemers eerder of later een oefening afgerond hadden dan de ingecalculeerde tijd.
Vanwege structurele klassikale uitleg in de eerste sessie, was er geen mogelijkheid voor de deelnemers om over te gaan op de vervolgoefening. De kinderen moesten wachten op de overige deelnemers en ondertussen maakten zij een vrije tekening. Deze oplossing verzorgde meer structuur dan het overgaan op de vervolgoefening, zoals gebeurd is tijdens de tweede sessie in het museum.
Tijdens de tweede sessie was het handhaven van de tijdsplanning ingewikkelder. Bij aankomst in het museum kostte het meer tijd om de deelnemers bij elkaar te brengen voor een gezamenlijke uitleg. De nieuwe omgeving vergde veel aandacht en afleiding. Hierdoor was het een onrustige start. Ook waren vrijwel alle tweetallen eerder dan de ingecalculeerde tijd klaar met de oefeningen. Dit maakte dat er tijd over was in de planning. In overleg met Scheper en de Boer is er gekozen voor een kwartier durende rondleiding door de delen van het museum waar de deelnemers nog niet geweest waren.

3.3. Deelvraag 3: Ervaring pilot bij deelnemers

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de derde deelvraag: 'Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs door deelnemers ervaren?'.
Voor het beantwoorden van deze deelvraag wordt er gekeken naar de uitkomsten van de geanalyseerde data. Hieronder vallen de antwoorden op de open vragen, die aan de deelnemers zijn gesteld en de antwoorden op de scorevragen gericht op de ervaring bij de pilot, die de deelnemers met behulp van de meetlat hebben beantwoord. De antwoorden bevinden zich in bijlage 13, p. 62-63, en bijlage 14, p. 64. Daarnaast hebben de deelnemers scorevragen beantwoord die betrekking hebben op de thema's empowerment en zelfvertrouwen. Rondom deze thema's zijn de doelstellingen gevormd. Desbetreffende scorevragen zijn voorafgaand en achteraf aan de pilot afgenomen. Het effect wat hiermee gemeten is staat in verbinding met de ervaringen bij de pilot. In alle waarschijnlijkheid loopt de kwaliteitsbeleving van pilot bij de deelnemer parallel aan het effect wat deze behandeling bij hem of haar teweeg brengt.
De ervaringen zijn onderverdeeld in algemene en specifieke ervaringen bij de pilot. Bij de algemene ervaringen wordt gekeken naar de ervaringen die betrekking hebben op de pilot in zijn geheel. Bij de specifieke ervaringen wordt meer ingegaan op de onderdelen binnen de pilot. Als laatste wordt het effect van de pilot beschreven.

3.3.1. Algemene ervaringen bij de pilot

Om de algemene indruk van de pilot (het 'kunstprogramma') in beeld te brengen wordt gekeken naar twee open vragen en twee scorevragen die beantwoord zijn achteraf aan de uitvoering van de pilot. De open vragen luiden: 'Hoe voelde het om op deze manier met kunst bezig te zijn?', en: 'Welke titel zou je het kunstprogramma geven?'. De scorevragen zijn: 'Hoe was het kunstprogramma?', en: 'Zou je het kunstprogramma nog een keer willen doen?'. De volledige antwoorden op deze vragen zijn te vinden in bijlage 13, p. 62-63.
Het gevoel dat de deelname aan de pilot opriep bij de deelnemers was grotendeels een positief gevoel, namelijk; bij dertien van de vijftien deelnemers. Bij twee deelnemers is geen gevoel genoteerd. Deze deelnemers wisten hun gevoel niet te omschrijven.
De voornamelijk positieve gevoelens van de deelnemers laten zien dat de pilot een goede indruk heeft gemaakt op hen. Gezegd wordt bijvoorbeeld: *'Het voelde alsof ik een kunstenaar ben.'* (zie bijlage 13, p. 62). Het gevoel wat bij deze deelnemer is opgeroepen laat zien dat er een beroep is gedaan op de creativiteit. De deelnemers laten weten dat deelname aan de pilot nut had. Een deelnemer verwoordt: *'Positief gevoel, het heeft nut'* (zie bijlage 13, p. 62). Waar de pilot specifiek nut voor heeft gehad wordt niet duidelijk. Om meer informatie te verkrijgen kan doorvragen in een vervolgonderzoek toegepast worden.
De deelnemers hebben eveneens de vraag gekregen om een titel voor het kunstprogramma te verzinnen. Dit onderdeel doet een beroep op de beleving van de deelnemers die zij hadden tijdens de deelname aan de pilot. Twee deelnemers vonden deze vraag erg lastig en gaven het kunstprogramma geen titel. Binnen de gegeven titels worden verschillende verwijzingen gedaan naar onderdelen van de pilot. De meeste verwijzingen gaan uit naar kunst en het museum. Een voorbeeld hiervan is: '*Het was leuk om naar Museum Arnhem te gaan, dus ga er naartoe!'* (zie bijlage 13, p. 62). Deze deelnemer probeert duidelijk anderen aan te sporen om het museum te bezoeken. Daarnaast is er ook één verwijzing die uitgaat naar het museum in combinatie met het kunstprogramma, namelijk: *'Arnhems Museum kinderprogramma'* (zie bijlage 13, p. 62).

Bij de scorevragen ‘Hoe was het kunstprogramma?’ en ‘Zou je het kunstprogramma nog een keer willen doen?’ is er één deelnemer die beide vragen negatief heeft beantwoord. Deze deelnemer scoorde 1,50 en 0,25 op een schaal van 0 tot 5. Vanaf 2,50 is de score positief. De scores van deze deelnemer vallen erg laag uit. De overige veertien deelnemers hebben deze scorevragen positief beantwoord. Het scoregemiddelde van vraag 1 is uitgekomen op 4,58 op een schaal van 0 tot 5. Het scoregemiddelde van vraag 2 kwam uit op 4,34 op een schaal van 0 tot 5. Een visualisatie van deze gegevens is te vinden in bijlage 15, p. 65.

3.3.2. Specifieke ervaringen bij de pilot

In het interview met de deelnemers zijn twee vragen die specifiek betrekking hebben op de ervaring van de pilot: ‘Wat vond je leuk aan het kunstprogramma?’ en ‘Wat vond je niet leuk aan het kunstprogramma?’. De antwoorden op deze vragen zijn na de analyse te onderscheiden in drie onderwerpen, namelijk: ‘de schoolsessie’, ‘de museumsessie’ en ‘specifieke kunstwerken’.

Positieve ervaringen

Tijdens de schoolsessie werd als positief ervaren dat de deelnemers zelf mochten tekenen. Het uitzoeken van een kunstwerk bij het maken van de tekeningen werd eveneens positief bevonden. Ook in het museum werden de deelnemers enthousiast van de kunstwerken en de oefeningen die ze hier mochten doen. Eén deelnemer komt oorspronkelijk uit Zuid-Amerika, in het museum was een film te zien wat opgenomen is in Peru. Deze deelnemer was vanwege zijn persoonlijke achtergrond erg geïnteresseerd in de film. Zo zijn er nog vier deelnemers die een specifiek kunstwerk benoemen in het interview.
Bovenstaande informatie uit de interviews laat zien dat de deelnemers bewust de kunst hebben waargenomen en vanuit persoonlijke gedachten en gevoelens voorkeuren hebben voor bepaalde kunstwerken.

Negatieve ervaringen en aandachtspunten

Eén deelnemer van de pilot was niet positief over de schoolsessie, deze deelnemer wilde de opdrachten liever niet doen. De geringe structuur die aanwezig was tijdens de uitvoering van de museumsessie (zie deelvraag 2, p. 19-22) is ook bij de deelnemers waargenomen. Twee deelnemers benoemen dit gegeven in het interview. Tijdens de rondleiding in het museum zagen sommige kinderen seksueel getinte kunstwerken. Deze kunstwerken kwamen in het interview terug bij drie deelnemers en vielen in de categorie ‘niet leuk’. Het is aan te raden om hiermee in een vervolgonderzoek rekening te houden.

3.3.3. Het effect van de pilot

Om het effect van de pilot rondom de thema’s zelfvertrouwen en empowerment te kunnen waarnemen, is er een vergelijking gemaakt tussen antwoorden op de eerste twee scorevragen voorafgaand en achteraf aan de pilot. Dit zijn de vragen ‘Hoe blij ben jij met jezelf?’ en ‘Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?’. De scores op deze vragen zijn per deelnemer te vinden in bijlage 14, p. 64. Ook zijn de tekeningen als resultaat van de tekentest voorafgaand en achteraf aan de pilot geanalyseerd en vergeleken. Hierop volgend is per deelnemer een conclusie getrokken. De tekeningen en analyseconclusie per deelnemer zijn te vinden in bijlage 17, p. 67-74.

Uitkomst scorevragen

Scorevraag 1 ‘Hoe blij ben jij met jezelf?’ is gekoppeld aan het thema empowerment. Voorafgaand aan de pilot hebben twee van de vijftien deelnemers negatief geantwoord op deze vraag. De overige dertien deelnemers hebben deze vraag positief beantwoord. Deze gegevens hebben geleid tot een groepsgemiddelde van 4,06 op een schaal van 0 tot 5.

Scorevraag 2 'Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?' is gekoppeld aan het thema zelfvertrouwen. Voorafgaand aan de pilot scoorden twee van de vijftien deelnemers negatief bij deze vraag. Vier deelnemers zitten op de grens van positief en negatief (2,50) en negen van de deelnemers gaven een positief antwoord. Deze gegevens hebben geleid tot een groepsgemiddelde van 3,48 op een schaal van 0 tot 5. Dit gemiddelde ligt beduidend lager dan het gemiddelde van de antwoorden op de eerste scorevraag. De deelnemers laten zien dat ze ondanks een lager zelfvertrouwen blij zijn met zichzelf. Hieruit kan opgemaakt worden dat zelfvertrouwen bij deze groep een actueel onderwerp is.
Als referentiekader beantwoordde Scheper beide vragen per deelnemer. Dit resulteerde in een gemiddelde van 3,48 bij scorevraag 1 en in een gemiddelde van 3,06 bij scorevraag 2. Achteraf aan de pilot zijn de antwoorden op de eerste scorevraag door twee deelnemers negatief ingevuld. De overige dertien deelnemers scoorden positief. Hierbij is een groepsgemiddelde berekend van 4,13 op een schaal van 0 tot 5. De tweede scorevraag is door twee deelnemers negatief beantwoord, twee deelnemers scoorden op de grens van positief en negatief (2,50) en de resterende elf deelnemers scoorden positief. Het groepsgemiddelde van deze vraag is 3,7 op een schaal van 0 tot 5. De scoregemiddelden van Scheper achteraf aan de pilot zijn 3,70 bij scorevraag 1 en 3,20 bij scorevraag 2.
De uitkomsten van de scorevragen zijn verwerkt in grafieken, te vinden in bijlage 16, p. 66. Een vergelijking van de scoregemiddelden per vraag voorafgaand en achteraf aan de pilot laat zien dat het gemiddelde van scorevraag 1 'Hoe blij ben jij met jezelf?' stijgt met 0,7 op een schaal van 0 tot 5. Het gemiddelde van scorevraag 2 'Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?' is gestegen met 0,22 op een schaal van 0 tot 5.
Hieruit wordt geconcludeerd dat de pilot gemiddeld gezien een lichte stijging teweeg bracht in het empowerment en het zelfvertrouwen van de deelnemers. Wanneer er per deelnemer gekeken wordt is bij scorevraag 1 een stijging bij zes deelnemers en een daling bij vijf deelnemers. Bij vier deelnemers is er geen verandering. Bij scorevraag 2 is er bij zeven deelnemers een stijging en bij twee deelnemers een daling. Bij zes deelnemers is er geen verandering. Hiernaast is er een duidelijk verschil te zien tussen de scores van de deelnemers en de scores van Scheper. De scores van Scheper zijn bij beide vragen voorafgaand en achteraf aan de pilot lager dan de scores van de deelnemers. Het referentiekader van Scheper heeft bijgedragen aan de objectiviteit van de meting.

Uitkomst tekentest

De tekentest dient als aanvulling op de verworven informatie uit de scorevragen. Per deelnemer werden de tekeningen voorafgaand en achteraf aan de pilot vergeleken. In bijlage 17 (p. 67-74) zijn de tekeningen en analyseconclusies te vinden. Uit de conclusies blijkt dat er acht deelnemers zijn die een vooruitgang hebben geboekt met betrekking tot zelfvertrouwen en empowerment. Bij zes deelnemers is er geen vooruitgang noch achteruitgang aanwezig en bij één deelnemer is er een daling aanwezig. Bij drie deelnemers is de uitkomst van zowel scorevragen 1 en 2 kloppend met de uitkomst van de tekentest. Bij vijf deelnemers zijn er drie verschillende uitkomsten waargenomen. Bij de resterende zeven deelnemers komen twee van de drie uitkomsten overeen. Eén deelnemer hiervan scoort 'stijging noch daling' bij de twee scorevragen, echter scoort deze deelnemer wel een stijging bij de tekentest. Dit kan betekenen dat deze deelnemer een stijging heeft gemaakt in het empowerment en zelfvertrouwen, maar dit niet bewust ervaart. Het overzicht van de uitslagen is te vinden in bijlage 18, p. 75.

3.4. Deelvraag 4: Ervaring pilot bij betrokkenen

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de vierde deelvraag: 'Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs door betrokkenen ervaren?'.
Tijdens de ontwikkeling van het behandelproduct en het vormen en uitvoeren van de pilot zijn drie personen betrokken geweest. Vanuit basisschool Kunstrijk te Arnhem was met name Scheper (docent) betrokken. Vanuit Museum Arnhem waren dit Hogenbosch (medewerkster afdeling Educatie) en de Boer (stagiaire afdeling Educatie). Deze personen zijn geïnterviewd. Eén interview werd gehouden met Scheper. Een ander interview werd gehouden met Hogenbosch en de Boer. Het uitgewerkte interview met Scheper is te vinden in bijlage 19, p. 76-81. Het uitgewerkte interview met Hogenbosch en de Boer is vindbaar in bijlage 20, p. 82-90. In de interviews werd gereflecteerd op de inhoud en uitvoering van de pilot. Met Scheper werd met name de therapeutische doelstelling besproken. In beide interviews werden de voorbereiding, de uitvoering van de pilot, de reactie van de deelnemers, de effecten en stagnaties besproken.

3.4.1. Beoordeling van de pilot

De pilot bij het behandelproduct is met het gemiddelde cijfer acht afgerond. In de interviews werd de vraag 'Kunnen jullie de pilot in het algemeen een cijfer geven? (schaal: 1-10)' gesteld. Op deze vraag heeft Hogenbosch geantwoord met het cijfer 7, en Scheper met het cijfer 9. Dit resulteert in het gemiddelde van het cijfer 8. Ter onderbouwing van de cijfers noemen de betrokkenen plus- en verbeterpunten. Eén pluspunt dat Hogenbosch noemt, is dat zij een goed gevoel heeft over het werk. Daarnaast noemt zij het geheel een interessant project. Hogenbosch formuleert dat het nieuwsgierigheid oproept, en het een onderwerp van nu is. Ze stelt dat het echt wat voor mensen kan betekenen. Scheper noemt het samenwerkingsverband als pluspunt. Hij geeft aan de pilot prima uitgevoerd te vinden. Hogenbosch formuleert dat het behandelprogramma een mooie aanvulling kan zijn op hetgeen wat Museum Arnhem qua publieksbegeleiding biedt. Wel vindt Hogenbosch het daarvoor nog te pril. Een verbeterpunt hierbij is dat zij graag meer onderzoek uitgevoerd wil zien met meerdere pilotgroepen over een langere periode. Er is veel enthousiasme over de pilot bij beide partijen. Wel dient er meer en langer onderzoek gedaan te worden wanneer opname in de publieksbegeleiding van Museum Arnhem gewenst is.

3.4.2. Voorbereiding van de pilot

De voorbereiding van de uitvoering van de pilot bestond uit het ontwerpen van het behandelproduct en daaropvolgend het ontwerpen van de pilot. Scheper noemt als pluspunt dat er veel energie gestoken is in de voorbereiding. Hij spreekt met enthousiasme over de rationale die beschreven staat in het behandelproduct (bijlage 19, p. 79): "*Dit is precies wat er gebeurde. En, wat we ook willen zien. En wat wel vaker mag gebeuren…*". Hogenbosch maakt haar complimenten dat tijdens de voorbereiding niet voor de makkelijkste weg is gekozen en benoemt een grote mate van bekendheid met het onderwerp. Ook zegt Hogenbosch het ontwerp van het product en de pilot goed uitgewerkt, compact en gestructureerd te vinden. Tijdens het ontwerpen van de pilot ervoer Hogenbosch een fijne meeweging van haar feedback. Hogenbosch is van mening dat het behandelprogramma zo goed en divers mogelijk is gevormd. De diversiteit kan worden gezien als een pluspunt, maar ook als een verbeterpunt. De Boer onderscheidt drie werkvormen in het behandelprogramma: het werken binnen creatieve vormen, het werken met kunst en het

kijken naar kunst. Hierop volgend vraagt zij zich af of het behandelaanbod te divers is. De Boer geeft aan dat het aanscherpen waarop ingezet wordt een verbeterpunt is. Hogenbosch noemt dat meer opbouw in het programma voor meer aansluiting bij de doelgroep kan zorgen. Ook kan volgens Hogenbosch het verhogen van de behandelduur een bijdrage leveren aan de kwaliteit van het behandelprogramma. Hogenbosch verwacht dat het speciaal onderwijs eerder dan het regulier onderwijs zal kiezen voor het behandelprogramma. Hierop volgend adviseert zij een uitbreiding van de doelgroep naar jongeren en volwassenen op scholen voor speciaal onderwijs en in instellingen. Scheper formuleert als verbeterpunt dat de frequentie van de opdrachten binnen het museum omhoog kan worden gebracht. Dit zal volgens hem ten goede komen aan de uiteen liggende werktempo's van de deelnemers. Ook zegt hij dat de diversiteit aan materiaal vergroot dient te worden. Dit zal er volgens hem meer mogelijkheden bieden aan de deelnemers tot het uitbeelden van de beleving bij het kunstprogramma. Verder noemt Scheper dat de uitleg van de opdrachten taalkundig te moeilijk was. Hij denkt hierin verbetering te zien wanneer er gebruik wordt gemaakt van de uitlegmethode Praatje Plaatje Daadje (PDD). Het voordeel van PDD is het begrijpelijk en meermaals uitleggen van opdrachten middels een verbale uitleg, een visualisatie van de uitleg en een voorbeeld ter plekke.
Beide geïnterviewde partijen spreken met woorden van lof over de voorbereiding. Ook worden er tijdens de interviews verbeterpunten voor het behandelproduct en de pilot aangedragen. Zo werd genoemd dat het behandelprogramma een betere opbouw kan krijgen, de werkvorm aangescherpt kan worden door het gebruik van opdrachten binnen het museum, de behandelduur verhoogd kan worden, een uitbreiding van de doelgroep het onderzoek ten goede kan komen, de diversiteit van het materiaal vergroot kan worden, en een andere uitlegmethode het begrip van de opdracht kan vergroten.

3.4.3. Uitvoering van de pilot

De Boer geeft het woord chaotisch aan de uitvoering van de pilot. Zij zegt dat er meer rust gecreëerd kan worden wanneer er meer kaders worden geboden en de groep wordt geconstrueerd. De Boer doelt met construeren op het bijeenhouden van de groep middels het creëren van een rij deelnemers, geleid door een leider. Hogenbosch vermeldt hierbij dat kwestie van ervaring met rondleiden is. De Boer en Scheper zeggen beiden dat het lastig is om het tempo van de kinderen te peilen. Beiden noemen dat de kinderen meer (persoonlijke) begeleiding nodig hadden tijdens de uitvoering van de opdrachten. Ook adviseert Scheper de frequentie aan opdrachten omhoog te brengen. Verder wordt er met Scheper gepraat over het opsplitsen van de groep. Hij denkt dat dit werkt wanneer de groep in het museum wordt opgesplitst. Hierbij krijgt de ene helft van de groep een rondleiding en de andere helft werkt aan de opdrachten. Scheper zegt dat hij tijdens het uitvoeren van de opdrachten tegen de beperkte achtergrondinformatie van de kunstwerken aanliep. Als verbeterpunt stelt hij een vrijblijvende mogelijkheid hiertoe. Tevens wenst Scheper een afsluitende individuele opdracht op museumlocatie. Hij denkt dat op deze manier meer rust gecreëerd kan worden. De houding van de therapeuten welke gehanteerd is bij de uitvoering van de pilot noemt Scheper in zijn woorden leuk. Hij omschrijft dat de therapeuten in het begin afwachtend waren en toch open stonden voor de kinderen. Hij benoemt dat de therapeuten de kinderen leerden kennen en op hen inspeelden. Scheper noemt dat de therapeuten veel bezig waren met het voldoen aan de randvoorwaarden. Hierbij zegt hij het fijn te vinden dat de therapeuten non-verbaal sturing en structuur boden tijdens de uitvoering van de pilot. Scheper benoemt dat het bijzonder is wat de therapeuten in contact

bereikt hebben met de kinderen: "*Als zij een probleem hebben met hoe ze iets moeten tekenen, of omdat ze een kunstwerk niet echt begrijpen dan kunnen ze bij jullie terecht. Jullie geven daar open en eerlijk antwoord op.*" (bijlage 19, p. 79). Scheper kaart aan dat het helpen van de kinderen fijn en waardevol is, en vertrouwen wekt. Ook geeft de Boer aan dat zij het contact tussen de therapeuten en de deelnemers goed vond: ".. ze luisterden ook naar jullie en ik had wel het idee dat ze wisten wie jullie waren en dat ze naar jullie wilden luisteren. Het vertrouwen was er in ieder geval wel." (bijlage 20, p. 85). Scheper verwoordt dat het lastig is voor therapeuten om structuur te bieden aan kinderen op de manier die de kinderen gewend zijn. Hij voert hierbij de argumenten aan dat de therapeuten het lesgeven niet gewend zijn en de kinderen niet goed kennen.
Al met al zijn de geïnterviewde partijen lovend over de houding van de therapeuten en het contact tussen de therapeuten en de deelnemers. Gestelde verbeterpunten bij het uitvoeren van het behandelprogramma zijn: het vergroten van de groepsconstructie, het bieden van kaders, ervaring opdoen met rondleiden en lesgeven, het beter leren kennen van de kinderen, meer (persoonlijke) begeleiding bieden, de frequentie aan opdrachten omhoog brengen, het opsplitsen van de groep, verzorgen van een mogelijkheid tot extra achtergrondinformatie over de kunstwerken en een afsluitende individuele opdracht op museumlocatie bieden.

3.4.4. De reactie van de deelnemers

In de interviews worden met regelmaat de reacties van de deelnemers aan de pilot genoemd. Scheper noemt het enthousiasme van de kinderen en zegt dit waardevol te vinden. Hij geeft aan dat het enthousiasme van de kinderen een reden is om het programma nogmaals af te willen nemen. De Boer omschrijft de schrik die zij ervoer door de intensiteit van de enthousiaste reacties van de kinderen: zij waren luidruchtig, renden door het museum en namen te weinig afstand van de kunstwerken. De Boer en Scheper geven beiden aan dat sommige kinderen ongeduldig en ongeconcentreerd gedrag vertoonden terwijl andere kinderen druk bezig waren. Scheper merkt op dat sommige kinderen de behoefte hadden om in tweetallen door het museum te lopen. De Boer speculeert over de oorzaak van de bovenbeschreven reacties. Zij noemt dat het museum voor de kinderen een nieuwe omgeving is en dat dit gegeven veel aandacht vereist. De Boer denkt dat het in een grotere mate bieden van kaders en het construeren van de groep de kwaliteit van het behandelprogramma kan bevorderen. Ook noemt de Boer het verkleinen van het programma door de onderdelen 'werken met kunst', 'kijken naar kunst' en 'actief vormen' te splitsen.
Het enthousiasme van de kinderen wordt gezien als een pluspunt en tegelijkertijd als een verbeterpunt. Het enthousiasme is waardevol, maar leidde met regelmaat tot ongewenst gedrag. Ook dienen er aanpassingen gedaan te worden in het behandelprogramma zodat het ongeduld en de lage concentratie bij sommige kinderen wordt verminderd. Het ongewenste gedrag van de deelnemers kan mogelijk verholpen worden door het bieden van kaders, het construeren van de groep en het verkleinen van het programma.

3.4.5. De effecten en stagnaties

De effecten en stagnaties van de pilot bij de deelnemers zijn met name besproken met Scheper. Hogenbosch en de Boer bogen zich hier uit eigen initiatief over.
Scheper zegt dat de kinderen wat hebben geleerd tijdens de pilot. Hij weet dit in eerste instantie niet goed benoemen (bijlage 19, p. 77): "*Wat ze er geleerd hebben, weet ik niet*

precies, maar dit is wel ervaren…". Wanneer er toegegaan wordt naar de reflectie van de doelen, geeft Scheper aan dat hij twijfelt of er iets is veranderd. Bij het bespreken van elk geformuleerd doel, komt naar voren dat Scheper met name veranderingen in het zelfvertrouwen van de kinderen lastig vindt om te benoemen. Wel zegt hij dat de kinderen hun intrinsieke motivatie goed hebben laten zien, doordat zij continu bezig waren. Ook zegt Scheper dat het ervaren van gevoelens en gedachten zeker is gebeurd. Hierbij draagt hij voorbeelden van 'herkenning' en 'aandacht hebben voor' naar voren. Ook zegt Scheper dat het maken van eigen keuzes zeker is gebeurd tijdens het maken van de opdrachten. De identificatie met kunst door kinderen zegt Scheper weinig te hebben gezien, maar in sommige gevallen heel duidelijk. Hierbij draagt hij eveneens een voorbeeld aan. Scheper verwoordt dat de kinderen goed en veel hun eigen impuls laten zien, en dat zij daarin afgeremd dienden te worden. Over het gebruiken van fantasie en verbeelding zegt Scheper dat dit automatisch gebeurd. Scheper benoemt verder dat hij zelf verbaasd werd bij het zien van de kunst. De Boer spreekt haar hoop tot meer bezoekers van het Museum Arnhem uit. Zij denkt dat de overdracht van het enthousiasme van de kinderen op ouders een stimulans hierbij vormt. Hogenbosch en de Boer gaan in op de meerwaarde van het behandelprogramma in het museum. Zij denken dat het een meerwaarde heeft om op een gevoelsmatige manier bezig te zijn en formuleren (bijlage 20, p. 88): "*In je hoofd mag alles vrij zijn. Je mag alles zeggen, niks is goed of fout. Je mag je eigen verhaal vertellen*.". De Boer (bijlage 20, p. 88) vermeldt hierbij: "*De basis blijkt wel goed te staan, daarin kunnen jullie variëren.*". Naast effecten worden door de geïnterviewden ook stagnaties genoemd. Scheper vindt het jammer dat hij de kinderen continu moet remmen ten gevolge van de lage toegankelijkheid van het museum. Hogenbosch en de Boer noemen de lage toegankelijkheid van het museum eveneens als een stagnatie. De ronde ruimte en de opstelling van de schilderijen vanaf de grond tot het plafond nodigen bezoekers van jonge leeftijd uit om ongewenst gedrag te vertonen. Scheper noemt dat het negatieve contact met de buitenwereld wat door het ongewenste gedrag naar de kinderen toe ontstaat niet ten goede komt aan het wat de behandeling beoogt te bereiken. Volgens hem is dit eveneens geldig voor de afremming door begeleiders als reactie op het ongewenste gedrag van de kinderen. Scheper speculeert over alternatieven om de lage toegankelijkheid te verhelpen. Hij denkt aan het bezoeken van een toegankelijker museum of het bezoeken van Museum Arnhem wanneer deze gesloten is voor andere bezoekers. Verder noemt Scheper de cognitie 'Het moet perfect lijken' bij veel van de deelnemende kinderen als belemmering bij het deelnemen aan de actieve werkvormen van de pilot. Hij denkt dat dit verholpen kan worden wanneer er nog meer wordt ingespeeld op de eigen beleving. Scheper en Hogenbosch spreken beiden hun twijfels over de haalbaarheid van de doelen door de korte behandelduur. Graag ziet Hogenbosch in de toekomst een langere behandelduur. De Boer tipt het beperken van de doelen en de werkvormen.

In gesprek met Scheper lijkt een groot deel van de doelstellingen behaald te zijn. Toch wordt er wegens de korte behandelduur door de geïnterviewden getwijfeld aan de haalbaarheid van de doelstellingen. Ook zijn er tijdens de interviews een aantal stagnaties naar voren gekomen: de lage toegankelijkheid van het museum, het remmen van de deelnemers en het negatief contact met de buitenwereld door deze lage toegankelijkheid en cognitieve blokkades. Aan deze verbeterpunten kan gewerkt worden door het vergroten van de behandelduur en het beperken van doelen en werkvormen, het verbeteren van de toegankelijkheid van het museum of het zoeken naar alternatieve museums en door meer in te spelen op de eigen beleving van de deelnemers.

4. Conclusie

De hoofdvraag waarop het onderzoek 'Zorgleerlingen naar het Museum' antwoord geeft, is: 'Hoe wordt een pilot bij behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het basisonderwijs ervaren?'

Het resultaat van deelvraag 1 (p. 15-18) is een literair onderbouwd behandelproduct. In het behandelproduct staan de aspecten van een beeldend vaktherapeutische behandeling bij zorgleerlingen van het passend basisonderwijs beschreven. Een behandeling aan de hand van het behandelproduct is gericht op het in contact komen met- en het vertrouwen op het kernzelf. De hoofddoelstellingen van de behandeling zijn: 'het kind heeft meer vertrouwen in zichzelf', en: 'het kind laat meer intrinsieke motivatie zien'. 'Het kind laat meer eigen impuls zien' is de eindterm van de behandeling. De behandeling heeft een receptief (en actief) steunend en re-educatief karakter.
Een gevormde en uitgevoerde pilot is de uitkomst van deelvraag 2 (p. 19-22). Het behandelproduct als resultaat van deelvraag 1 (bijlage 9, p. 49-51) diende als basis bij de vorming en uitvoering van de pilot. De pilot is uitgevoerd met de zorgleerlingen uit groep 5/6 van basisschool Kunstrijk te Arnhem. De pilot bestond uit twee sessies van één klokuur. De eerste sessie vond plaats op schoollocatie, de tweede sessie vond plaats op museumlocatie.

Achteraf aan de pilot werd onderzocht wat de ervaringen van deelnemers en betrokkenen met de pilot zijn. De hieruit volgende onderzoeksgegevens zijn verwerkt in deelvraag 3 (p. 23-25) en deelvraag 4 (p. 26-29).
Onder de deelnemers vallen de zorgleerlingen uit groep 5/6 van basisschool Kunstrijk. Middels scorevragen en open interviewvragen werd gevraagd naar de ervaringen van de deelnemers bij de pilot. Het groepsscoregemiddelde van 4,58 op een schaal van 0 tot 5 op de vraag 'Hoe was het kunstprogramma?' laat zien dat de deelnemerservaringen met de pilot positief zijn. Het groepsscoregemiddelde van 4,34 op een schaal van 0 tot 5 op de vraag 'Zou je het kunstprogramma nog een keer willen doen?' bevestigt dit. Het gevoel wat de pilot opriep bij de deelnemers, was bij dertien van de vijftien deelnemers een positief gevoel. De resterende twee deelnemers wisten hun gevoel niet te duiden. De deelnemers werden gevraagd een titel te geven aan het kunstprogramma. De verzonnen titels verwijzen naar kunst, het museum en onderdelen van de pilot.
Wanneer er gevraagd wordt naar de positieve aspecten van de pilot, vermelden de deelnemers veelvuldig één specifieke oefening uit de eerste sessie op schoollocatie. Ook worden specifieke kunstwerken uit het museum benoemd. Negatieve ervaringen kwamen met name voort uit geringe structuur tijdens de tweede sessie op museumlocatie. Sommige deelnemers zijn seksueel getinte kunstwerken onder ogen gekomen in het museum. Zij gaven aan dit liever niet te zien. Hiernaast gaf één deelnemer aan de oefeningen niet als prettig te hebben ervaren.
Onder de betrokkenen vallen Hogenbosch, de Boer en Scheper. Hogenbosch en de Boer representeren Museum Arnhem. Scheper is betrokken vanuit basisschool Kunstrijk. Met de betrokkenen zijn open interviews gehouden om hun ervaringen met de pilot te achterhalen. Hogenbosch beoordeelt de pilot met het cijfer 7. Scheper kent het cijfer 9 toe aan de pilot. Dit resulteert in een beoordeling van de pilot met het gemiddelde cijfer 8 op een schaal van 1 tot 10 vanuit de betrokkenen. Er is veel enthousiasme bij beide partijen. Zij spreken met lof over de voorbereiding, de houding van de therapeuten en het contact tussen de

therapeuten en de deelnemers. Verder wordt het enthousiasme van de kinderen als pluspunt gezien en volgens Scheper is een groot deel van de doelstellingen behaald. De betrokkenen zien graag verbetering in het bieden van kaders aan de deelnemers. Ook is een verbeterpunt het bieden van meer persoonlijke begeleiding. Tevens mag er volgens de betrokkenen meer ingespeeld worden op de beleving van de deelnemers. Verder wordt er getwijfeld aan de haalbaarheid van de doelstellingen. Er wordt aangeraden de behandelduur te vergroten en de doelen en werkvormen terug te brengen en aan te scherpen. Andere verbeterpunten zijn het uitbreiden van de doelgroep, het aanbieden van een hogere frequentie aan opdrachten en materialen, het verzorgen van achtergrondinformatie bij de kunst, het gebruiken van een andere uitlegmethode en een afsluiting op museumlocatie. De lage toegankelijkheid van het museum wordt eveneens als verbeterpunt genoemd. Het enthousiasme van de deelnemers wordt zowel positief als negatief ervaren. Het enthousiasme wordt waardevol genoemd, maar brengt ongewenst gedrag met zich mee. Dit veroorzaakt het afremmen van deelnemers en negatief contact met de buitenwereld.

Ook werd voorafgaand en achteraf aan de pilot onderzoek verricht naar het empowerment en het zelfvertrouwen van de deelnemers. Dit werd gedaan middels scorevragen en een aanvullende tekentest. Een vergelijking van de scoregemiddelden per vraag voorafgaand en achteraf aan de pilot laat zien dat het gemiddelde van scorevraag 1 'Hoe blij ben jij met jezelf?' stijgt met 0,7 op een schaal van 0 tot 5. Het gemiddelde van scorevraag 2 'Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?' is gestegen met 0,22 op een schaal van 0 tot 5. Hieruit wordt geconcludeerd dat de pilotbehandeling gemiddeld gezien een lichte stijging teweeg bracht in het empowerment en het zelfvertrouwen van de deelnemers.
Deze uitkomst wordt ondersteund door de aanvullende tekentest, waarbij eveneens een lichte stijging is waargenomen. Uit de analyseconclusies van deze test blijken acht deelnemers een vooruitgang te hebben geboekt met betrekking tot zelfvertrouwen en empowerment. Bij zes deelnemers is er geen vooruitgang noch achteruitgang aanwezig en bij één deelnemer is er een daling geconcludeerd.

Al met al is de conclusie van het onderzoek 'Zorgleerlingen naar het Museum' dat een behandeling voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs gericht op het in contact komen met- en het vertrouwen op het kernzelf theoretisch en praktisch gezien mogelijk is. De ervaringen van zowel deelnemers als betrokkenen bij een dergelijke behandeling zijn hoofdzakelijk positief. Ook zijn er verbeterpunten geduid. Tot slot is er bij de deelnemers een lichte stijging in het empowerment en het zelfvertrouwen waargenomen.

5. Discussie en aanbevelingen

Verschillende aspecten van het onderzoek 'Zorgleerlingen naar het Museum' zijn discutabel. Deze discussiepunten zijn gecategoriseerd onder de volgende onderwerpen: 'de hantering van het behandelproduct', en: 'de data-afname en dataverwerking'. Tot slot worden er aanbevelingen gedaan.

<u>De hantering van het behandelproduct</u>
- Het behandelproduct is geschreven met behulp van (vak)literatuur en ondersteuning vanuit de opleiding. Voor een optimalisatie van het behandelproduct wordt het aangeraden om ondersteuning te vragen vanuit de Federatie Vaktherapeutische Beroepen (FVB).
- In het behandelproduct zijn indicaties voor de behandeling opgenomen (deelvraag 1, p. 15-18, onder 'Indicaties'). In het geval van de pilotbehandeling zijn de cliënten door een leerkracht geïndiceerd. Een indicatie voor een vaktherapeutische behandeling dient echter gedaan te worden door een professional als een GZ-psycholoog, orthopedagoog of intern begeleider.

<u>De data-afname en dataverwerking</u>
- Het moment van data-afname bij de deelnemers wordt betwijfeld. De interviews werden na de tekentest afgenomen. Het kan zijn dat een deelnemer beïnvloed raakte door factoren zoals een smalltalk met de interviewer onder de tekentest. Mogelijk was het interview objectiever van aard geweest wanneer deze was afgenomen op een ander moment.
- Tijdens de afname van de open interviewvragen bij de deelnemers werd gering doorgevraagd op de antwoorden. Doorvragen had specifieke antwoorden kunnen opleveren. Specifieke antwoorden leveren concrete resultaten op.
- De betrouwbaarheid van de tekentest bij deelnemer 6 wordt in twijfel getrokken gezien de differentiatie in materiaalaanbod. De data van deze deelnemer is met enige moeite meegenomen in de dataverwerking. Het wordt aangeraden om in een vervolgonderzoek nauwlettender om te springen met de verschillende aspecten van dataverzameling.
- De afname van data is gedaan door Marije en Femke. Zij vervulden meerdere rollen tijdens dit onderzoek. Het is mogelijk dat de deelnemers en betrokkenen hierdoor wenselijke antwoorden gaven.
- De dataverwerking is gedaan door Marije en Femke. Mogelijk zijn de data hierbij onbewust naar wens omgebogen. Om subjectiviteit te voorkomen wordt aangeraden de dataverzameling en de analyse hiervan (deels) uit te besteden in een vervolgonderzoek.

Het wordt aanbevolen om een vervolgonderzoek te starten. Een vervolgonderzoek maakt het mogelijk om aanpassingen te doen in het behandelproduct en de pilot naar aanleiding van de gestelde verbeterpunten in het onderzoek 'Zorgleerlingen naar het museum'. Een opvolgende stap is een pilot waarbij onderzoek wordt gedaan naar de ervaringen van de deelnemers en betrokkenen. Uiteindelijk resulteert dit in nieuwe plus- en verbeterpunten van de behandeling. Een andere opvolgende stap is het opzetten en uitvoeren van een pilot waarbij onderzocht wordt in hoeverre de doelstellingen van de behandeling door de deelnemers zijn behaald. Bij het opstellen en uitvoeren van een vervolgonderzoek is het aan te raden om bovenstaande discussiepunten te doorgronden. Tevens wordt geadviseerd om voorgaand onderzoek vanuit kritisch oogpunt te bekijken.

Dankwoord

Tijdens het uitvoeren en beschrijven van het onderzoek hebben wij veel steun mogen ontvangen. Hiervoor willen wij onze dank uitspreken aan de volgende mensen:

- Bettina Klein, onderzoeksbegeleider vanuit Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Zij ondersteunde bij het opzetten van het onderzoek en het schrijven van het verslag. Eveneens veel dank voor de toewijding waarmee u ons tegemoet kwam.
- Femke Hogenbosch, opdrachtgever vanuit Museum Arnhem. Zij dacht met veel interesse en enthousiasme mee. Zonder uw vertrouwen in het onderzoek was het uitvoeren ervan onmogelijk geweest.
- Marinus Scheper, leerkracht groep 5/6 van Basisschool Kunstrijk te Arnhem. Met veel betrokkenheid ontving hij het concept welke ontwikkeld is tijdens dit onderzoek.
- Groep 5/6 van basisschool Kunstrijk te Arnhem. Jullie zijn geweldig! Bedankt voor het enthousiasme tijdens het kunstprogramma!
- Simone de Boer, stagiaire van Hogenbosch en student Kunstgeschiedenis. Dank voor het bijstaan van de pilot in Museum Arnhem.
- Renske ter Maat, orthopedagoog en zus van Marije. Bedankt voor de fijne en professionele ondersteuning bij het analyseren van de tekeningen.
- Marian Meeuwsen, adviseur bij Edu-Art. Bedankt voor het verhelderende gesprek over hoe kunst- en cultuur(educatie) ingezet kan worden bij kinderen in het (speciaal) basis- en voortgezet onderwijs.
- Anja Zimmermann (coördinator derde- en vierdejaarsstudenten), Thijs de Moor en Paula Kleinheerenbrink (docenten), aan Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Bedankt voor de toelichting op verschillende onderwerpen binnen het onderzoek.
- Onze families, vrienden en wederhelften.

Referenties

Algemeen Nederlands Woordenboek. (2014). *Zorgleerling*. Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://anw.inl.nl/article/zorgleerling?form=zorgleerling&searchtype=form#s=O&l=&lp=

Ander, E.E., Thomson, L.J., Lanceley, A., Menon, U., Noble, G., & Chatterjee, H.J. (2011). Generic Wellbeing outcomes: towards a conceptual framework for wellbeing outcomes in museums. *Museum Management and Curatorship, 26* (3), 237-259.

Ander, E., Thomson, L., Lanceley, A., Menon, U., Noble, G., & Chatterjee, H.J. (2012). *Heritage in Health: A guide to using museum collections in hospitals and other helathcare settings.* London: UCL.

Ander, E.E., Thomson, L.J., Lanceley, A., Menon, U., Noble, G., & Chatterjee, H.J. (2013). Heritage, health and wellbeing: assessing the impact of a heritage focused intervention on health and wellbeing. *International Journal of Heritage Studies, 19* (3)*,* 229-242. Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13527258.2011.651740

Armstrong, J., & Botton, A. de. (2013). *Art as therapy.* London: Phaidon.

Bakker-van Zeil, T. (2004). *Vertrouwen in adoptie, hechten en loslaten.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://site.avrd.org/downloads/Bakker-film-vertrouwen.pdf

Barret, T. (2010). *Kunst werkt, mensen reageren op hedendaagse kunst.* Deventer: Uitgeverij Thieme Art.

Biene, M. van, Bruijn, P. de, Haker, J., Loeffen, T., Oosterink, M., Slagmaat. C. van, … Wilken, J.P. (2010). *Kansen in kunst.* Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Boeije, H. (2012). *Analyseren in kwalitatief onderzoek.* Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Boerhave, M., Koster, M., & Zaal, S. (2009). *Hechting basisveiligheid, basisverstrouwen, begeleiding en behandeling.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.cordaan.nl/2637/3483/34158/boekje_hechting_2009.pdf

Broek, D. van. (2013). *Kunstminnend Nederland?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Buck, J. N. (1948). *Journal of Clinical Psychology (The H-T-P Technique a Qualitative and Quantitative Scoring Manual.* Clinical Psychology Publishing Company.

Chatterjee, H., & Noble, G. (2013). *Museums, Health and Wellbeing.* Dorchester: Ashgate Publishing Company.

Davenport, B., & Corner, L. (2011). *Review of Policy and Research Evidence Relating to the Ageing, Health and Vitality Project.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://objecthandling.files.wordpress.com/2012/05/policy-research-review-for-ahv1.pdf

Doornweerd, N., & Jochemsen, D. (2007). *Door te bouwen naar een bouwsteen: hulpmiddel voor beeldende therapie bij het leveren van een bijdrage aan het diagnosticeren van een hechtingsstoornis.* Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Foks-Appelman, T. (2009). *Kinderen geven tekens.* Delft: Eburon.

Franklin, M. (1992). Art Therapy and Self-Esteem. *Art Therapy Journal of the American Art Therapy Association, 9* (2), 78-84.

Hagenaars, P. (2010). *Zicht op... de waarde van kunst- en cultuureducatie.* Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Huisingh, A. (2008). *Zicht op... Reggio Emilia.* Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Jager, O. (2012). *Bouwen aan contact.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://surfsharekit.nl:8080/get/smpid:30083/DS1/

Kruijt, G. van, Zeilemaker, N., Schaefer, L., Eelman, L., Marissing, L. van, & Wasmann, A. (2011). *Beroepsprofiel van de beeldend therapeut.* Nederlandse Vereniging voor Beeldende Therapie.

Lent, R. van. (2007). *Hoe kan intrinsieke motivatie gestimuleerd worden?* (bachelorthese). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Loon, D. van. (2007). *"Zijn steeltje valt flauw", de esthetische ontwikkeling van jonge kinderen toegepast op fotografie* (masterthese). Tilburg: Universiteit van Tilburg.

Lunteren, C. van. (2014). *Steunende en focaal-inzichtgevende individuele beeldende therapie gericht op het herstel en de versterking van het zelfbeeld bij kinderen.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.vaktherapie.nl/userfiles/files/Producten/2010-01-19_herstel_en_versterking_zelfbeeld_bij_kinderen.pdf

Matarasso, F. (1997). *Use or ornament? The social impact of participation in the arts.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.deveron-arts.com/site_media/old-site/wb/media/pdfs/OrnamentMatarasso.pdf

McNiff, S. (1998). *Art-Based Research.* Londen: Jessica Kingsley Publishers.

Migchelbrink, F. (2010). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn.* Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Mijnwoordenboek. (2014). *Synoniemen van kunst.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.mijnwoordenboek.nl/synoniemen/kunst
Molen, M. van, & Perreijn, S. (2007). *Klinische Psychologie.* Houten: Noordhoff Uitgevers B.V.
Neal, C. (2012). *Can Creative Engagement in Museums Improve the Mental Health and Wellbeing of People Experiencing Mental Distress? A mixed Methods Pilot Study. Arteffact Final Report.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.acces3ability.co.uk/evaluation
Remmerswaal, J. (2003). *Handboek groepsdynamica.* Amsterdam: Uitgeverij Boom.
Rijksmuseum. (2014). *Kunst is therapie.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.rijksmuseum.nl/nl/pers/persberichten/kunst-is-therapie
Schachtschabel, H. (2005). *Buitenbeentjes.* Amsterdam: Uitgeverij Boom.
Schweizer, C. (2009a). *Handboek Beeldende Therapie.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
Schweizer, C. (2009b). *Handboek Beeldende Therapie, producttypering: schema en toelichting.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www2.bsl.nl/hboswitch/files/handboek_beeldende_therapie/producttypering-schema-en-toelichting.pdf
Smeijsters, H. (2008). *Handboek Creatieve Therapie.* Bussum: Uitgeverij Coutinho.
Smeijsters, H. (2009). *De kunsten van het leven.* Diemen: Veen Magazines.
Stedelijk Museum Amsterdam. (2013a). *Alzheimerprogramma krijgt landelijke navolging*. Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.stedelijk.nl/nieuwsberichten/alzheimer-programma-krijgt-landelijk-navolging
Stedelijk Museum Amsterdam. (2013b). *Onvergetelijk Stedelijk.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.stedelijk.nl/educatie/volwassenen/onvergetelijk-stedelijk
Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory.* Thousand Oaks: Sage Publications.
The Museum of Modern Art. (2014a). *Individuals with developmental or learning disabilities.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.moma.org/learn/disabilities/developmental
The Museum of Modern Art. (2014b). *K-12 Students and teachers.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.moma.org/learn/disabilities/k-12
Tijsseling, I. (2004). *Kindertekeningen als Diagnostisch Middel.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
Twaalfhoven, A. (z.d.). *Het belang van kunst.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.boekman.nl/sites/default/files/downloads/free_downloads/boekman_77_redactioneel.pdf
Van Dale. (2014a). *Betekenis 'kunst'*. Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=kunst&lang=nn#.U2enmFeTP_U
Van Dale. (2014b). *Betekenis 'pilot'.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=pilot&lang=nn
Van Dale. (2014c). *Betekenis 'zelfvertrouwen'.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=zelfvertrouwen&lang=nn
Watson, D., & Clark, L. (1994). *The PANAS-X: Manual for the positive and negative affect schedule-Expanded Form.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.psychology.uiowa.edu/faculty/Clark/PANAS-X.pdf
Warwick Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS). (2006). Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://www.healthscotland.com/documents/1467.aspx
Wood, C. (2008). *Museums of the Mind: Mental Health, Emotional Well-Being, and Museums.* Geraadpleegd op 1 juli 2014, van http://issuu.com/northwestmuseumsfederation/docs/museums-of-the-mind-summary-publis_20101203_114810

Bijlagen

1. Bij inleiding: 'Use or Ornament?'

Use or Ornament? (Matarasso, 1997)

Personal Development
- 84% felt more confident about what they can do.
- 37% decided to take up training or a course.
- 80% learnt new skills by being involved.

Social Cohesion
- 91% made new friends.
- 54% learnt about other people's cultures.
- 84% became interested in something new.

Community empowerment and Self-determination
- 86% wanted to be involved in further projects.
- 21% had a new sense of their rights.

Local Image and Identity
- 40% felt more positive about where they live.
- 63% became keen to help in local projects.

Imagination and Vision
- 86% tried things they had not done before.
- 49% thought taking part had changed their ideas.
- 81% said being creative was important to them.

Health and Well-being
- 52% felt better or healthier.
- 73% were happier since being involved.

2. Bij inleiding: ‘Arteffact’

Arteffact (Neal, 2012)

Immediate effects
- Enjoyment,
- absorbing,
- relief from physical pain,
- takes mind off problems,
- calming, healing, therapeutic, relaxing,
- gives structure to life.

Long-term effects
- Feeling better,
- increased confidence,
- increased ability to accept praise,
- stimulated self-motivation,
- increased awareness,
- increased ability to deal with problems,
- something to live for,
- making plans for the future,
- engagement/isolation,
- group dynamics,
- group supporting each other,
- fun,
- independence,
- overwhelmed,
- confidence in artistic ability,
- new experience, sense of achievement at learning new skills,
- sense of satisfaction and pleasure in what produced,
- ownership,
- artistic ability,
- art as a leveller.

3. Bij inleiding: 'Museums, Health and Well-Being' (1)

Museums, Health and Well-Being (Chatterjee & Noble, 2013, p. 50)

Wood (2008) *Museums of the Mind* project	Davenport and Corner (2011) *Ageing, Health and Vitality* project	Ander et al. (2012a) *Heritage in Hospitals* project
Sense of **connection** and belonging Human capital: using and improving **skills** Optimism and hope Moral values, beliefs **Identity** capital, **self-esteem** **Emotional** capital, resilience Opportunity for success Recognition of achievement Support **Quiet, rest, sanctuary** **Social** capital, relationships Meaningful pursuits Safe, rich museum environment Access to arts and culture	An experience of **calm** A positive **social experience** An experience involving mild physical exercise A creatieve experience An experience that involves (re-)**learning** and gaining mastery over tasks An experience of being absorbed in a task An experience that gives **self-esteem** to participants, their lives and their memories An experience that involves the sharing of **skills** An experience that opens participants up to **new experiences**	**New perspectives** **Positive feelings** (excitement, enjoyment, wonder, privilege, luck, suprise) **Learning** (including skills and confidence) Energy, alertness **Positive mood** (e.g. cheered up) Sense of **identity** Something different, inspiring **Calming**, relieves anxiety Passing time **Social** experience Tactile experience

4. Bij inleiding: 'Museums, Health and Well-Being' (2)

Museums, Health and Well-Being (Chatterjee & Noble, 2013, p. 96-98)

Dimensions of health or well-being	**Sub-dimensions**	**Possible museum contribution**
Well-being (resilient mental health, preventive and protective factors)		
Personal well-being	Satisfying life	Museum participation that leads to fulfilment of goals, drives, expectations and ambitions in life, including learning and skills as well as 'the pleasant life'.
	Vitality	A renewed interest and energy, provoked by inspiring or motivating collections or working with other people in a museum or community setting, e.g. motivated to volunteer twice a week and speak to visitors or to join an events committee.
	Positive functioning (autonomy, competence, engagement, meaning and purpose)	Improving mobility, confidence, new skills, physical fitness, capacity for work and socialising through participation in museums such as volunteering, social events and clubs, and learning programmes. Activities and learning that encourage thinking for oneself, joining a debate, for example, or using creative processes. Programming and displays that elicit profound thoughts about one's life direction and its meaning, yet in a safe and accessible way. For older people, encouraging their competence in social situations, conversation, orientation and in using their sense of touch in their hands through object handling in group activities. Any individual learning and personal development that goes on at a museum (see GLOs).
	Resilience and self-esteem (self-esteem, optimism and resilience)	Activities using objects that increase confidence or capacity to do something new, such as a skill or new knowledge, thus increasing self-esteem. Activities and objects that encourage reflection on own achievements and qualities. Activities that promote a feeling of cultural strength and self-esteem through significant objects or objects that tell inspirational stories.
	Emotional well-being (positive feelings, absence of negative feelings)	Activities within a museum, including displays and exhibitions on certain topics, as well as events and participative activities, that encourage positive emotions such as empathy, tolerance, happiness, kindness and laughter. Activities and collections that distract from or combat negative emotions – calming anxiety and bringing enjoyment and acceptance to depressed, sad or angry people. Providing an environment that is safe, calm and friendly. Using collections to explore emotions and emotional intelligence.
Social well-being	Trust and belonging	Working with people from your own and other communities within a 'neutral' space, such as a museum, on projects of mutual benefit. Museums can help people explore their own and their communities' qualities and characteristic through community objects, and can create

		a feeling of belonging to a certain community through interaction with people or their cultural output.
	Supportive relationships	Bringing people together through the collections. Participative activities, volunteering and events around objects can all bring people together in new ways. People can gain and strengthen contacts through museums' public role. Museums can also provide a place for families and friends to strengthen their bonds and the roles they play, e.g. parents can encourage children's curiosity and informal learning and get to know their children better in a family museum outing, grandparents can interact with children and grandchildren by contributing their stories and collections and working on intergenerational projects, etc.
Cultural well-being		Museums give an opportunity for people to understand their place in the world and where they come from through emotions, feelings and learning. The knowledge that items of cultural importance are kept for their own sake and fort the benefit of future generations is important to many people. The intrinsic worth of things of beauty and meaning can contribute to an underlying sense of human cultural well-being.
Physical and sensory well-being	Body functioning well, including good nutrition, exercise and hygiene	Learning opportunities about healthy living and anatomy, science and medicine. Increasing multi-sensory and tactile senses and use of touch through object handling. Providing opportunities for exercise, e.g. conservation work at a heritage site and guided walks.
Health		
Recovery from or management of physical illness or injury	Healing of wounds, towards normal body and cognitive function, fighting of infection and disease, building strength	Objects and learning opportunities, provided at the healthcare setting or by the bedside, can contribute to a positive mental outlook and cultural engagement that improves rehabilitation, treatment and recovery times, and distracts from pain and discomfort. Using objects to think about life and the world can bring acceptance of new life after illness or accident. Using objects in speech therapy, memory, psychotherapy and physiotherapy for rehabilitation.
Recovery from mental illness	Reduction and/or control of anxiety, depression, etc., improvement in schizophrenic or other symptoms	Museums can provide a calm, inspiring and safe place in which to explore emotions, culture and past experiences with objects as stimulus. Collections and displays can elicit creative expressions from those who find it hard in other ways to express themselves. These expressions can then promote communication and openness, and then acceptance and selfhelp. Distraction, absorption and new perspectives can help with anxiety or depressive symptoms. Object scan be used with Alzheimer's disease and other eldery patients for memory and orientation work. Museums can provide an inclusive and welcoming atmosphere to those who are excluded from society as a result of their illness.
Improved hospital care or health care	Icreased satisfaction with care. Better communication	Museum activities can increase communication and observation skills that are vital in staff and patients for good quality healthcare (Chatterjee & Noble, 2009).

	between healthcare staff and patient Increased trust, dignity, emotional comfort, confidence, interpersonal interaction. Relaxing environment	Improved environments and social interaction both provided through museum-based activities can improve confidence, trust, dignity and emotional comfort.
	Staff development	Using museum object scan enhance observation, analysis, communication and bedside skills. Museums can use objects with staff and they can then use objects with patients in their work.

5. Bij methoden: format dataverzameling deelnemers

Vooraf aan pilot	
Nummer deelnemer:	Datum:
Antwoord scorevraag 1: *'Hoe blij ben jij met jezelf?'*	Antwoord scorevraag 2: *'Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?'*
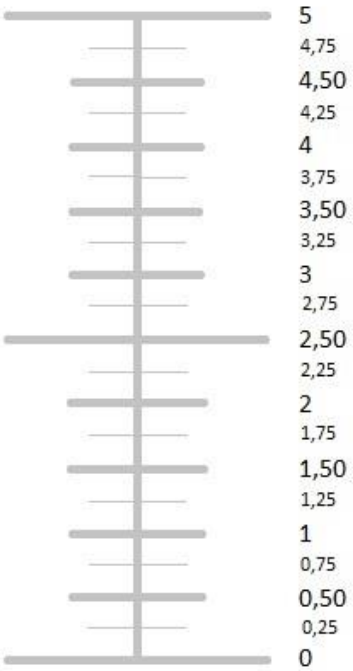	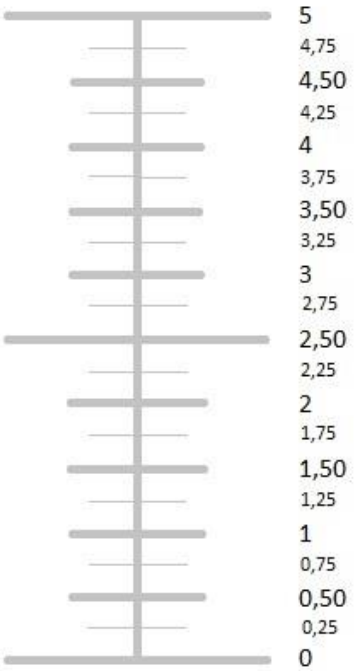

Achteraf aan pilot	
Nummer deelnemer:	Datum:
Antwoord scorevraag 1: *'Hoe blij ben jij met jezelf?'*	Antwoord scorevraag 2: *'Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?'*
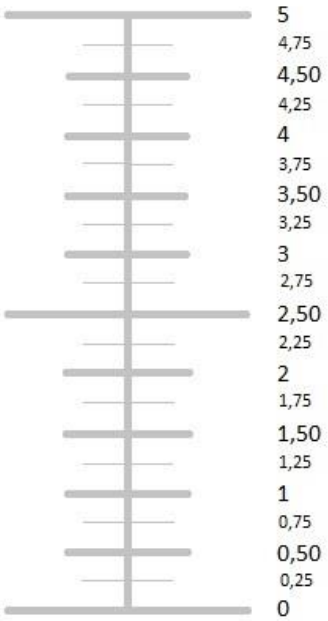	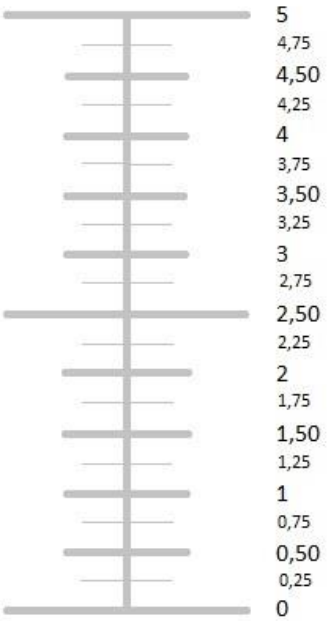
Antwoord scorevraag 3: *'Hoe was het kunstprogramma?'*	Antwoord scorevraag 4: *'Zou je het kunstprogramma nog een keer willen doen?'*
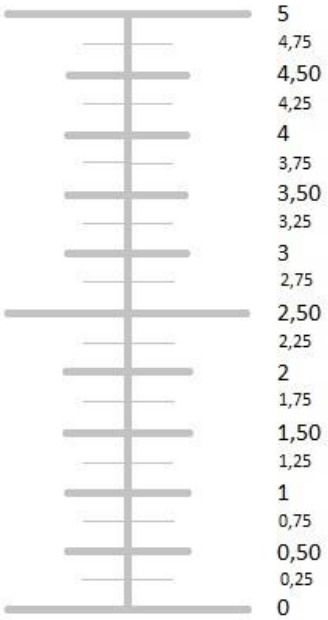	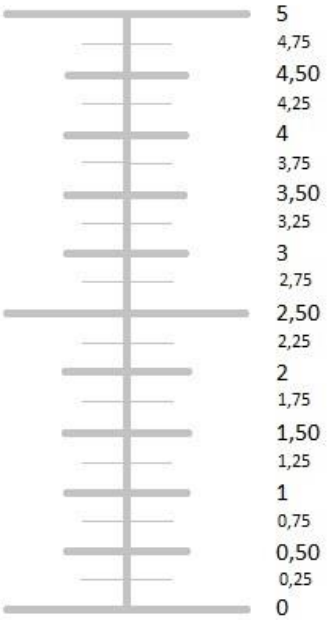

Antwoord open vraag 1: *'Wat vond je leuk aan het kunstprogramma?'*
Antwoord open vraag 2: *'Wat vond je niet leuk aan het kunstprogramma?'*
Antwoord open vraag 3: *'Hoe voelde het om op deze manier met kunst bezig te zijn?'*
Antwoord open vraag 4: *'Welke titel zou jij het kunstprogramma geven?'*

6. Bij methoden: vragenlijst interview betrokkenen

Interview met de betrokkene vanuit basisschool Kunstrijk

Algemeen (pilot)
1. Geef de pilot een cijfer (1-10).
2. Hoe heeft u de pilot in het algemeen ervaren?
3. Kunt u drie sterke punten van de pilot noemen?
4. Kunt u drie zwakke punten van de pilot noemen?
5. Zou u het kunstprogramma nogmaals afnemen?

Reflectie op de inhoud van de pilot
1. Wat is uw ervaring bij de uitvoering van de pilot?
2. Wat vind u hiervan?

Reflectie op de uitvoering van de pilot
1. Wat is uw ervaring bij de uitvoering van de pilot?
2. Wat vind u hiervan?

Reflectie op de therapeutische doelstelling (van het behandelproduct/de pilot)
1. Wat vind u van de therapeutische doelstelling van de pilot?
2. Wat heeft u bij de kinderen opgemerkt bij het in contact zijn met
het eigen positivisme en kracht?
3. Wat heeft u bij de kinderen opgemerkt bij het vertrouwen in zichzelf?
4. Wat heeft u bij de kinderen opgemerkt bij het handelen hiernaar?
5. Heeft u andere ontwikkelingen bij de kinderen opgemerkt, zo ja welke?
6. Heeft u stagnaties bij de kinderen opgemerkt, zo ja welke?

Reflectie op het behandelproduct
1. Kunt u drie sterke punten van het behandelproduct noemen?
2. Kunt u drie zwakke punten van het behandelproduct noemen?
(voorafgaand aan vraag 3: opsommen van aandachtspunten die naar voren zijn gekomen)
(3. Welke aanpassingen in het behandelproduct zijn nodig om de aandachtspunten te verwerken?)

Interview met betrokkenen vanuit het Museum Arnhem

Algemeen (pilot)
1. Geef de pilot een cijfer (1-10).
2. Hoe heeft u de pilot in het algemeen ervaren?
3. Kunt u drie sterke punten van de pilot noemen?
4. Kunt u drie zwakke punten van de pilot noemen?
5. Zou u het kunstprogramma nogmaals in het museum willen laten draaien?

Reflectie op de inhoud van de pilot
1. Wat vind u van de inhoud van de pilot?

Reflectie op de uitvoering van de pilot
1. Wat vind u van de uitvoering van de pilot?
2. Vind u het programma geschikt om vaker uit te voeren in het museum?

Reflectie op het behandelproduct
1. Kunt u drie sterke punten van het behandelproduct noemen?
2. Kunt u drie zwakke punten van het behandelproduct noemen?
(voorafgaand aan vraag 3: opsommen van aandachtspunten die naar voren zijn gekomen)
(3. Welke aanpassingen in het behandelproduct zijn nodig om de aandachtspunten te verwerken?)

7. Bij methoden: format tekenanalysen

Nr. deelnemer:	Leeftijd (j;m):	Groep:	Datum afname:	Datum analyse:

Eerste indruk:	Tekening:

	Observatie:	Interpretatie:
Grootte		
Plaatsing		
Details		
Lijnkarakteristieken		
Kleurgebruik		
Transparantie		
Schaduw		
Weglating		
Wissen		
Verhoudingen		
Gezichtsuitdrukking		
Haren		
Ogen		
Neus		
Oren		
Mond en tanden		
Kin		
Nek		
Naakt en kleding		
Schouders		
Borst		
Borsten		
Taille		
Romp		
Genitaliën		
Armen		
Handen en vingers		
Benen		
Voeten		
Omgeving		

Samenvatting interpretatie:

8. Bij methoden: supervisieverklaring

SUPERVISIEVERKLARING TEKENANALYSE

Supervisanten
Femke de Haas
Marije ter Maat

Supervisor
R. ter Maat MSc., orthopedagoog
Contact: info@praktijkgroei.nl

Gegevens supervisie
Begindatum: 01-05-2014
Einddatum: 10-08-2014

Activiteiten
- F. de Haas en M. ter Maat stellen een format op waarmee het door kinderen getekende zelf geanalyseerd kan worden. Dit format wordt voorzien van feedback door R. ter Maat en krijgt goedkeuring bij een juiste verwerking de feedback.
- F. de Haas en M. ter Maat analyseren de verkregen data aan de hand van het format. Hierbij gaat het om 30 tekenanalysen. Deze analysen worden voorzien van feedback door R. ter Maat en krijgen goedkeuring bij een juiste verwerking van de feedback.
- Hierop volgend voegen F. de Haas en M. ter Maat de samenvattingen van de tekenanalysen per kind onder elkaar. Deze samenvattingen worden vergeleken. Eveneens worden de twee tekeningen per kind naast elkaar gelegd en vergeleken. Uit deze vergelijkingen wordt een analyseconclusie getrokken over de veranderingen in het zelfvertrouwen en het empowerment van het kind. Deze conclusies worden voorzien van feedback door R. ter Maat en krijgen goedkeuring bij een juiste verwerking van de feedback.
-Wanneer alle onderdelen volgens procedure zijn vervuld, worden de resultaten meegenomen in het onderzoeksverslag 'Zorgleerlingen naar het Museum'.

Bovenstaande activiteiten zijn uitgevoerd onder supervisie van R. ter Maat Msc., orthopedagoog.

Aldus ingevuld te Didam, op 10 augustus 2014

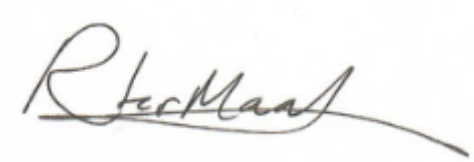

Handtekening supervisor

9. Bij resultaten: onderbouwing behandelproduct

Tijdens het beantwoorden van deelvraag 1 'Hoe kan een behandelproduct receptieve beeldende vaktherapie voor zorgleerlingen van het passend basisonderwijs worden gevormd?' is een behandelproduct tot stand gekomen.
In deze bijlage wordt de totstandkoming van dit behandelproduct onderbouwd. Bij deze onderbouwing zijn aspecten die het behandelproduct vormen verwerkt onder de subtitels: het zorgprogramma, doelstellingen en eindtermen, de theoretische achtergrond, werkvormen en interventies, voorwaarden en duur.

Het zorgprogramma

Het zorgprogramma zoals beschreven in het behandelproduct, is gevormd voor vaktherapeuten gespecialiseerd in de richting beeldend. Het behandelproduct is gericht op de thema's 'empowerment' en 'zelfvertrouwen'. In het boek Spel in psychotherapie (Groothoff, 2009, p. 382, 383) wordt beschreven dat opdrachten gericht op empowerment het doel hebben het kind in contact te brengen met positivisme en kracht. De opdrachten die worden genoemd, laten het probleem of de klacht links liggen en gaan juist in op de krachtige kant van het leven. In het boek De kunsten van het leven schrijft Smeijsters (2008, p. 211) over empowerment: *"Denk je in termen van empowerment dan ben je op zoek naar de sterke kanten van iemand, je boort deze aan en versterkt ze. In de creatieve therapie werd empowerment bovendien gekoppeld aan creativiteit."*. In het woordenboek Van Dale (2014c) wordt het begrip 'zelfvertrouwen' beschreven als het vertrouwen in de eigen kracht. Volgens Franklin (1992, p. 78-79) is het vertrouwen op persoonlijke vaardigheden en het ontwikkelen van het gevoel van eigenwaarde de kern van een verhoogd gevoel van zelfvertrouwen.
Het zorgprogramma waarbinnen een behandeling aan de hand van het behandelproduct kan plaatsvinden, wordt aangeboden aan zorgleerlingen van het passend basisonderwijs.
De thema's empowerment en zelfvertrouwen staan op de voorgrond bij de individuen van groep 5/6 basisschool Kunstrijk te Arnhem. Op basis van onze praktijkervaring stellen wij dat deze thema's in meer of mindere mate spelen in het basisonderwijs.
Het behandelproduct heeft enkele parallellen met het behandelproduct: 'Steunende en focaal-inzichtgevende individuele beeldende therapie gericht op het herstel en de versterking van het zelfbeeld bij kinderen', geschreven door van Lunteren (2010). Gelijkenissen tussen de producten zijn de doelgroep, werkwijze en randvoorwaarden. Verder vormen de rationale en doelstellingen uit het behandelproduct door van Lunteren, een volgende stap op de behandeling receptieve beeldende vaktherapie. De parallellen maken dat een individuele behandeling aan de hand van het behandelproduct geschreven door van Lunteren, een logisch vervolg kan zijn.

Doelstellingen en eindtermen

De eerste algemene doelstelling in een behandeling volgens het behandelproduct is: 'het kind heeft meer vertrouwen in zichzelf'. Onder de eerste doelstelling vallen specifieke doelen gericht op het ervaren van gevoelens en gedachten bij de waarneming van kunst en het ervaren van identificatie met bepaalde kunstwerken. De tweede algemene doelstelling is: 'het kind laat meer intrinsieke motivatie zien'. Specifieke doelen onder deze doelstelling zijn gericht op het maken van eigen keuzes en het gebruiken van de eigen fantasie en verbeelding.

‘Het kind laat meer eigen impuls zien’ is als eindterm opgenomen in het behandelproduct. Voorbeelden van impulsen zijn het maken van keuzes en het nemen van nieuwe initiatieven. De impulsen zijn waarneembaar tijdens de behandeling en in andere settingen achteraf aan de behandeling. Het laten zien van de eigen impuls, is het gevolg van een verhoogde intrinsieke motivatie. In de bachelorthese ‘Hoe kan intrinsieke motivatie gestimuleerd worden?’ verwoordt van Lent (2007) dat zelfvertrouwen de belangrijkste persoonlijke determinant van intrinsieke motivatie is. Hij schrijft hierbij dat mensen die zekerder zijn dat zij een taak aankunnen doorgaans een hogere intrinsieke motivatie laten zien dan mensen die minder zeker van hun zaak zijn. Aan een verhoogde intrinsieke motivatie ligt dus grotendeels een verhoging van het zelfvertrouwen ten grondslag.

De theoretische achtergrond

Bakker-van Zeil, psychotherapeut en orthopedagoog, beschrijft een hechtingstheorie in vijf bouwstenen (2004, p. 13). Dit bouwstenenmodel is terug te vinden in bijlage 10, p. 53. Het model omschrijft vijf bouwstenen voor het kind in oplopende volgorde: basisveiligheid, toevertrouwen, zelfvertrouwen, onafhankelijk en creativiteit. Deze bouwstenen zijn gekoppeld aan de contrasterende begrippen in oplopende volgorde: angst, wantrouwen, onzekerheid, eenzaam en machteloosheid. De mate van de ontwikkeling van het kind is grotendeels afhankelijk van de hechtingsveiligheid bij de opvoeder. Aan iedere bouwsteen voor het kind is een bouwsteen voor de ouder gekoppeld. In oplopende volgorde: verantwoording, bemoedering, steun, duidelijkheid, vertrouwen. Het kind maakt dus stadia door waarbij het zichzelf ontwikkelt en zichzelf kan hechten aan een hechtingsfiguur. Hierdoor maakt het kind stappen in de manier waarop hij of zij in de wereld en in relaties staat.

Smeijsters (Schweizer, 2009a, p. 67) onderscheidt drie vormen van zelforganisatie: het autobiografisch zelf, het kernzelf en het protozelf. Een behandeling aan de hand van het behandelproduct doet met name een beroep op het kernzelf. Het kernzelf omvat het kernbewustzijn. De uitwerking hiervan kan worden ervaren door optredende vitaly affects, niet-talige analogie, intuïtieve, gevoelsmatige en/of verbeeldende vormen (Schweizer, 2009a, p. 67). In een vitaly affect wordt een innerlijk proces in een uiterlijk gedrag en vorm weergegeven. Stern beschrijft vitaly affects als globale, dynamische kinetische gevoelskwaliteiten, ook wel vlagen van gevoelsenergie. Vitaly affects zijn waar te nemen in de bewegingen en handelingen die ontstaan, en in de details in een vorm of product dat hieruit volgt (Schweizer, 2009a, p. 65).

Het begrip niet-talige analogie verwijst naar het analoog-procesmodel van Smeijsters. Deze theorie beschrijft hij in hoofdstuk 10 en 11 van het Handboek Creatieve Therapie (2008, p.237-326). Schweizer (2009a, p. 69) schrijft over het analoog-procesmodel:

> “*Door beeldende vormen uit te proberen en te veranderen ontdekt de cliënt hoe patronen in het beeldend werk kunnen veranderen en hoe daarmee de vitaly affects in het kernzelf kunnen veranderen. Cliënten veranderen in de beeldende therapie doordat ze anders beeldend vormgeven en hierbij ervaren dat deze vormverandering een innerlijke verandering met zich meebrengt.”*

De hechtingstheorie van Bakker-van Zeil en het analoog-procesmodel van Smeijsters vormen de uitgangspunten bij een behandeling volgens het behandelproduct. Bij de behandeling van de cliënten wordt er met name geappelleerd aan de eerste twee bouwstenen basisveiligheid en toevertrouwen van Bakker-van Zeil (2004, p. 14). De cliënt krijgt in de behandeling volgens het behandelproduct de ruimte om met name positieve ervaringen met zichzelf op

te doen middels het beleven van kunst. Hierdoor komt de cliënt in contact met zijn eigen positivisme en kracht. Dit proces sluit aan op de bouwsteen basisveiligheid. Onder andere door de positieve ervaring van de cliënt met zichzelf, in combinatie met kunst en de stimulans vanuit de omgeving, leert het kind hierop te vertrouwen. Hierop volgend toont de cliënt mogelijk meer intrinsieke motivatie. De intrinsieke motivatie sluit aan op de bouwsteen toevertrouwen en zal in sommige gevallen een opstap maken naar de bouwsteen zelfvertrouwen. In het behandelproduct wordt er vanuit gegaan dat gevoelskwaliteiten niet enkel tot uitdrukking komen door actieve waarnemingskwaliteiten, maar ook door receptieve waarnemingskwaliteiten. Met de term receptieve waarnemingskwaliteiten wordt gedoeld op de werkvorm waarbij de cliënt middels het zintuiglijk waarnemen van beeldende kunst zijn of haar intuïtie, gevoel en verbeelding ervaart.

Werkvormen en interventies

De prototype werkvorm van het behandelproduct is receptief (en actief) steunend en re-educatief. De steunende werkwijze en re-educatieve werkwijze die Smeijsters (2008, p. 56-59) omschrijft, vormen de basis voor de rol van de therapeut en activiteiten. Steunende therapie is gericht op het creëren van ontspanning en veiligheid, handhaven van het evenwicht en afstand nemen van klachten. Steunende therapie valt onder de supportieve werkwijze (Smeijsters, 2008, p. 62). Over deze werkwijze in de receptieve vorm schrijft Smeijsters (2008, p. 57): "*Tijdens of na de waarneming van het product de emotionele kwaliteiten van de afzonderlijke elementen (vorm en inhoud van het product) benoemen*.", en: "*Reflecteren op de keuze van het product. De therapeut vraagt bijvoorbeeld wat de cliënt van het product vindt en wat het uitdrukt volgens hem*.".
De steunende werkwijze wordt toegepast in receptieve activiteiten, welke gevormd zijn uit het onderdeel beeldwaarneming voor kinderen, gericht op de objectieve en subjectieve waarneming.
Over de steunende werkwijze schrijft Smeijsters (2008, p. 59): "*Bij re-educatieve creatieve therapie gaat het om datgene wat de cliënt hier in nu met de therapeut en medecliënten beleeft. Receptieve werkvormen kunnen evenzeer ingezet worden als actieve werkvormen.*".
De re-educatieve werkwijze wordt toegepast in grotendeels receptieve, maar ook actieve activiteiten. Het scala aan activiteiten bestaat uit associatieoefeningen, tonende oefeningen en oefeningen gericht op beeldwaarneming voor kinderen (objectieve en subjectieve waarneming).
In het behandelproduct wordt verwezen naar de psychologie van het medium (Smeijsters, 2008, p. 61). Deze psychologie dient (kenmerken van) het mediumproces en (kenmerken van) het psychisch proces te verbinden. Smeijsters (2008, p. 61) omschrijft: "*De psychologie van het medium beschrijft wat er in psychologische zin gebeurt als de cliënt een mediumproces doorloopt. De mediumacitiviteit staat centraal, en de verbale reflectie vormt een opstapje naar en een afstapje van de mediumactiviteit.*". De beeldend vaktherapeut dient te werken naar de psychologie van het medium. De verwijzing naar deze psychologie is geplaatst om het belang van werken in het medium, in plaats van werken mét het medium te duiden en verwarring te voorkomen.
De materialen die benoemd staan in het behandelproduct zijn logischerwijs de benodigdheden bij het uitvoeren van de activiteiten. Bij de actieve werkvormen is gekozen voor de materialen: teken- en kleurpotloden, stiften, wascokrijt en ecoline. De doelgroep kent een deel van deze materialen vaak al. Dit maakt beeldend werken mogelijk veilig en

toegankelijk. De onbekende materialen bieden ruimte om te kunnen ontdekken en experimenteren.

Voorwaarden en duur

De indicaties die opgenomen zijn in het behandelproduct, zijn: ‘Kinderen uit deze groep zijn weinig in contact met het eigen positivisme/kracht (empowerment), dit is de kern van persoonlijke- en/of groepsproblematiek’, en: ‘Kinderen uit deze groep hebben weinig vertrouwen in zichzelf en/of laten dit weinig zien, dit is de kern van persoonlijke- en/of groepsproblematiek.’.
Deze criteria omschrijven de situaties die leiden tot mogelijke behandeling naar aanleiding van het behandelproduct. De uitvoering van de behandeling is mogelijk wanneer één of meerdere kinderen van de groep te kampen hebben met weinig empowerment en/of zelfvertrouwen en wanneer dit de kern is van persoonlijke- en/of groepsproblematiek. Een indicatie dient gesteld te worden door een professional; bijvoorbeeld door de orthopedagoog welke aangesloten is bij de school.
De contra-indicatie die genoemd staat in het behandelproduct, is: ‘Acting-out gedrag binnen de therapie (door verbaal en/of fysiek geweld).’. Deze contra-indicatie is in het behandelproduct opgenomen om de veiligheid van de behandeling te waarborgen.
De randvoorwaarden die opgenomen zijn in het behandelproduct, zijn: ‘Het kind krijgt een passende vorm van onderwijs.’, en: ‘De ouders/verzorgers verlenen toestemming voor de therapie.’.
Het behandelproduct noemt het volgende kader met betrekking tot de behandelduur en frequentie: ‘Driemaal één sessie van één klokuur te verdelen over twee weken. De middelste sessie omvat het museumbezoek. Naast de drie vastgestelde klokuren dient reistijd en zelfwerktijd ingecalculeerd te worden.’. De behandeling omvat drie sessies van één klokuur. Sessie één wordt gehouden in de klas ter introductie. Sessie twee vindt plaats in het museum en vormt de hoofdactiviteit in de behandeling. De derde sessie vindt plaats in de klas en dient ter verwerking van de eerste en tweede sessies. Er is gekozen voor een spreidingstijd van twee weken. De docent bepaalt in overleg wanneer de sessies plaatsvinden. Daarnaast is op deze manier de behandelduur behapbaar. De reistijd en zelfwerktijd vallen buiten de behandelduur van drie klokuren. Deze keus is gemaakt gezien de duur van de reis en het zelfwerk situatieafhankelijk is en hierdoor kan variëren.

10. Bij resultaten: bouwstenen van de hechting

Bouwstenen van de hechting (Bakker-van Zeil, 2004)

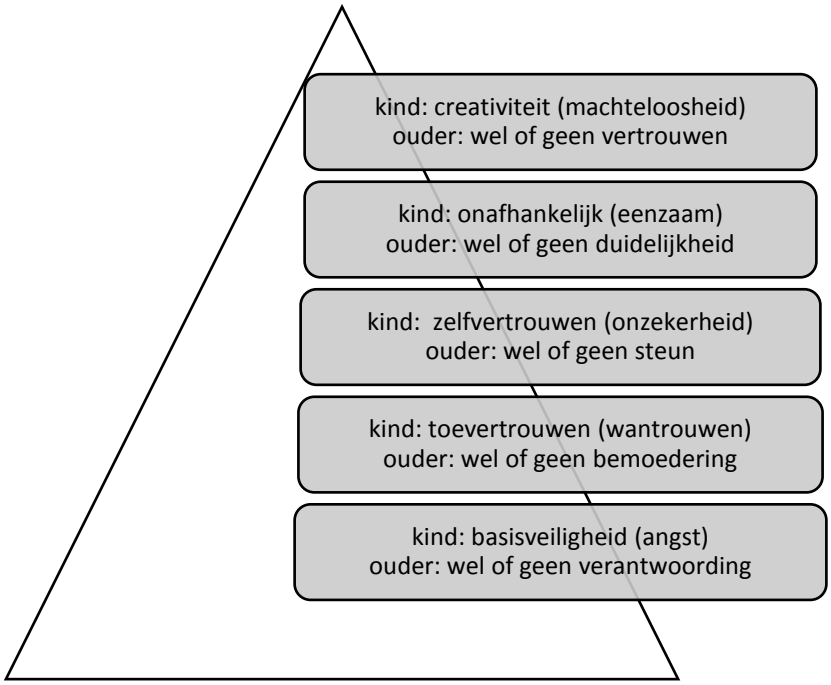

11. Bij resultaten: pilot

Wie?
Deelnemers: Groep 5/6 van basisschool Kunstrijk te Arnhem.
Betrokkenen: M. Scheper (leerkracht groep 5/6 van basisschool Kunstrijk), F. Hogenbosch (hoofd Educatie bij Museum Arnhem) en S. de Boer (stagiaire Hogenbosch).
Uitvoering: M. ter Maat en F. de Haas

Wat?
Een pilot bij behandelproduct 'Receptieve (en actieve) steunende en re-educatieve beeldende therapie bij kinderen van het passend basisonderwijs, gericht op het in contact komen met- en het vertrouwen op het kernzelf.'. De pilot bestaat uit twee sessies.

Oefeningen en indeling van de sessies

Sessie 1 (school)	**Tijd**	**Sessie 2 (museum)**	**Tijd**
Aan de hand van PPT presenteren van kunstwerken. - Cliënt noemt het eerste woord wat bij hem/haar opkomt bij het zien van de kunstwerken. - Cliënt verwoordt het gevoel wat hij/zij krijgt bij het zien van de kunstwerken.	10	Samenwerkingsopdracht waarbij leider en volger worden aangesteld. Leider omschrijft kunstwerk, terwijl volger met de rug naar het werk toestaat en luistert. Hierna tekent volger. Hierop volgend draait volger om. Leider en volger vergelijken het kunstwerk en de tekening met elkaar, en noemen de overeenkomsten en verschillen.	20
Het bieden van materialen (wasco, stiften, potloden) in verschillende kleuren en kaartjes met kunstwerken uit het museum. Cliënt kiest een kleur die bij hem/haar past en zoekt een kunstwerk uit dat hem/haar aanspreekt.	10	Cliënt verzint een verhaal aan de hand van een zelfgekozen kunstwerk.	15
Cliënt maakt een combinatie (2D) van een gekozen kleur, een gekozen kunstwerk uit het museum en wat hij/zij zelf bedenkt. Cliënt geeft een titel aan zijn werk.	30	Cliënt kiest één kunstwerk waarmee hij/zij zichzelf wel identificeert. Cliënt kan twee redenen geven hoe dit komt. Cliënt geeft het kunstwerk een andere titel.	15
Cliënt maakt een koppeling tussen woorden en kleuren.	10	Rand-voorwaardelijke tijd	10
	= 60		= 60

Kunstwerken
Er worden een aantal kunstwerken ingezet tijdens de eerste sessie op schoollocatie. Deze kunstwerken zijn in bezit van Museum Arnhem en worden digitaal gepresenteerd middels PowerPoint. De afbeeldingen zijn eveneens afgedrukt en gelamineerd. Het betreft de volgende kunstwerken:
- “Donderwolken” door Johan van Hell
- “Winter in Oegstgeest” door Harm Kamerlingh Onnes
- “Job 1938” door Carel Willink
- “My silk road to you” door Almagul Menlibayeva
- “KG80” (1) door Klaas Gubbels
- “KG80” (2) door Klaas Gubbels
- “Drie schildpadden” door Carel Willink
- “Nacht van de elektriciteit” door Alphons Freijmuth
- “Landschap bij bergen” door Edgar Fernhout
- “Dame met fiets” door Jan Sluijters
- “De oogst” door Gé Röling

Waar?
De eerste sessie zal plaatsvinden op basisschool Kunstrijk te Arnhem, in het klaslokaal van groep 5/6. De tweede sessie zal plaatsvinden in Museum Arnhem, in de ruimte met de vaste collectie.

Wanneer?
De eerste sessie zal uitgevoerd worden op woensdag 9 april 2014.
De tweede sessie zal plaatsvinden op vrijdag 11 april 2014.

12. Bij resultaten: opdrachtenkaartjes en werkbladen bij pilot

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 1

Basisschool KUNSTRIJK

Kijk naar het kunstwerk.

Welk woord komt er als eerste bij je op?

Welk gevoel krijg je bij het kunstwerk?

10 minuten

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 2

Basisschool KUNSTRIJK

Welke kleur past bij jou?
Kies één kleur.

Welk kunstwerk vind je mooi?
Kies één kaartje.

10 minuten

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 3

Basisschool KUNSTRIJK

Maak een tekening.

Zorg dat de door jou gekozen kleur en kunstwerk terug te zien zijn in jouw tekening.

Bij deze opdracht mag je wasco, potloden en stiften gebruiken.

Geef jouw tekening een titel.

30 minuten

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 4

Basisschool KUNSTRIJK

Koppel de volgende woorden aan de kleur die jij erbij vindt passen.

De kleuren:

- Rood
- Geel
- Groen
- Bruin
- Blauw
- Paars
- Oranje
- Zwart
- Wit

De woorden:

- het begin
- het leven
- de dood
- het gevaar
- het vuur
- de liefde
- de oorlog
- de hemel
- het water
- de nacht
- koud
- alleen
- verliefd zijn
- bang
- de pijn
- zuur
- verdrietig
- het voorjaar
- de herfst
- de winter
- de zomer
- de warmte
- de wijsheid
- het licht
- uitrusten
- groeien
- de natuur
- schoon
- gezond
- boos
- het einde
- blij
- hoop
- de aarde

10 minuten

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 1
Kijkvragen

Basisschool KUNST RIJK

1. Hoe groot is het schilderij ongeveer?

   ..... cm lang en ..... cm breed.

2. Wat zie je in het schilderij?
   (Vertel over de voorstelling, bijvoorbeeld: mensen, landschap, rotsen)

3. Wat valt het meeste op in het schilderij?

4. Welke kleuren vallen het meeste op?

5. Welk gevoel krijg je bij het schilderij?

6. Waar gaat het schilderij over, denk je?
   (Voorbeelden: vroeger, nu, oorlog, vrouwen, politiek)

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 1

Basisschool KUNST RIJK

Kies een leider en een volger in je groepje

Rol van de leider

1. Zoek een schilderij uit.

2. Haal de volger op. Zorg ervoor dat de volger met de rug naar het schilderij toestaat.
   De volger mag het schilderij niet zien!

3. Beschrijf het schilderij aan de hand van de kijkvragen op het andere kaartje.

4. Wanneer je niks meer over het schilderij kan vertellen,
   dan mag de volger het schilderij tekenen.

5. Als de volger klaar is, ga je samen de tekening met het schilderij vergelijken.
   Let op de overeenkomsten en verschillen!

6. Draai nu de rollen van leider en volger om.

Rol van de volger

1. Wacht in de koepel, totdat de leider jou komt halen.

2. Je wordt opgehaald. Jij mag het schilderij niet zien!
   Houdt je ogen dicht, of kijk naar de grond.

3. Luister goed naar wat de leider over het schilderij verteld. Dit ga je zo tekenen!

4. Wanneer de leider niks meer over het schilderij kan vertellen, ga jij het schilderij tekenen.

5. Als je klaar bent, mag jij je omdraaien.
   Samen ga je jouw tekening met het schilderij vergelijken.
   Let op de overeenkomsten en verschillen!

6. Draai nu de rollen van leider en volger om.

15 minuten

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 2

Basisschool KUNST RIJK

Kies een kunstwerk.

Waarover denk je dat het schilderij gaat?

Verzin een verhaal, gebruik hierbij je fantasie.

15 minuten

MUSEUM ARNHEM

Opdracht 3

Basisschool KUNST RIJK

Zoek een kunstwerk dat bij jou past.

Waarom past het bij jou? Noem 2 redenen.

Verzin een andere titel voor het kunstwerk.

15 minuten

Werkblad opdracht 1

Schrijf hieronder het woord dat in je op komt:
Schrijf hieronder het gevoel op wat je krijgt:

Werkblad opdracht 4

Koppel de woorden op het kaartje aan de kleur die jij erbij vindt passen:

Rood	
Geel	
Groen	
Bruin	
Blauw	
Paars	
Oranje	
Zwart	
Wit	

Werkblad opdracht 3

Schrijf twee redenen op waarom dit kunstwerk bij jou past:
1. 2.
Schrijf hier jouw verzonnen titel op voor het kunstwerk:

Werkblad opdracht 1

Maak hier jouw tekening:

13. Bij resultaten: antwoorden open vragen deelnemers

Antwoorden open vraag 1: *'Wat vond je leuk aan het kunstprogramma?'*
- Museumbezoek, kijken en opdrachten doen - Naar de schilderijen kijken - Het spinnenweb - De schilderijen, de film van Zuid-Amerika - Museum, een schilderij met een bruid die aan het bidden was - Alles leuk, vooral de opdrachten - Natekenen (opdracht 1, museum) - Schilderijen bekijken en de opdrachten - Tekening maken in de klas en het museumbezoek - Weet ik niet, de kunst was mooi - De opdrachten, vooral de eerste opdracht in het museum - Spinnenweb en de eerste museumopdracht - Het zelf tekenen in de les, maar vooral het zelf uitzoeken van een schilderij - Hele mooie schilderijen, de opdrachten - De rode vaas, de opdrachten
Antwoorden open vraag 2: *'Wat vond je niet leuk aan het kunstprogramma?'*
- Niks, alles was leuk - De vieze schilderijen - De opdrachten, vrij rondlopen is leuker - De vieze schilderijen - Dat alles door elkaar liep - Leuk - De wandeling door het museum naar de andere kant - Niks, ik had meer opdrachten willen hebben - Niks - De eerste les, ik wilde de opdrachten niet - Niks - Niks, ik wilde wel meer opdrachten - Tekenen was moeilijk - Niks - De vieze beelden

Antwoorden op open vraag 3: *'Hoe voelde het om op deze manier met kunst bezig te zijn? Wat voelde je van binnen?'*
- Niks - Blij - Het voelde alsof ik een kunstenaar ben - Leuk, ik voelde me vrolijk - Een leuk gevoel - Leuk - Leuk, vrolijk - Fijn, ik vind dat we zo door moeten gaan - Leuk - Leuk - Leuk - Positief gevoel, het heeft nut - Leuk, ik was nog nooit in een museum geweest - Geen gevoel - Goed gevoel
Antwoorden op open vraag 4: *'Welke titel zou je het kunstprogramma geven?'*
- Kinderen in het museum - Arnhems schilderij museum - Het museumuitje - De leuke dag - Het was leuk om naar museum Arnhem te gaan, dus ga er naar toe! - Museumbezoek - Geen - De nachtwacht - Arnhems Museum kinderprogramma - Schilderijmuseum - De leuke team - De kunstenaar - Kunstbedrijf - Geen - Kunstrijk

14. Bij resultaten: antwoorden scorevragen deelnemers en betrokkene

De antwoorden van de deelnemer staan in het zwart vermeld bij elke deelnemer.
De antwoorden van de betrokkene staan in het blauw vermeld bij elke deelnemer.

	Scorevraag 1		Scorevraag 2		Scorevraag 3	Scorevraag 4
Deelnemer	Voor	Na	Voor	Na	Na	Na
Deelnemer 1	4,50 – 4,50	4,50 – 4,50	2,50 – 4,50	2,50 – 3,50	4,50	4,50
Deelnemer 2	4,75 – 4,50	5,00 – 4,50	5,00 – 4,50	5,00 – 4,50	5,00	5,00
Deelnemer 3	4,25 – 3,50	4,75 – 3,75	2,50 – 4,50	3,75 – 4,50	4,25	3,75
Deelnemer 4	5,00 – 3,50	5,00 – 3,50	5,00 – 2,50	5,00 – 2,50	5,00	5,00
Deelnemer 5	5,00 – 3,50	4,00 – 3,50	2,50 – 4,50	3,00 – 3,50	5,00	4,00
Deelnemer 6	4,25 – 0,50	4,75 – 3,50	4,50 – 1,50	5,00 – 2,50	5,00	5,00
Deelnemer 7	1,50 – 4,50	2,50 – 2,75	0,50 – 2,50	0,50 – 1,50	1,50	0,25
Deelnemer 8	4,50 – 2,50	5,00 – 3,50	4,50 – 3,50	5,00 – 3,50	5,00	5,00
Deelnemer 9	5,00 – 3,50	5,00 – 3,50	4,50 – 0,50	4,00 – 2,50	5,00	5,00
Deelnemer 10	5,00 – 4,50	4,50 – 4,50	4,50 – 3,25	4,00 – 3,50	4,75	4,50
Deelnemer 11	3,50 – 3,25	3,50 – 2,50	3,50 – 3,25	3,75 – 1,50	4,75	4,75
Deelnemer 12	4,50 – 2,50	2,50 – 3,25	1,75 – 1,50	2,00 – 2,25	5,00	5,00
Deelnemer 13	3,25 – 4,50	3,00 – 3,50	2,50 – 1,50	2,50 – 3,50	5,00	5,00
Deelnemer 14	1,50 – 4,50	3,50 – 4,50	5,00 – 4,50	5,00 – 4,50	4,25	3,50
Deelnemer 15	4,50 – 2,50	4,50 – 4,25	3,50 – 3,50	4,50 – 4,25	4,50	4,50

15. Bij resultaten: grafieken scorevragen 3 en 4

Gemiddelde van antwoorden op scorevraag 3:
'Wat vond je van het kunstprogramma?'

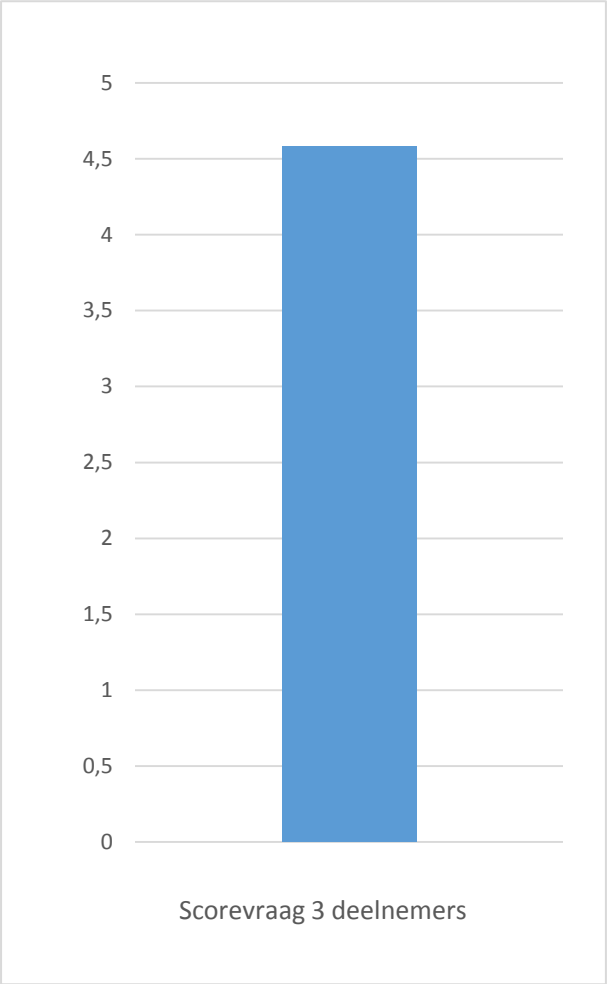

Gemiddelde van antwoorden op scorevraag 4:
'Zou je het kunstprogramma nog een keer willen doen?'

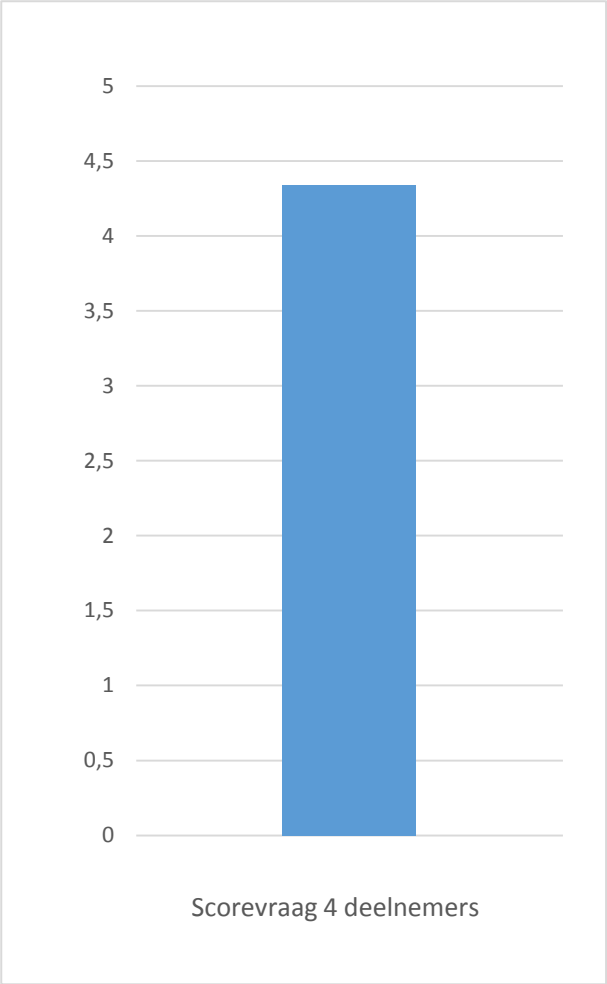

16. Bij resultaten: grafieken scorevragen 1 en 2 bij deelnemers en betrokkene

Gemiddelde van antwoorden op scorevraag 1:
'Hoe blij ben jij met jezelf?'
Blauw = voor pilot, **Oranje** = na pilot

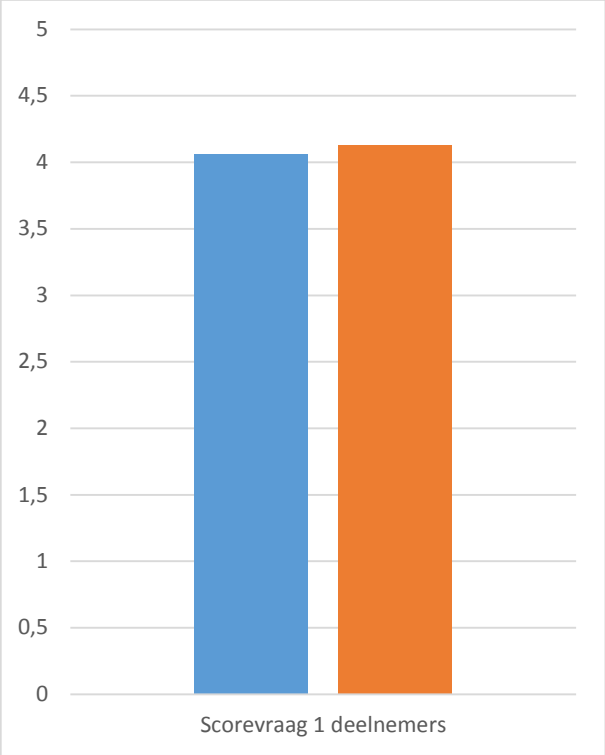

Gemiddelde van antwoorden op scorevraag 2:
'Hoeveel vertrouwen heb jij in jezelf?'
Blauw = voor pilot, **Oranje** = na pilot

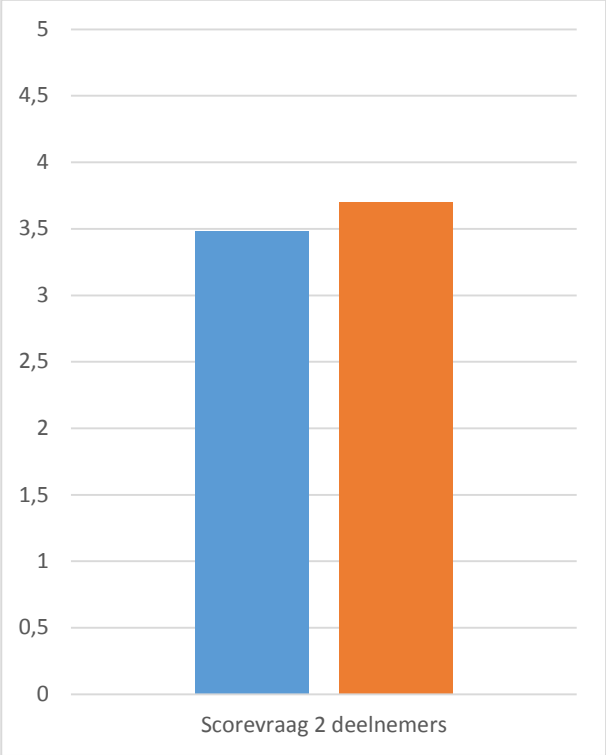

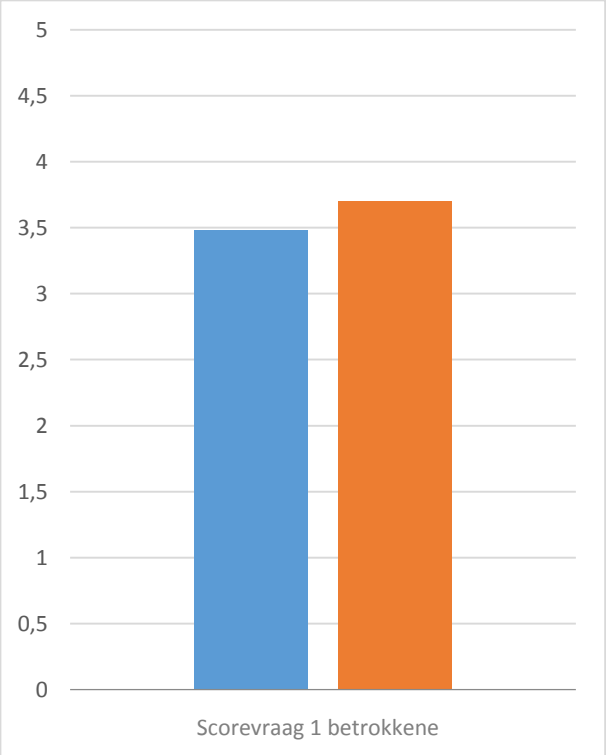

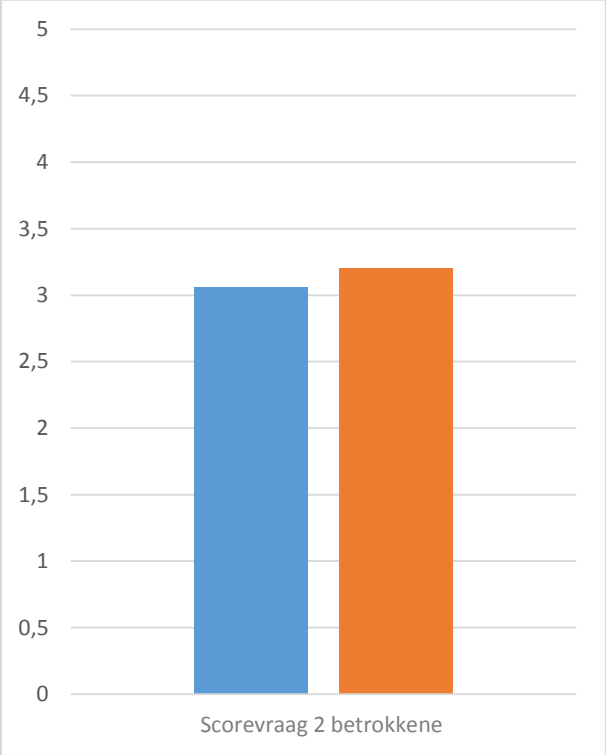

17. Bij resultaten: tekenanalysen

Persoonsgegevens

Persoon: 1 Leeftijd: 9;5 Geslacht: V Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-'14)

Tekening nameting (15-04-'14)

Conclusie (31-07-'14): stijging

Wanneer deze twee tekeningen vergeleken worden, valt het meest op dat er in de eerste tekening sneeuwpop is getekend en in de tweede tekening niet. Dit duidt mogelijk op dat het kind in een grotere mate met de zelfontwikkeling bezig is en een beter onderscheid kan maken tussen zelf en omgeving. Dit is een positieve ontwikkeling. Wanneer we kijken op een gedetailleerder niveau wordt duidelijk dat het figuur in de tweede tekening verkleind is weergegeven ten opzichte van het figuur in de eerste tekening. Ook is het kleurgebruik en de saturatie hiervan verhoogd. Deze twee observaties spreken elkaar tegen. De verkleining duidt erop dat het kind zich minder wil laten zien, terwijl het vele kleurgebruik in combinatie met de hoge saturatie ervoor zorgt dat het figuur in het oog springt bij de kijker. De tweede tekening oogt vrolijker. Dit laat een verhoogd zelfbewustzijn zien. Voorgaande aspecten laten zien dat er bij dit kind een vooruitgang is op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 2 Leeftijd: 10;4 Geslacht: M Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-'14)

Tekening nameting (15-04-'14)

Conclusie (31-07-'14): stijging

De figuren in beide tekening wekken een vrolijke indruk. Toch verschilt de tweede tekening sterk van de eerste tekening. In de tekening alvorens de therapie zijn geen pupillen en tanden zichtbaar, in de tekening achteraf aan de therapie wel. Mede hierdoor is de gezichtsuitdrukking veranderd. In de eerste tekening heeft het figuur een lege blik en kijkt onschuldig vrolijk. In de tweede tekening lijkt het figuur vrolijk en zelfbewuster. De veranderde gezichtsuitdrukking laat zien dat de zelfontwikkeling in volle gang is. Ook is de vorm van de neus veranderd, deze heeft in de eerste tekening een w-vorm, in de tweede tekening zijn de inhammen minder zichtbaar en is het neusschot op het bovengedeelte na omlijnd. Het lijkt erop dat ook de neus met meer aandacht is vormgegeven. Dit duidt op een verhoogd zelfbewustzijn en op de neiging zichzelf te laten zien aan de wereld middels de tekening. Hiernaast valt het op dat het figuur korter haar heeft. Mogelijk duidt dit op een verminderde focus op het cognitieve vermogen. Voorgaande aspecten laten zien dat er bij dit kind een vooruitgang is op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 3 Leeftijd: 9;9 Geslacht: M Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-'14)

Tekening nameting (15-04-'14)

Conclusie (31-07-'14): stijging

In beide tekeningen is een groot figuur getekend met een blije gezichtsuitdrukking. Op gedetailleerder niveau valt op dat in de tekening alvorens de therapie vrij brede armen met gedetailleerde handen en vingers zijn getekend. In de tekening achteraf aan de therapie zijn de armen als twee dunne lijnen getekend en de handen met vingers zijn hierbij weggelaten. Mogelijk is het kind uit balans gebracht. Het kind is monochroom kleurgebruik blijven gebruiken, de kleur is gewijzigd van lichtblauw (een koele kleur) naar oranje (een warme kleur). De warme toon waarmee het figuur in de tweede tekening compleet is vormgegeven, duidt op een verhoogd positief zelfgevoel. Deze interpretatie wordt bekrachtigd door de vrolijke gezichtsuitdrukking van de figuren in beide tekeningen. Voorgaande aspecten laten zien dat er bij dit kind een vooruitgang is op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 4 Leeftijd: 9;8 Geslacht: V Groep: 5

Tekening voormeting (04-04-'14)

Tekening nameting (15-04-'14)

Conclusie (31-07-'14): stijging noch daling

Beide tekeningen maken een trieste indruk. Er is weinig kleur gebruikt en de gezichtsuitdrukking is tamelijk bedroefd. Wanneer de twee tekeningen vergeleken worden, valt direct op dat het figuur in de tweede tekening geen voeten en benen meer heeft. Het figuur is hierdoor als het ware gaan zweven. De plaatsing van het figuur naar boven draagt bij aan dit gegeven. Mogelijk is het kind uit balans gebracht. Verder is er bij het figuur in de tweede tekening geen blos meer zichtbaar. Dit duidt op een minder angstige of verlegen opstelling naar de omgeving, mogelijk door een verhoogd zelfvertrouwen. Hiernaast is het volume in het haar toegenomen, het hoofd zelf is kleiner geworden. Dit kan betekenen dat het kind haar cognities in een vergrote mate deelt met haar omgeving. Al met al lijkt het erop dat er bij dit kind geen stijging noch daling op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen heeft plaatsgevonden.

Persoonsgegevens

Persoon: 5 Leeftijd: 8;11 Geslacht: V Groep: 5

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (31-07-’14): stijging

Wat direct opvalt bij het vergelijken van deze twee tekeningen, is dat het mensfiguur in de eerste tekening opgaat in de omgeving terwijl het figuur in de tweede tekening in het oog springt. In de tweede aandacht is er meer aandacht gevestigd op het figuur omdat het groter getekend is en een verhoogde kleursaturatie bevat. Ook lijkt het alsof er in de tweede tekening minder omgeving is getekend. Al deze aspecten duiden erop dat het kind zelfbewuster is en een beter onderscheid weet te maken tussen zichzelf en de omgeving. Daarnaast kan gezegd worden dat ze in een grotere mate ruimte durft in te nemen, mogelijk door een positieve zelfbeleving. Voorgaande aspecten laten zien dat er bij dit kind een vooruitgang is op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 6 Leeftijd: 9;8 Geslacht: V Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-’14)

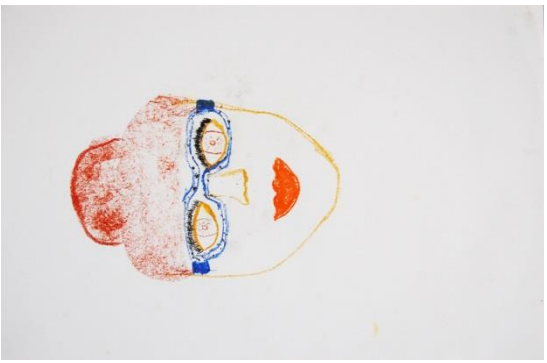

Tekening nameting (18-04-’14)

Conclusie (01-08-’14): stijging noch daling

Wat direct opvalt bij het vergelijken van deze twee tekeningen, is dat het kind een ouwelijk figuur heeft getekend. Het kind lijkt erg haar best te hebben gedaan. Zichtbaar is dat in de eerste tekening geen oren zijn getekend terwijl dit wel is gebeurd in de tweede tekening. De oren in de tweede tekening zijn benadrukt met oorbellen. Dit laat zien dat het kind zichzelf in een grotere mate openstelt voor contact met de buitenwereld. Verder is er in de eerste tekening gebruik gemaakt van een hogere frequentie aan kleur. Mogelijk heeft dit te maken met het verschil in materiaal (eerste tekening wasco, tweede tekening stift). Het lijkt erop dat de voorkeur van de tekenaar bij het krijtmateriaal ligt. De gezichtsuitdrukking van beide figuren is nagenoeg hetzelfde. Er zijn weinig verschillen in vormgeving zichtbaar. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er geen vooruitgang noch achteruitgang heeft plaatsgevonden op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 7 Leeftijd: 8;4 Geslacht: M Groep: 5

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (01-08-’14): daling

Wanneer deze twee tekeningen vergeleken worden, is het eerste dat opvalt de veranderde gezichtsuitdrukking. In de eerste tekening oogt het figuur neutraal tot nieuwsgierig. In de tweede tekening oogt het figuur angstig. De ogen van het figuur in de tweede tekening zijn groter en gedetailleerder weergegeven. Ook de wenkbrauwen zijn groter en hebben een grotere hoek. De mond van het figuur in de eerste tekening is een halve positieve cirkel met tanden. In de tweede tekening is de mond schuin naar beneden getekend. Eveneens is de krijtdruk veranderd: van een harde, zelfverzekerde krijtdruk in de eerste tekening naar een schetsmatige en onzekere krijtdruk in de tweede tekening. Al deze veranderingen laten zien dat er bij dit kind een achteruitgang heeft plaatsgevonden op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 8 Leeftijd: 9;11 Geslacht: M Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (01-08-’14): stijging

In beide tekeningen is een vrolijk figuur getekend. De vlak vullende oranje kleuring van het gezicht springt in het oog. Bij het vergelijken van deze twee tekeningen valt op dat de ogen anders zijn weergegeven. In de eerste tekening heeft figuur enkel puntjes als ogen, terwijl in de tweede tekening ogen naar waarheid zijn getekend (oogwit, iris, pupil). Het kind laat middels deze wijze meer van zichzelf zien. Dit duidt op meer zelfvertrouwen. De kleur van het figuur in de tweede tekening is één tint donkerder dan de kleur van het figuur in de eerste tekening. De intensievere warme teint laat mogelijk een verbeterde zelfbeleving zien. Verder is opvallend dat het figuur in de tweede tekening grotere oren heeft. Ook is er meer aandacht aan de mond besteed: van een dichte mond middels een streep in de eerste tekening naar een open mond middels een zwart vlak in de tweede tekening. De vergrote oren en de open mond laten zien dat het kind meer in contact staat met zijn omgeving en zich mogelijk verbaal meer uit. Voorgaande aspecten laten zien dat er vooruitgang bij het kind heeft plaatsgevonden op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 9 Leeftijd: 10;10 Geslacht: M Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (28-07-’14): stijging

Bij deze tekeningen valt de manier van werken op. De tekeningen komen ‘eng’ over. Dit kan komen door een verminderd zelfvertrouwen, maar de schetsmatige lijnen duiden erop dat het kind erg zijn best heeft gedaan op de tekening. Bij beide tekeningen is een neutrale uitstraling te zien, het kind is niet tevreden en niet ontevreden. Verder zijn er ook veel verschillen in beide tekeningen. Allereerst de kleur van de tekeningen, in de eerste wordt zwart gebruikt en in de tweede rood. De rode kleur wijst op een licht positieve vooruitgang in de persoonlijke ontwikkeling van dit kind. In de tweede tekening is de krijtdruk harder en dikker dan in de eerste tekening en er zijn geen schetslijntjes meer aanwezig, wat meer zekerheid laat zien. Voorgaande aspecten laten zien dat er bij dit kind een vooruitgang is op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 10 Leeftijd: 8;11 Geslacht: M Groep: 5

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (28-07-’14): stijging noch daling

Over het algemeen is er tussen deze twee tekeningen niet veel verschil te zien. De tekeningen maken een vrolijke indruk. Het kind heeft in de eerste tekening zelfs een zonnetje getekend. Van de figuur in de tweede tekening zijn de verhoudingen beter. Er is meer haar getekend en ook de oren en ogen zijn wat groter getekend dan in de eerste tekening. Dit laat zien dat het kind zichzelf meer laat zien in het contact met anderen dan voorafgaand aan de therapie. Afwezigheid van het lichaam in beide tekeningen laat geen verbetering of verslechtering zien in de gevoelsbeleving. Al met al lijkt het erop dat er bij dit kind geen stijging noch daling op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen heeft plaatsgevonden.

Persoonsgegevens

Persoon: 11 Leeftijd: 10;0 Geslacht: M Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (28-07-’14): stijging noch daling

Er is veel verschil te zien tussen deze twee tekeningen. Toch maken beide tekeningen een eenzame indruk. De verschillende plaatsing van het figuur valt gelijk op in beide tekeningen, alsmede de afwezigheid van het lichaam in de eerste tekening en de aanwezigheid hiervan in de tweede tekening. Dit kan betekenen dat het kind contact probeert te zoeken met zijn gevoelsbeleving. De verminderde krijtdruk laat hierin wel verminderd zelfvertrouwen zien. Het contact tussen cognitief vermogen en gevoelsbeleving is nog erg onzeker, maar het kind lijkt wel zoekende te zijn naar deze connectie. De hardere krijtdruk en de aandacht voor het gezicht in het figuur van de eerste tekening versterkt het gegeven dat het kind voorafgaand aan de therapie meer cognitief is ingesteld. Doordat de haren in de tweede tekening meer naar buiten getekend worden lijkt dit kind zijn cognities meer te willen delen met de omgeving. Al met al lijkt het erop dat er bij dit kind geen stijging noch daling op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen heeft plaatsgevonden.

Persoonsgegevens

Persoon: 12 Leeftijd: 9;6 Geslacht: M Groep: 5

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (20-07-’14): stijging noch daling

Deze tekeningen maken een gekke, vrolijke indruk. Bij het vergelijken van deze twee tekeningen zijn er in eerste instantie weinig verschillen te duiden. Twee verschillen zijn de verandering in vorm van de kin en de vorm van de neus. Aan deze vormgeving is meer aandacht besteed, mogelijk doordat het kind zelfbewuster is geworden. Hiernaast heeft het haar in de tweede tekening meer volume ten opzichte van het haar in de eerste tekening. Dit duidt op een versterkt cognitief vermogen. Bij het vergelijken van de tekeningen overheerst dezelfde algemene indruk. Beide tekeningen geven een positieve en eenvoudige indruk. Dit maakt dat er geen vooruitgang noch achteruitgang is opgetreden bij het kind op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 13 Leeftijd: 11;5 Geslacht: M Groep: 6

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

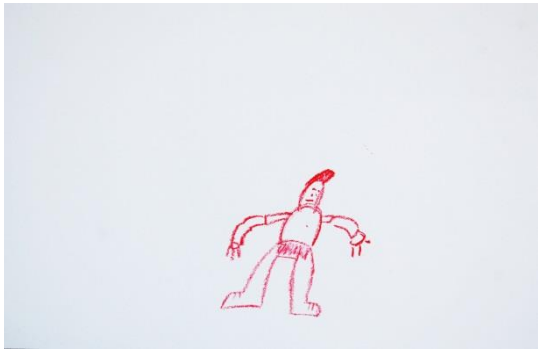

Conclusie (20-07-’14): stijging

Wanneer deze twee tekeningen vergeleken worden, valt het direct op dat in de eerste tekening twee mensfiguren en een dier zichtbaar zijn. In de tweede tekening is enkel één mensfiguur waar te nemen. Het kind heeft aangegeven dat de rechter mensfiguur op de eerste tekening het kind zelf voorstelt. De middelste is mislukt, het kind is overnieuw begonnen. Dit duidt erop dat het kind het graag goeds heeft willen doen. Toch is er ook een schildpad aanwezig. Waarschijnlijk maakt het kind na de therapie meer onderscheid tussen zichzelf en de omgeving, want in de tweede tekening is de schildpad weggelaten. Ook lijkt het kind minder kritisch ten opzichte van zijn tekenwerk. Bij het vergelijken van het meest rechtse mensfiguur op de eerste tekening en het mensfiguur op de tweede tekening wordt duidelijk dat het figuur een gezichtsinvulling en hiermee een vrolijke gezichtsexpressie heeft gekregen. Dit duidt op een verbeterde zelfbeleving. Het kind zet zichzelf centraal. Dit feit duidt op een verhoogd zelfvertrouwen. Voorgaande aspecten laten zien dat er vooruitgang bij het kind heeft plaatsgevonden op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

Persoonsgegevens

Persoon: 14 Leeftijd: 8;11 Geslacht: M Groep: 5

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

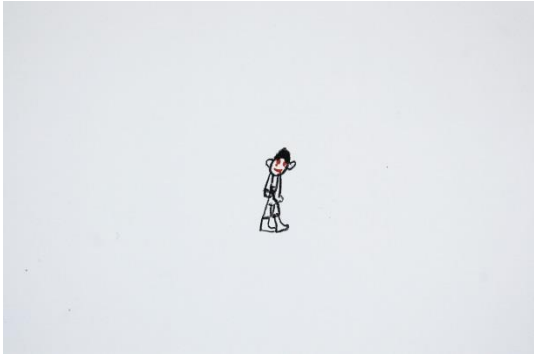

Conclusie (20-07-’14): stijging noch daling

In beide tekeningen is een klein figuur getekend. Bij het vergelijken van deze twee tekeningen valt het op dat het mensfiguur in de tweede tekening centraal is geplaatst en dat het kleurgebruik sterk is versoberd. Het kind zet zichzelf centraal. Dit duidt op een verhoogd zelfvertrouwen. Ook is het direct opvallend dat het tweede figuur met zwart dik opgetekend is, terwijl het eerste figuur vrijwel volledig en polychroom gekleurd is. De mate waarin het kind zichzelf laat zien is verminderd. Dit wordt benadrukt door de houding van het figuur welke in de eerste tekening vrij open en in het tweede figuur tamelijk gesloten is. Verder is de gezichtsuitdrukking veranderd van neutraal naar tevreden. Dit duidt op een verbeterde zelfbeleving. Al met al lijkt het erop dat er bij dit kind geen stijging noch daling op de vlakken empowerment en zelfvertrouwen heeft plaatsgevonden.

Persoonsgegevens

Persoon: 15 Leeftijd: 9;5 Geslacht: V Groep: 5

Tekening voormeting (04-04-’14)

Tekening nameting (15-04-’14)

Conclusie (20-07-’14): stijging

Bij deze tekeningen valt op dat het hoofd veel ruimte inneemt en de gezichtsuitdrukking blij is. Bij het vergelijken van deze twee tekeningen is zichtbaar dat het figuur op de tweede tekening geen tong meer uitsteekt hoewel dit in de eerste tekening wel het geval is. Dit duidt op een adequatere afstemming met betrekking tot sociaal contact. Ook is er een grotere differentiatie in de lijnvoering te zien tussen harde en zachte belijning. Het kind weet meer onderscheid te maken tussen belangrijke en onbelangrijke zaken. Verder heeft het figuur in de tweede tekening blozende wangen. Hierbij is menging van wit en rood krijt ingezet. Het mengen van kleuren laat zien dat het kind een groter zelfbewustzijn heeft, de gezichtsuitdrukking welke het figuur heeft gekregen laat schaamte zien. De restvorm heeft in de tweede tekening een abstracte invulling gekregen, terwijl er in de eerste tekening hier geen invulling aan gegeven is. Het kind is waarschijnlijk actiever bezig met haar (plek in de) omgeving maar weet hier nog geen concrete invulling aan te geven. Voorgaande aspecten laten zien dat er een vooruitgang bij het kind heeft plaatsgevonden de vlakken empowerment en zelfvertrouwen.

18. Bij resultaten: tabel tekentest plus scorevragen 1 en 2

Deelnemer	Uitkomst vraag 1	Uitkomst vraag 2	Uitkomst tekentest	Overeenkomsten
Deelnemer 1	Stijging noch daling	Stijging noch daling	Stijging	2
Deelnemer 2	Stijging	Stijging noch daling	Stijging	2
Deelnemer 3	Stijging	Stijging	Stijging	3
Deelnemer 4	Stijging noch daling	Stijging noch daling	Stijging noch daling	3
Deelnemer 5	Daling	Stijging	Stijging	2
Deelnemer 6	Stijging	Stijging	Stijging noch daling	2
Deelnemer 7	Stijging	Stijging noch daling	Daling	0
Deelnemer 8	Stijging	Stijging	Stijging	3
Deelnemer 9	Stijging noch daling	Daling	Stijging	0
Deelnemer 10	Daling	Daling	Stijging noch daling	2
Deelnemer 11	Daling	Stijging	Stijging noch daling	0
Deelnemer 12	Daling	Stijging	Stijging noch daling	0
Deelnemer 13	Daling	Stijging noch daling	Stijging	0
Deelnemer 14	Stijging	Stijging noch daling	Stijging noch daling	2
Deelnemer 15	Stijging noch daling	Stijging	Stijging	2

19. Bij resultaten: uitgewerkt interview betrokkene Scheper

In dit interview wordt samen met Marinus Scheper, leerkracht groep 5/6 basisschool Kunstrijk Arnhem, gereflecteerd op het behandelproduct en (uitvoering van) de pilot. Het interview gaat in op de inhoud en de uitvoering van de pilot. Hiernaast wordt er gereflecteerd op het behandelproduct. Hierbij wordt met name de therapeutische doelstelling besproken.
Scheper heeft de ontwerpfase van het behandelproduct en pilot meegemaakt. Ook was hij aanwezig bij de uitvoering van de pilot.

Algemeen (pilot)

1. Kun je de pilot in het algemeen een cijfer geven?
In het algemeen… Een 9.

2. Kun je drie sterke punten van de pilot noemen?
Ik weet niet waar ik het op moet beoordelen, maar als ik de reactie van de kinderen zie, en hoeveel het is voorbereid en de energie die jullie erin stoppen. Ja, ik denk dat het goed gedaan is.
Oké
Het is een leuke kennismaking met kunst, en zelfs nog iets dieper dan gewoon een kennismaking. Ze vonden het leuk, ze hebben zich niet verveeld in een kunstmuseum, dat is ook wel fijn. Ze hebben niks kapot gemaakt. Ze zijn ook bezig geweest en hebben niet alleen gekeken.
Ja, dat klopt. Dat zijn al heel wat positieve punten…

3. Kun je drie zwakke punten van de pilot noemen?
De les van woensdag ben ik niet helemaal bij geweest, ik heb wel gehoord dat de kinderen meer rustmomenten nodig hebben gehad.
Ja…
Dat probeer ik zelf altijd door het echt stil te leggen. En je merkt ook: als we terugkomen van het museum, dan moet het ook echt even stil zijn, anders blijven de kinderen maar doorgaan. Bij de les hebben ze dat ook nodig gehad eigenlijk, tussendoor even 1 of 2 keer even helemaal stilleggen. Dat lijkt me lastig wanneer je de kinderen niet kent, en ook wanneer je het lesgeven niet gewend bent.
Ja inderdaad…
En in het museum waren toch iets meer kleine opdrachten nodig. Er waren heel veel kinderen die na 3 opdrachten heel enthousiast langskwamen om de volgende te halen. Dus dan vinden ze het leuk om even 3 minuten een opdracht te doen blijkbaar, aan de slag te gaan en weer terug te komen en weer 3 minuten. En zo de hele tijd heen en weer. Je zou er een soort van estafette van kunnen maken… Maar op die manier zou je er drie kwartier mee kunnen vullen. Dat geduld hebben ze niet.
Ja klopt
En taalkundig was het soms ook nog wel te moeilijk, bij de eerste uitleg van de eerste opdracht in het museum begrepen ze het niet, en dat is logisch. Dat gebeurd mij ook zelden dat ze het na de eerste uitleg allemaal begrijpen. En al helemaal in een nieuwe omgeving en bij kinderen die tussendoor tot de orde moeten geroepen worden en zo. Misschien dat het toch iets meer, bij gym bijvoorbeeld, met Plaatje-Praatje-Daadje gestuurd kan worden. Dat je even laat zien: plaatje: zo ziet het eruit ongeveer, het praatje: zo gaan we het doen en het daadje: we doen het even voor… Een persoon staat er naar toe met de rug, en de ander omschrijft het. En dan een voorbeeldje erbij: nou je ziet dat het een vrouw is, en hoe omschrijf je een vrouw? Want dat heb ik ook vaak mis zien gaan.

Ja, ja
Het blijft lastig, maar het is wel een mooi streven.

4. Zou je het kunstprogramma nogmaals afnemen?
Ja.
Oké… En om welke reden precies?
De kinderen waren enthousiast, dat is voor mij een hele belangrijke. En het was ook leerzaam. Wat ze er geleerd hebben, weet ik niet precies, maar dit is wel ervaren… Het ervaren van kunst. En ook het, daar kunnen we het nog een keer over hebben: hoe voelt het nou om voor het spinnenweb te staan? Daar hadden ze allemaal een gevoel bij. En hoe voelt het nou om die vieze plaatjes te zien? Daar hebben ze ook een gevoel bij gehad.
Ja zeker
Ik denk toch wel dat daar nog even op teruggegrepen op moet worden. Sommige kinderen hebben daar hele rare beelden bij. En het waren ook wel hele rare beelden, zeker voor hun ogen. Toch was het wel een beetje kunst. Wat zou daar kunst aan kunnen zijn? En zo bij meerdere dingen, dat dier wat van tapijt gemaakt was.
Ja, dan speel je inderdaad op het therapeutische vlak in, als je op de ervaring van het kind ingaat.
Ja, en hieruit zou een lijn verder kunnen getrokken worden dat het niet uitmaakt hoe iets eruit ziet. Sommige kinderen zitten er heel erg mee: het moet perfect lijken! Terwijl het tafeltje met die.. Ja wat waren het?
Potjes…
Ja die potjes waren een heel mooi voorbeeld. Die waren in heel veel varianten getekend, en ik heb een paar kinderen ook gevraagd: zou jij dat ook zo tekenen, zou jij dat kunnen? En daar komt dan niet een heel diepgaand antwoord op terug, dat komt ook omdat ze niet in die modus zitten. Ze zijn druk met de opdrachten en met hetgeen wat de ander hen verteld over het schilderij wat ze moeten natekenen, maar wat vinden ze er eigenlijk van?
Ja, de eigen beleving…

<u>Reflectie op de inhoud van de pilot</u>
5. Wat vind je van de inhoud van de pilot?
Ja, de opdrachten zelf zijn echt leuk. Maar, 20 minuten volgens de planning hebben ze niet gehaald met het tekenen. Je zou meer opdrachten kunnen geven, en dan vooral in het museum.
Ja, dat is een goede
Misschien dat je ook met materiaal kan afwisselen. Bijvoorbeeld: als je het rode schilderij van Klaas Gubbels moet maken, dan kun je wel grijs potlood gebruiken maar eigenlijk zou je met kleur willen werken. Het is een rood ding, dan heb je rood nodig.
Ja, ja
En ook dat je aangeeft van: het maakt ons niet zo veel uit hoe lang je erover doet, het is ook geen race, de ene opdracht mag je langer over doen omdat die leuker is, en dan ga je naar de volgende.
Sommige kinderen kwamen met de eerste opdracht terug, toen wij al bijna met de rondleiding wilden gaan doen. Die waren er zo in opgegaan en dat is ook prima… Het is gewoon hun tempo geweest.
Die kinderen hebben hun tijd wel gepakt.
Het is moeilijk in te schatten, iedereen is anders en de één vindt die opdracht leuker dan de ander. Ik heb zelf zitten denken: zou je dan de groep ook op kunnen splitsen?
Ja, dat je met de ene helft van de groep de rondleiding doet en dat de andere helft de opdrachten

uitvoert.
Ja, of niet alleen in het museum maar ook dat de ene helft naar het museum gaat en de andere helft een volgende week?
O, zo. Dat weet ik niet. Ik denk dat je er dan meer uithaalt bij het bezoek zelf alleen is het dan wel zo dat ze dan ook verhalen van elkaar horen en dan worden ze beïnvloed. Nu waren de kinderen bij het begin allemaal enthousiast!
Ja, ja
Het zou zonde zijn als een kind het gewoon niet leuk heeft gevonden en die vertelt dat tegen een ander. Die beïnvloedt de ander en diegene heeft er geen zin meer in.
Nee
Of andersom: iemand zegt: 'het is zo gaaf joh, ik heb dit en dit gezien!', en iemand komt binnen en die wil alleen nog maar dát zien!
Die heeft een verwachting…
Ik vond dit wel een hele goede manier. Het had langer kunnen duren, zeker als je meer opdrachten had gehad en we hadden ook verder in de beeldentuin kunnen lopen, of boven. En misschien inderdaad groepjes kunnen opsplitsen.
Je zei bij het bezoek: het is veel voor de kinderen, maar toch had het langer kunnen duren. Hoe zie jij dat voor je?
Misschien door even de tuin in te lopen, of daar een opdracht te doen, maar dan ben je ook weersafhankelijk. Dat zou echt ideaal geweest zijn, denk ik. Dat de kinderen dan een eigen plekje kunnen zoeken, en dan kunnen ze er echt mee aan de slag. Ik denk dat het een toevoeging is om het museumbezoek op de plek zelf af te sluiten. Even rust te creëren op de plek, want dat hebben ze nodig. Dat hebben we een paar keer gedaan, maar dan is het even streng zijn en weer verder gaan. Je kunt ze ook even iets in zichzelf laten doen.
Ja, even weg van de groep, of zo?
Ja, je merkte ook dat een aantal kinderen het heel fijn vonden om even met z'n tweeën rond te lopen in het museum.

<u>Reflectie op de uitvoering van de pilot</u>
6. Wat is jouw ervaring bij de uitvoering van de pilot?
Ik weet niet, ik vond dat het prima ging.
Oké
Ik heb op een gegeven moment in het museum aangegeven dat ik het fijn vond dat jullie, wanneer we in een ruimte stonden en verder zouden gaan, bij de uitgang gingen staan. Je ziet het al: je moet de kinderen gaan opvangen, anders rennen ze er doorheen.
Ja, ja
Ik vond het leuk om te zien dat jullie de groep hebben leren kennen een beetje, en ook hebben geleerd hoe je op de groep moet inspelen. Dat kwam steeds meer.
Ja
In het begin waren jullie afwachtend daarin, maar wel heel open. Jullie waren niet bang om dingen te vertellen en voor de groep te gaan staan. Dat vond ik heel fijn om te zien. Ik vond het een fijne samenwerking op deze manier.
Fijn, wij ook zeker

Reflectie op het behandelproduct

7. Wat vind je van het behandelproduct?

Ja, ik vind de rationale een heel mooi stukje. Dit is precies wat er gebeurde. En, wat we ook willen zien. En wat wel vaker mag gebeuren…

Ja… Dat vinden wij ook.

Je kunt er ook een mooie vervolgopdracht op kunnen geven, dat ze zelf hun museum mogen maken. Ik ben wel heel benieuwd hoe je met kunst het zelfvertrouwen en empowerment meer in beeld krijgt en hoe dat dan ook veranderd.

Ja

Dat zie ik niet echt, ik kan het wel begrijpen,

Hmhm…

Maar niet concreet. Ik heb nou niet het gevoel dat ze na vandaag sterker in hun schoenen staan. Je kunt het wel bereiken, maar dat lijkt me een langer traject.

Hoe wij het zien, is het aanraken van het zelfvertrouwen en in contact komen met zichzelf, de eigen kracht en het positivisme. Het bewerken van zelfvertrouwen is een veel langer traject.

Het zou me verbazen, en ik zou het fijn vinden als het anders is, ik denk dat geen van de leerlingen het gevoel heeft dat hij of zij anders is na dit project.

Ja dat kan ik wel snappen

Daar zijn ze niet mee bezig geweest, met het leren kennen van zichzelf. Ze zijn bezig geweest met het leren kennen van kunst te ontdekken en dat is voor hun al lastig. Het gaat meer over 'hen in contact met de buitenwereld'. Ze zijn op een plek gekomen waar mensen hen raar aankeken, omdat ze kinderen zijn die aan het schreeuwen waren en bijna aan dingen zitten…

Ja…

Dat soort conflicten zijn ontstaan. Je zou het museum leeg moeten hebben, of zo. Dat zou je met meerdere scholen kunnen doen, net zoals naar het zwembad.

Ja, ja

De rol van therapeut… Jullie waren veel bezig met de randvoorwaarden, maar dat kan ook niet anders. Toch vind ik het bijzonder wat jullie voor elkaar hebben gekregen.

Er zijn stagiaires die worden uitgekotst, bij wijze van. Jullie komen binnen, jullie staan daar opeens. Jullie hebben ze nu drie keer gezien, jullie hebben 2 activiteiten met ze gedaan… en nu op de vrijdag komen ze ook naar jullie toe.

Ja…

Ik weet niet hoe veel vragen jullie hebben gekregen, maar volgens mij best wel veel! De kinderen hebben bijna allemaal ook wel met jullie gepraat, vanuit zichzelf. Dat vind ik al heel knap. Ook niet om grappig te doen, ook niet om brutaal te zijn… In de bus deden ze dat wel bij andere mensen: 'Zou ik vragen of hij uit het leger komt?'. Dat soort dingen doen ze dan wel, maar dat hebben ze bij jullie niet gedaan. Ze zagen jullie als twee personen.

Ja

Dan heb je toch echt iets bereikt daarin. Het enige wat je zou kunnen doen is er te 'zijn'. De kinderen non-verbaal sturing en structuur bieden, door op de goede plek te gaan staan of heel kort te vertellen: 'let even op', of 'daar mag je niet aankomen'.

Ja dat hebben we wel gedaan

Ja, jullie zijn verder gegaan daarin. Kijk, ik ben de boeman, en jullie zijn de leuke juffen. Als zij een probleem hebben met hoe ze iets moeten tekenen, of omdat ze een kunstwerk niet echt begrijpen dan kunnen ze bij jullie terecht. Jullie geven daar open en eerlijk antwoord op.

Ja…
Op het niveau en een manier waarop ze er wat aan hebben. Ik heb jullie vorige week zien helpen met het maken van een maquette. En dat vonden de kinderen heel fijn.
Ja klopt
Dat is misschien al het begin geweest van het wekken van vertrouwen. 'O, ik kan dingen vragen, het gaat er niet alleen om dat ik wat voor ze doe, een tekening maken of een gesprekje, maar ze willen mij ook met iets helpen'.
Ja
Dat is voor hen heel waardevol. Ik vind het behandelproduct goed. Ik denk dat het allemaal gedaan is, zoals het hier staat.
Ja…

8. Wat vind je van de therapeutische doelstelling van het behandelproduct?
Ehm… Leuk, ik denk dat ze allemaal redelijk behaald zijn. Het zelfvertrouwen is wel lastig,
Ja
Zeker omdat ik de kinderen kort moet houden op sommige momenten, dat haalt het zelfvertrouwen wel naar beneden. De intrinsieke motivatie hebben ze echt laten zien: ze waren continu bezig. Een heleboel dingen mogen ze niet, zoals rondjes rennen wat dan nog weer leuker is…
Het ervaren van gevoelens en gedachten is zeker gebeurd. Niet allemaal op dezelfde manier, maar het is echt gebeurd. Ook bij het kijken van de saaie, langzame film... M. ging erbij liggen, maar hij was in eerste instantie geraakt omdat het uit Zuid-Amerika kwam. Hij weet verder niet waar het gemaakt is, maar Zuid-Amerika daar komt hij zelf ook vandaan. Dat was meteen een stukje herkenning.
Ja!
Hij zei ook: 'Zuid-Amerika!', toen ging hij rustig liggen en het voelde voor hem misschien wel vertrouwd. Anderen keken weer heel aandachtig naar de film.
Ja, ja…
Het kind maakt eigen keuzes… Met de opdrachten, ja dat hebben ze zeker gedaan.
De identificatie met kunst…?
Dat was de opdracht: Wat past bij jou? Wat vind je mooi…
Dat heb ik niet zo gezien. Sommigen wel heel duidelijk. Bijvoorbeeld, R. zei tegen mij: 'Dat is een eng schilderij!', toen zei ik: 'Ja… en vind je het een mooi schilderij?', 'Nee, maar hij is wel heel eng.'. Dat schilderij doet hem wat, en misschien dat hij daar ook wat mee heeft.
Ja…
Als je er dan langer met hem naar gaat kijken, en de details gaat ontdekken of zo, de achtergrond of iets in de zin… Dan kan hij daar ook wat verder in gaan.
Welk schilderij was dat?
De vrouw, die hing echt los van de rest.
O dat schilderij, van Toorop. Dat is een bijzonder schilderij. Als je de ene helft afdekt, lijkt de vrouw heel aardig. Als je de andere helft afdekt, lijkt ze ineens heel eng…
Echt?! Dat had R. moeten weten! Dat was wel echt leuk geweest!
Ja!
Misschien had ik me meer moeten inlezen daarin. Dat ik van te voren wat meer van de kunst wist. Ik merkte aan mijzelf dat ik ook verbaasd raakte. Dat is dezelfde reactie als de kinderen. Dan leer ik ze ook begrijpen. Maar daardoor was het ook af en toe lastig om, kijk, ik verwacht dat zij dat doen, maar dan ga ik zelf ook!

Ja.
Als bij zo'n schilderij nou van die kaartjes hangen of zo…
Ja, of dat je het in ieder geval weet als begeleider zijnde. Misschien handig om daar een lijstje bij te maken? Van: dit hangt er allemaal, dit zie je in het museum… Zou je dat fijn vinden?
Ja? Misschien? Of je draait het toch om. Het is lastig om als docent, nou ja, huiswerk maken is niet zo gek maar dan moet het ook maar uitkomen op zo'n moment. Je bent geen kunstdocent…
Nee
Misschien is het handig dat wanneer kinderen iets meer willen weten over een schilderij, dat dit ook kan. Dat daar iets op bedacht wordt. Dat er iets bij zou liggen van kaartjes in begrijpbare taal, of zoiets. Of dat ze iemand kunnen aanspreken, dat ze weten: o, ik kan even naar die persoon toe om iets te vragen.
Hmhm…
Of het wordt echt een opdracht, zoek een schilderij uit… Ik weet het niet zo goed. Of dat het onderdeel wordt van de laatste museumopdracht waarbij ze zichzelf kennen en daar informatie bij moeten zoeken, of iets bij vinden, of echt naar moeten kijken gericht.
Of moeten bedenken…
Ja maar niet zozeer een verhaal dan, maar dat is grappig: dat heeft een kunstenaar er mee bedoeld. En dat hebben zij niet geleerd.
Nee dat klopt. Dus de achtergrond van de kunst mag toch nog wel wat meer naar voren komen?
Ja. Maar dan in dat soort losse vormen. En als het niet werkt, dan werkt het niet. Het is dan ook wat vrijblijvender.
Ja…
Als ik dat R. vertelde op dat moment dan was hij nog meer geraakt. Dat was echt heel gaaf geweest. Nu ook hoor, daar niet van.
En laat meer eigen impuls zien…?
Ja, het gericht ondernemen door het kind. Het tonen van initiatief…
Dat doen ze. Daar moeten wij ze meer in afremmen.
Ja dat is heel duidelijk
Het gebruiken van eigen fantasie en verbeelding… Dat doen ze als het ware automatisch. Je hoeft er niet naar te vragen, want dan gaan ze grappig doen.

9. Heb je andere ontwikkelingen of stagnaties bij de kinderen opgemerkt, zo ja welke?
Ja, stagnaties een hele hoop. Het is dat de kinderen continu geremd moeten worden.
Ja…
Allemaal eigenlijk. Er kan er geen een aanwijzen die niet op een moment geremd moest worden.
Klopt
Dat is heel zonde om te zeggen, dat is jammer. Je zou eigenlijk naar een museum moeten gaan naar een museum waar ze wel dingen kunnen aanraken. Dan zou je naar het Archeon of het openluchtmuseum kunnen gaan, maar dat is een heel ander soort museum.
Ja inderdaad. L. vertelde: 'ik mocht niks aanraken! Mocht alleen maar kijken! Ik mocht de muur nog niet eens aanraken.'.
Ja, maar ik denk ook wel dat het goed is hoor, dat moeten ze ook een keer ervaren.
Dat wel…

20. Bij resultaten: uitgewerkt interview betrokkenen Hogenbosch en de Boer

In dit interview wordt samen met Femke Hogenbosch, medewerker afdeling educatie bij Museum Arnhem, en Simone de Boer, stagiaire bij Museum Arnhem en studente Kunstgeschiedenis te Nijmegen, gereflecteerd op het behandelproduct en (uitvoering van) de pilot. Het interview gaat in op de inhoud en de uitvoering van de pilot. Hiernaast wordt er gereflecteerd op het behandelproduct. Hogenbosch heeft met name de ontwerpfase van het behandelproduct en pilot meegemaakt. De Boer was aanwezig bij de uitvoering van de pilot.

Algemeen (pilot)

1. Kunnen jullie de pilot in het algemeen een cijfer geven? (1-10)

(gericht aan Femke en Simone)

Femke: ik zou er niet mee willen beginnen, maar ik kan het wel een cijfer geven.

Oké.

Femke: ik vind het meer wat voor de afsluiting en ik ben benieuwd naar jullie verslag over hoe de pilot is gegaan in het museum. Vertel anders in het kort even wat jullie gedaan hebben.

Zou jij het wel een cijfer kunnen geven, hoe het die vrijdag ging? (gericht aan Simone)

Simone: Dat vind ik lastig, omdat ik niet weet van te voren het doel was.

Waar wij ons vooral op hebben gericht is empowerment, de eigen kracht en positivisme naar boven halen waardoor de intrinsieke motivatie ontstaat. Waardoor ze zelf meer initiatief nemen, en het zelfvertrouwen. Daar hebben wij de opdrachten op gebaseerd en die hebben de kinderen uitgevoerd in het museum. Een vrij open manier waarbij de richting het ervaren van kunst is, en de achterliggende gedachten zoals 'Wat heeft de kunstenaar hiermee bedoeld?', en 'Door wie en wanneer is het gemaakt?'

Simone: Hoe wilden jullie het zelfvertrouwen en empowerment oproepen door middel van de opdrachten? Wat was daarbij het idee?

Wij hebben vooral opdrachten gericht op eigen fantasie en beleving en de ervaring die de kinderen hebben bij kunst. Op deze manier de intrinsieke motivatie omhoog krijgen.

Door middel van de opdrachten meer zicht krijgen op het eigen kunnen en het vertrouwen daarin.

Femke: Om te kijken, kan kunst daar een bijdrage aan leveren? Dit is een testklas, even kijken hoe dat nou gaat en ga je dat verder uitzetten met andere groepen… Wat hebben jullie in de klas gedaan? Want jullie hebben ook een les…

Wij hebben ook een les in de klas gedaan, die les gaven wij de woensdag voor het museumbezoek. Daar hebben we een tekenopdracht gedaan, we hadden kaartjes met schilderijen die ook hier in het museum hangen en daarbij hebben de kinderen een kleur moeten kiezen. Van daaruit hebben de kinderen een nieuwe tekening gemaakt. Niet dat de kinderen gingen natekenen, maar dat de kinderen hun eigen fantasie gebruikten en hun eigen werk creëerden. Ook gaven wij een opdracht waarbij kinderen verschillende kleuren koppelden aan bepaalde woorden.

Simone: Zijn jullie met de uitkomst van die opdrachten nog aan de slag gegaan?

Nee. Toen we terugkwamen van het museum hebben we nog een tekenopdracht gedaan. Verder met die opdrachten van woensdag hebben we niet veel gedaan. Het was meer om te kijken hoe de kinderen het ervoeren. Sommige dingen hebben de kinderen niet ingevuld maar eigenlijk heeft iedereen de opdrachten uitgevoerd, voor zover wij daar zicht op hadden.

Femke: En waar zijn jullie nog mee bezig?

Wij zijn nu alles aan het verwerken, alle informatie die we hebben gekregen. We hebben een voormeting gedaan bij de kinderen over hoe blij ze zijn met zichzelf en hoeveel vertrouwen ze hebben

in zichzelf. Die twee vragen hebben we aan het eind van de pilot weer gesteld. Nu zijn we aan het kijken naar de verschillen die er zijn gevormd. Daarbij hebben we ook een tekening van zichzelf laten maken, voor en na. Daarin zijn wij ook de verschillen aan het duiden. Op die manier willen we bekijken of de pilot effect heeft gehad, in hoeverre dat kan want het was natuurlijk heel kort. Ook hebben we mini-interviews gehouden met de kinderen over de ervaring bij de pilot, die zijn we aan het verwerken.

Femke: Ja, dat is ook wat ik in het begin heb gezegd, van: het ziet er allemaal goed uit, maar om dat nou met één klas te doen… Dat is gewoon te weinig. Maar je moet ergens beginnen en ik vind het fijn dat dat gebeurd is. Als je dat echt als een groot onderzoek wilt doen, dan moet je dat ook veel meer en over een langere periode doen.

Simone: het was ook wel een grote groep kinderen waarbij er kinderen waren die nog nooit in een museum waren geweest.

Zestien… Ja… De meesten waren nog nooit in het museum geweest.

Simone: Dat is natuurlijk ook even wennen en zo. Van: wat is dat nou voor een omgeving? Daar kan ook heel veel aandacht aan opgeslurpt worden in plaats van dat jullie doelen aan bod komen.

Ja dat klopt. De docent zei bijvoorbeeld ook: ik vind het belangrijkst dat de kinderen een leuke dag hebben gehad.

Femke: Ja, maar het is interessant om er meer uit te lezen dan een leuk uitje. Maar goed, het is natuurlijk ook lastig. Als je meer tijd had, dan zet je daar natuurlijk wat groter op in maar dat is nou ja… Onderzoek vind ik een beetje een te groot woord maar ja…

Ja, het is meer een uitprobeerfase. Ook omdat we het behandelproduct en de pilot zelf hebben geschreven in de periode die voor het onderzoek staat…

Femke: Het is ook niet aan jullie hoor. Het is de volgende stap hè, als jullie hebben gekeken van: nou wat zijn de uitkomsten? Hè dan kan je dat vaker doen. Ik denk dat het voor de leerlingen heel goed is, die woensdag dat jullie dan op school zijn en vrijdag naar het museum: dat maakt het compact als aanpak. Maar, wat je zegt, er spelen al zoveel dingen mee: in de bus, en dan hier, en ook nog een blote vrouw op het doek. Er gebeurt dan heel veel.

Die kwamen ook nog wel terug in de interviewtjes. We stelden de vraag: wat vond je niet leuk aan het kunstprogramma? De kinderen noemden: 'De vieze beelden'…

Femke: dat is ook wel grappig. Dat dat vies is.

Simone: Ja, terwijl ze op zich die van Berend Strik nog niet eens gezien hebben… Volgens mij zijn we daar best goed omheen gelopen.

De meesten niet. Ik ben er ook echt een beetje voor gaan staan. Op een gegeven moment trok de aandacht naar het spinnenweb, zeg maar.

Femke: Met het voortgezet onderwijs kan het prima, maar met deze school en deze leerlingen…

Het spinnenweb hebben we trouwens veel teruggezien in tekeningen

Simone: Ja dat dacht ik al, ze waren er wel érg enthousiast over.

en ook die potten in het midden, van Klaas Gubbels

Femke: Ja, ja. Hoe vonden jullie het zelf om te werken met die groep kinderen?

Ja leuk. Ik vond het echt heel leuk. Om gewoon in zo'n korte tijd die kinderen zo te leren kennen. Wel van een afstandje, maar toch ook wel weer heel dichtbij gekomen gelijk. We hebben best wel wat persoonlijke vragen gesteld. Gelijk in het begin ook al.

Femke: Ja… Want durf je het te zeggen als je niet lekker in je vel zit?

Ja, precies. Daar zaten we in het begin wel een beetje mee. In hoeverre zullen ze ons daarin al vertrouwen om daar de waarheid op te spreken?

Femke: Ja, ze zeggen natuurlijk al snel 'goed'. Om van alles af te zijn maar eh…
Daarom hebben we de leerkracht de meting ook laten doen. Die vragen heeft hij per leerling ook gescoord. Om te bekijken of dat een beetje overeen komt, of juist helemaal niet.
Femke: Goed om terug te horen. Maar goed, jullie vragen.
Gericht aan Simone: Heb jij zo voldoende informatie om meer vragen op je te nemen? Om te kunnen antwoorden?
Simone: Ja, alleen het cijfer geven vind ik nog een beetje lastig. Doe dat maar aan het eind, dat is een beetje moeilijk nog.
Oké, dan ga ik door naar vraag 2…

2. Hoe heb je de pilot in het algemeen ervaren?
(gericht aan Simone)
Simone: Even denken. Misschien toch een beetje chaotisch.
Ja, dat vonden wij ook hoor.
Simone: Ehm, ik vond het goed dat jullie met vier begeleiders kwamen op zo'n groep. Dat vond ik echt goed, dat jullie niet zelf alleen met z'n tweeën met die kinderen daar lopen. En jullie legden van te voren de opdrachten ook goed uit alleen ik denk dat het handig was geweest als de opdrachten meer begeleid waren uitgevoerd. Want nu ontstond er naar mijn idee een soort race om zo snel mogelijk klaar te zijn, op een paar kinderen na die dan heel vlijtig aan het tekenen waren. Maar zeker voor de kinderen die al wat druk en ongeconcentreerd zijn werd het echt een renwedstrijdje.
Ja, sommigen waren ook heel snel klaar met de opdrachten…
Simone: Ja, en daarom vroeg ik me ook af in hoeverre bereiken ze dan iets in die opdrachten. Naar waar jullie op zoek zijn, dat wist ik natuurlijk niet helemaal. Maar jullie waren zelf ook verbaasd, over hoe snel het allemaal gelopen was die middag.
Ja…
Simone: Ik denk als jullie dit bijvoorbeeld in vieren hadden gehakt en iedereen een stukje had laten doen, dat het dan ook wat minder… Het was wel heel veel herrie in het museum en wel heel veel geren. Het was bijna gevaarlijk, want die kinderen lagen nog net niet over de kunstwerken heen op een gegeven moment. Daar schrok ik wel een beetje van. Ik dacht: 'Wow, dit is niet helemaal… Met vier begeleiders en mij én bewakers erbij zou dat toch eigenlijk niet moeten kunnen nu.'.
Ja
Femke: Het is zeker, als kinderen nog nooit in het museum geweest zijn dat ze ook dat besef niet hebben, en dan speelt onze opstelling. Dat is ook nog lastig, dat die schilderijen van het plafond tot aan de grond hangen.
Simone: Ja, en het is natuurlijk een ronde ruimte, dus het is ook heel erg leuk om rondjes te gaan rennen…
Ja, ja, zeker
Femke: Je hebt niet het zicht dat je iedereen ziet, en omdat schilderijen zo laag hangen. Ik heb dat ook wel eens gehad, toen ik zelf met een testfamilie bezig was met de doorgeefaudiotour, dat er toen ook een kind zo, hop naar het schilderij en dát stukje aanwees. Je denkt: dat gaat niet gebeuren, maar het gebeurd dan toch. En daar stond ik ook bij, en de beveiliging, en nog iemand anders, en die ouders. Het is echt zo gebeurd. En zeker met die kleine kinderen en omdat het zo laag hangt. Vaak hangt het ook hoger, dat je als klein kind er niet tegenaan loopt. Je moet er echt de hele tijd bij zijn voor dat soort acties.
Ja

Femke: Weetje, je kan ook niet alles voorkomen, maar eh, ja... Dat heeft misschien ook met de rondleiders bij ons die het heel vaak doen te maken. Die weten dat soort dingen ook heel goed. Voor jullie is het natuurlijk ook nieuw, en eh is het natuurlijk altijd even lastig van 'Oja, hoe gaat iedereen hierop reageren?'.
Ja, ja. Ik denk als het meer gestructureerd was, dat het ook rustiger zou zijn geweest. En dat dit soort dingen ook minder snel gebeuren.
Femke: Ja, maar als je dit zelf vaker doet dan weet je ook van 'O ja, die opdracht ging snel dus dan kunnen we het net een beetje zus of zo doen'.
Ja, we hadden eigenlijk nog wat opdrachten achter de hand moeten hebben. Er waren er een hoop snel klaar, en anderen deden er weer heel lang over.
Femke: Dat is heel lastig om dat te peilen. We hebben ook wel eens met die museumles 'Met de ogen dicht', het blinddoeken… dat ze dan zo snel mogelijk die schilderijen beschrijven. Maar dat is niet de bedoeling, het gaat erom om de schilderijen zo lang mogelijk en zo veel mogelijk te beschrijven. Dus dan moet je ook die groepjes allemaal langs, om dat te zeggen, voordat ze komen 'Ja, klaar!'.
Ja precies
Femke: Maar dat helpt dan, met een keer voordoen en zo veel mogelijk opnoemen dat je het moeilijk maakt, dat je de lat hoog legt…
Hmhm…
Femke: En dan willen ze je gaan volgen. Wat wijken we af van jullie vraag…

3. Kunnen jullie drie sterke punten van de pilot noemen?
(gericht aan Femke en Simone)
Femke: Wat ik sterk vind, is hoe jullie je hebben ingelezen. Dus wat jullie zelf gedaan hebben qua onderzoek: wat is er? Hoe ga je het aanpakken?
Hmhm…
Femke: En ik vond in de gesprekken goed dat jullie ook erg afgaan op de ervaring hier, wat er in het museum gebeurd en dat je dat ook mee laat wegen in het plan. Dat is heel fijn. En dat je daar ook nog steeds die aanpassingen op gemaakt hebt. Dat is ook heel fijn, dat je voelt van: ja, dat komt allemaal goed aan. En, eh, heb jij nog een punt, Simone?
Simone: ik had wel het idee dat jullie goed contact hadden met de kinderen in ieder geval. Ik wist echt niet, hoe lang zijn jullie met die kinderen bezig geweest?
Voordat we naar het museum gingen hebben we ze twee keer gezien.
Simone: Oké, nou ik had echt idee dat jullie ze al veel langer kenden. Dus dat vond ik wel knap. Gewoon allemaal bij naam en ze luisterden ook naar jullie en ik had wel het idee dat ze wisten wie jullie waren en dat ze naar jullie wilden luisteren. Het vertrouwen was er in ieder geval wel. Dat was goed, zeker. Ik had echt verwacht dat jullie al weken daar stage liepen, zo kwam het over zeg maar.
Dat gevoel had ik zelf ook.
Femke: En die school staat nou niet echt bekend als een hele makkelijke school. Of makkelijke groepen…
Nee…
Femke: Dus dat is dan mooi. Maar het kan ook best zijn dat die school, dat weet ik niet hoor misschien is het een vooroordeel, dat ze minder vaak op pad gaan en dingen doen dat de kinderen denken van 'Oh, wauw! Er is nou iets bijzonders met ons!' en dat zijn jullie...
Ja dat klopt ook. Het was wel heel nieuw voor de meesten.

Femke: Dat verschilt natuurlijk ook heel erg per school he. Sommige scholen gaan heel snel op pad, en die regelen alles… Maar dat zal met die groep of die leerlingen misschien wat minder zijn. Ik weet niet precies hoe of wat.
Met kunst doen ze weinig
Femke: Ja, of dat de focus meer ligt op taal en zo. En dat dit soort dingen allemaal extra is. Bij een andere school is de taal misschien wat op een hoger niveau, dat er wat meer ruimte is voor andere dingen.
Ja… De leerkracht gaf wel aan om meer met kunst te willen doen om de naam Kunstrijk meer eer aan te doen
Femke: nog nooit in het museum geweest!
Nee, de meesten niet in ieder geval. Wel in het openluchtmuseum en het watermuseum.
Femke: Ja, ja, dat is wel wat toegankelijker natuurlijk. Geen schilderijen aan de muur…
Ja, ja. Het watermuseum is dat je vooral zelf dingen kunt doen, geloof ik hè?
Femke: ja bellen maken, een verhaal, en over het riool. Het is wat makkelijker te vatten.

4. Kunnen jullie drie zwakke punten van de pilot noemen?
(gericht aan Femke en Simone)
Femke: nou ja, het is al genoemd… Dat het mooi zou zijn dat je dit met meerdere klassen zou uitproberen. Over een langere periode. Dus dat is, nou ja, misschien naar de school toe als jullie de opdracht krijgen om zoiets te doen. Dat het net te weinig is om de pilot met één school te doen. Het is natuurlijk ook heel interessant om dat meer te doen, wil je daar echt wat meer mee kunnen. En ook als je het onderzoek aan anderen wil laten zien en er enthousiast voor wil krijgen dan zullen ze er meer van willen zien dan dat er nu gedaan is.
Ja, ja
Femke: dus dat is één. En dan twee… Ehm… Ja. Nou misschien is dat ook, jullie stage was natuurlijk kort maar het was mooi geweest als jullie een keer met een rondleiding mee hadden kunnen lopen. Gewoon hier, voor het basis- of voortgezet onderwijs, dat je ook meer ziet van hoe die rondleiders zo'n groep kunnen bespelen… Maar dat is dan ook niet zozeer dan slecht van jullie. Ook weer een kwestie van tijd en ik had het zelf misschien beter moeten zeggen van: nou, als jullie dat gaan doen, loop dan in ieder geval een keer mee. Dan kan je zelf ook een aantal dingen makkelijker oppikken.
Ja
Femke: En dan, Simone, weet jij er nog een?
Simone: Ja nou, wat ik eigenlijk net al zei: wat meer structuur, en ik denk dan bijvoorbeeld ook aan het begin: uitdelen en uitleg tegelijk. Het is beter als je dat uit elkaar trekt. Later toen we die rondleiding gingen doen, moesten ze de hele tijd naast elkaar blijven lopen en dat deden ze… Mwah, wel aardig. Toch wel goed, zeg maar. Ze blijven toch dichter bij elkaar. Ik denk als je meer die constructie had gehad, dat je de opdrachten meer uit had kunnen diepen. En er meteen op had kunnen reflecteren. Ik denk dat je er meer uit had kunnen halen. Het is voor hun ook wat duidelijker, wat meer gekaderd. Het is een hele nieuwe omgeving… Ik ben zelf opgegroeid met naar museums gaan dus ik ben niet zo representatief maar het zou best kunnen dat deze kinderen denken: o, hier mag ik rondrennen, net zoiets als de Efteling? Ik weet niet zo goed hoe…
Femke: Dat zijn van die onbeschreven regels. Die gelden in musea, of in bibliotheken en eh…
Ja, die regels zijn op school allemaal wel doorgenomen
Simone: Ja, maar zelfs oudere kinderen… Laatst hadden we een groep eerstejaars van de middelbare school, die waren ook compleet door het dolle heen. Ook bij hen gaan de museumregels het ene oor

in het andere oor uit. Op de een of andere manier moet je ze toch aan het handje houden. Hoe oud waren deze kinderen?
8, 9 en 10…
Simone: Ja, dat is ook wel heel jong. Die gaan ook zo zoef… zoef…
Femke: Dat is ook een kwestie van tijd. Als je zou meelopen zie je van: o ja, hoe doe je dat? Er zijn gewoon een aantal tips en trucks die je daarvoor kan gebruiken, en die dan handig zijn. Daarom zou het ook mooi zijn als dit verder zou kunnen gaan.
Dat hopen wij ook.

Reflectie op de inhoud van de pilot
5. Wat vind je van de inhoud van de pilot?
(gericht aan Femke)
Femke: Op zich, ik vond het goed gemaakt. Draaiboekjes, het was allemaal goed uitgewerkt en voorbereid. Ik denk dat dit ook op papier heel erg goed is. Ik denk dat het handig is om een testje te doen voordat je dit met een groep doet. Het is ook meer dat het museum nieuw is, een stukje veiligheid… Weetje, dat soort dingen. Dat je jezelf ook meer thuis voelt in het museum… Dat je niet de hele tijd denkt van: o ja, mag dit nou wel, of is dit goed? Maar dat je die ruimte voor je alleen kan nemen. Maar qua voorbereiding vond ik het er goed uitzien!
Oké…

Reflectie op de uitvoering van de pilot
6. Wat is jullie ervaring bij de uitvoering van de pilot?
(gericht aan Femke en Simone)
Simone: Ehm, volgens mij hebben we dit al wel besproken, toch?
Ja…
Simone: Ja ik denk dus dat de inhoud beter tot zijn recht komt wanneer je kaders biedt. Dat denk ik. Op papier ziet het er ook allemaal heel gestructureerd uit. Maar het is lastig. Ik heb zelf nog weinig ervaring daarmee.
Femke: Ja… Qua onderwerp, ik kan me voorstellen, het is ook heel erg van nu. Wat jullie vertelden over de ouderen met alzheimer die naar het museum gaan. Weet je, dat soort projecten vinden steeds meer plaats in het museum. Voor wie kan je er allemaal zijn, dan alleen maar voor de geïnteresseerde kunstliefhebber? Welke doelgroepen zijn er nog meer en wat kan je misschien voor mensen betekenen? Wat dat betreft is het wel een mooie aanvulling.
Simone: Ja, ik vind het sowieso al heel goed dat een klas kinderen die anders totaal niet in het museum waren gekomen, dat die nu dus wel zijn geweest. Zelfs de moeder van één van die meisjes was erbij, die zei: 'We wonen al 26 jaar in Arnhem en we zijn nog nooit hier geweest.'. Dat vond ik wel jammer, zeg maar. Ze vond het heel leuk, en die dochter ook volgens mij. Dus ik hoop dat het voor hun ook een stimulans is om naar andere dingen te kijken dan naar wat ze gewend zijn om naar te kijken. Dat is sowieso een goed resultaat van dit project.
Femke: Ja misschien is dat nog een beetje waar ik twijfel over heb: dat jullie zo beginnen met… Ik vraag me af of dat in een eerste bezoek kan, wat jullie willen bereiken.
Ja…
Femke: En misschien zou het mooi zijn als dat een langer traject is. Dan is natuurlijk de vraag: kan dat dan, en past het binnen het onderwijs? Ik kan me voorstellen, zeker met scholen met speciaal onderwijs, dat dit een hele mooie aanvulling kan zijn. En dan zou je het misschien nét iets meer

kunnen opbouwen. Gewoon een keer kennismaken met het museum, en dan inzoomen op een kunstwerk. Dat je steeds een stapje verder gaat dan in twee bijeenkomsten dit te willen bereiken.
Ja precies
Femke: Ik denk dat dat het is. Ik denk dat dat het meeste is waar je dan nog meer verder in zou kunnen gaan om het beter te laten aansluiten, ook bij het onderwijs. Want het onderwijs… Vonden het hartstikke leuk en hebben een leuk uitje gehad, maar jullie zijn heel erg op zoek naar die meerwaarde. Volgens mij krijg je dat voor elkaar als je een langer traject opzet.
Ja, een groter programma…
Femke: En misschien ook wat langer met die leerlingen samenwerkt. Het vertrouwen ging al best snel maar wat krijg je eruit als je nog wat langer met ze bent?
Simone: Het zal vast wel een meerwaarde hebben, denk ik. Ook om eens niet in het klaslokaal te zitten. En op een andere manier, wat gevoelsmatiger, met de dingen bezig te zijn…
Ja
Simone: Dan je zo strak je aan regeltjes te moeten houden. Je moet je wel aan regels houden maar dat…
Femke: Ja, In je hoofd mag alles vrij zijn. Je mag alles zeggen, niks is goed of fout.
Simone: Je mag je eigen verhaal vertellen…
Je mag alles voelen…
Femke: Ja, precies, en daar zijn jullie natuurlijk heel goed in. Om dat naar boven te krijgen.
Simone: De basis blijkt wel goed te staan, en daarin kunnen jullie dan variëren.

7. Vind je het programma geschikt om vaker uit te voeren in het museum?
(gericht aan Femke)
Femke: Nou ik vind het heel interessant om op verschillende manieren naar kunst te kijken dan alleen maar kunsttheoretisch, kunsthistorisch of chronologisch. Dat vind ik wel interessant, maar ik vind het zelf nog te pril om het aan te bieden van: als je dit doet, dan… Zijn dit de resultaten, of zo. De resultaten kunnen zijn…?
Daar is nog meer onderzoek voor nodig…
Femke: Ja, ja.

<u>Reflectie op het behandelproduct</u>
8. Wat vind je van het behandelproduct?
(gericht aan Femke)
Femke: In hoeverre ik hier over kan beoordelen… Het is wel al even geleden dat ik het gelezen heb. Sterk is, wat ik net ook zei, dat het interessant is om het ook hier in het museum te kunnen aanbieden. Het is een andere manier van kijken naar kunst. Dat het mensen op weg kan helpen. Ik ken ook andere vormen van creatieve therapie niet, het is ook voor het eerst dat ik met mensen uit jullie vakgebied samenwerk. Dus, ik vind het lastig om het ergens mee te kunnen vergelijken.
Ik snap dat het lastig is…
Ik vind in ieder geval dat jullie goed om je heen hebben gekeken. Niet de makkelijkste weg hebben gekozen. Dat vind ik er goed aan. En gekeken naar hoe je het zo goed mogelijk en divers mogelijk vorm kan geven. Dat is het.
Ja
Femke: En de tijdsduur, de behandelduur... Dat is natuurlijk meer jullie specialiteit dan de mijne, maar ik zou… drie keer een sessie met mensen die nog nooit in het museum zijn geweest is misschien

te weinig. Dus dat zou dan een aanpassing van mij zijn. Maar goed, dan zegt een school misschien: 'Ja, nee, maar zoveel tijd gaan we er niet aan besteden.'. Het is ook altijd een beetje wikken en wegen naar hoe het dan wel past, maar…
We hebben het voor de school kosteloos gedaan nu, dan is het ook van 'Ja, kom maar!', maar zodra het geld kost, is het misschien gelijk 'Mwah'.
Femke: Ja, daar gaan ze ook veel meer naar kijken: er is natuurlijk heel veel aanbod waar ze uit kunnen kiezen, en waar kies je dan voor? Wat vind je het belangrijkst? En ga je dan hier op inzetten? Ik kan me voorstellen dat bij speciaal onderwijs die keuze sneller zullen maken, dan bij regulier onderwijs. Je zou het misschien juist wel bij instellingen kunnen aanbieden, en bij kinderen, maar het kan ook bij jongeren of volwassenen
Ja, zeker
Femke: kijk, dat overstijgt natuurlijk de doelgroep… Met een aanpassing, ik kan me voorstellen dat dit bij volwassenen ook heel erg zou kunnen werken.
Dat denken wij ook
Femke: En misschien met die opdracht, het zichzelf tekenen voor en na, ik kan me voorstellen dat dat ook nog wel zou kunnen.
Ja
Femke: Of niet?
Of al een rol heeft gespeeld bij de doelen misschien al. Om zichzelf weer te geven, dan ben je al aan het nadenken over jezelf.
Simone: Ja, het zijn ook best wel verschillende dingen: het kijken naar kunst, het werken met kunst, en dan ook nog het zelf dingen maken… Ik kan me voorstellen dat het nogal samengebald is waardoor er misschien…? Je zou het uit elkaar kunnen trekken als je meer tijd hebt.
Dat je het ook in fasen kunt opbouwen…
Simone: Ja want waar ben jij dan weer beter in? In een verhaal vertellen over kunst, of ben je beter in jezelf tekenen
Femke: Dan kun je ook veel meer de sterke kant naar boven halen
Simone: Precies, als dat jullie doel is, om meer het zelfvertrouwen naar boven halen, dan kan ik me voorstellen dat het ook helder is voor de kinderen, zij weten natuurlijk niet helemaal wat de doelen zijn, maar ik denk dat het nu wel heel veel doelen tegelijkertijd in een korte periode zijn. En dan, waar zet je dan op in? Zet je dan in op het kunstkijken, het zelf maken, of op het fantaseren… Misschien dat dat nog wat scherper kan.
Hmhm
Femke: Vind je dat zelf ook, dat het veel is?
Ja, we hebben wel heel veel in die paar keer gestopt. Dat vonden wij zelf ook al. Wij hadden ook liever langer met de kinderen gewerkt.
Simone: Dan zou dat een punt zijn voor een volgende keer. Als je dan weinig tijd hebt, om het dan tóch kleiner te houden. Ik weet, het is ongelofelijk lastig om kort te zijn en dingen klein te maken. Maar, dan heb je ook veel sneller duidelijk waar je mee bezig bent en of dat effect heeft. In plaats van dat er drie dingen door elkaar heen gaan en dat je niet goed weet wat nu het effect van wat precies is.
Femke: Dan kun je het uit elkaar halen.
Ja, duidelijk, fijn
Simone: Kunnen jullie daar iets mee?
Ja, zeker

Femke: ik vul ondertussen jullie contract in…
Ja, ik heb verder ook geen vragen meer. Dan gaan we naar het cijfer toe…
Femke: Ja, wat zal ik eens zeggen.
Simone: Ik laat het aan jou over.
Femke: Ik geef een… Ja weetje, ik vind het een beetje lastig. Ik vind jullie aanpak en zo allemaal wél goed, maar een aantal dingen, ja. Ik vond het net te kort en het had volgens mij beter kunnen zijn als er meer tijd was. Dat was ook niet aan jullie dus daarom vind ik het een beetje lastig om een cijfer te geven.
Ja…
Femke: Aan de ene kant heb ik wel over jullie werk een goed gevoel, over wat jullie gedaan hebben. Dus daar twijfel ik een beetje aan.
Nou, kijk even niet naar ons. Wij zijn er niet. Je mag het gewoon open en eerlijk vertellen. Het is geen beoordeling, het is meer dat wij het in kaart krijgen.
Femke: Ik geef eerder onvoldoende, voldoende of goed, dan is het een dikke voldoende. En wat is een dikke voldoende?
Simone: Een 7.
Femke: Nou, dan is het een 7. Ik vind het heel interessant en het zou goed zijn als er nog meer zou komen. Wat dat betreft: het roept nieuwsgierigheid op. En als je daar een aanbod van zou willen maken, naar een instelling of een school toe, hoe zou je zoiets kort omschrijven om die mensen te uitnodigen om daaraan deel te nemen? Zo van: zoiets is er… Net zoals jullie dit eigenlijk ook doen, maar dan naar de gebruiker toe. Dit zijn de stappen, en dit willen we graag bereiken. Misschien is het ook iets voor jullie nu, jullie zijn bijna klaar met school, dus! En nog niet dat het helemaal af is, maar dat je hiermee onderzoek wilt doen en dat je ook gaat testen: kan het in een keer, of kan het in vier keer en als we nou een aantal dingen weglaten en we gaan alleen dáár voor, kan het dan in een of in twee keer?
Ja, ja
Femke: Maar dat je daar nog wat scherper in gaat zoeken. Dat is mijn tip.
Dankjewel
Simone: Het is sowieso goed dat jullie kijken naar de toegevoegde waarde van kunst in het onderwijs. Daar is veel te weinig aandacht voor.
Ja, precies
Simone: Er wordt veel meer aandacht besteed aan feitelijkheden dan aan gevoelsontwikkeling of creatieve ontwikkeling.
Ja, dat klopt
Femke: Mag ik dit het behandelproduct en de pilot houden?
Ja, dat mag. Als we het verslag rond hebben, komen we alles nog een keer brengen.
Femke: Ja, leuk. Heel goed. Nou heel veel succes met de laatste maanden. Jij ook bedankt, Simone, voor het erbij zijn.
Ja, heel fijn, dank jullie wel!